

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2018 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn
Hovedveileder: Kirsten G. Lunde

Utvidelse av Hovin

middelalderkirkegård

Expansion of the Hovin medieval graveyard

Per Arne Hagen
Landskapsarkitektur

Bibliotekside

Tittel

Utvidelse av Hovin middelalderkirkegård

Title

Expansion of the Hovin medieval graveyard

Forfatter

Per Arne Hagen

Hovedveileder

Kirsten G. Lunde, dosent ved fakultet for landskap og samfunn, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Biveileder

Anne Katrine Geelmuyden, professor ved fakultet for landskap og samfunn, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Format

A4, stående

Sidetall

109 + vedlegg (11 sider)

Font

Open Sans

Opplag

5

Foto og figurer

Der ikke annet er nevnt er dette forfatterens egenproduserte materiale

Emneord

Gravplass, utvidelse av gravplass, kirkegård, middelalder, vegetasjonsbruk, romdannelser, hagekunst, klostervesen, klosterplanter, Spydeberg, Hovin.

Keywords

Graveyard, cemetery, graveyard expansion, Middle Ages, use of vegetation, landscape design, monastery gardens, formation of space, medieval gardens, garden art, monastery plants, Spydeberg, Hovin.

Forord

Denne mastergradsoppgaven er skrevet ved fakultet for landskap og samfunn ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, og markerer avslutningen av mitt 5-årige studie i landskapsarkitektur. Oppgaven utgjør 30 studiepoeng, og er utarbeidet våren 2018.

Gravplassen er et sted de fleste av oss har- eller vil få et forhold til i løpet av livet. Det er et sted hvor våre nærmeste blir stedt til hvile, og som folk besøker for å minnes sine kjære. Det betyr at dette er av stedene som fortjener ekstra omtanke i planleggings- og prosjekteringsfasen. En tanke jeg lenge har båret med meg, er at gravplassen er det offentlige “annerledes-uterommet”. Dette var ting jeg la merke til allerede i tidlig barndom - at inne på gravplassen, der eksisterte det en helt egen atmosfære, og det var et sted man oppførte seg annerledes. Man ble mildere i toneleiet, og man senket gangfarten. Det var et sted hvor det var grønt og mykt, men også murer og gravminner i ulike former og fasonger. Man ble omsluttet av massiv vegetasjon, med alt spennende det innebar av lyder, dufter og synsinntrykk. De enorme tuntrærne var så gamle at det var en ren og skjær fascinasjon over alt disse måtte ha sett- og opplevd gjennom livet. Disse tingene gjorde at gravplassen stimulerte et ungt sinns trang til utforskning og oppdagelse, og som tross sitt utgangspunkt som et sted forbundet med sorg, ble både et litt mystisk og spennende sted å være.

Det var først i kurset “Planlegging av gravplasser”, med emneansvarlig Kirsten G. Lunde, at jeg ble bevisst på hvor mye landskapsarkitektur disse stedene rommer. På mange måter er gravplassen essensen i faget vårt. Man har det sosiale aspektet - hvor omsorg og tilrettelegging for mennesker i ulike livssituasjoner ligger til grunn. Man har vegetasjonsbruk som en fundamental del av gravplassens oppbygging- og uttrykk, samt det faktum at dette er offentlige grøntområder med en bruk som er i endring. Ikke minst finnes det et vel av tekniske forhold som blant annet knytter seg til terreng, grunnforhold, drift og vedlikehold. I sum gjør disse tingene gravplassen til et interessant studie i landskapsarkitektur.

Takk til

Det er mange som fortjener takk i forbindelse med arbeidet som presenteres i denne oppgaven. Først i rekken står min hovedveileder Kirsten G. Lunde, som gjennom sin enestående kunnskap, formidlingsevne og oppofrelse har veiledet arbeidet trygt i havn. Takk for at du alltid tar deg tid til alle.

Jeg vil også takke min biveileder, Anne Katrine Geelmuyden, for gode innspill- og diskusjoner i kurset “Planlegging av gravplasser”, og for å få meg på rett spor i utarbeidelsen av denne oppgaven.

Videre vil jeg takke Gunnar Tenge, som alltid er tilgjengelig for spørsmål, og som gledelig kommer med tips om alt som har med GIS- og kartdata å gjøre. Det er Tenge som har tilgjengeliggjort alt av kartdata som er brukt i dette arbeidet.

Et stort takk rettes også til Spydeberg Felles Menighetsråd, spesielt ved kirkeverge Asgeir Rønningen, for å ha ønsket meg velkommen på møter i Spydeberg, og for å ha tatt seg tid til å svare på utallige spørsmål underveis i prosessen. Andre ved kontoret jeg vil nevne er sokneprest Bård Haugstvedt, kirketjener Pål Thoresen Tronstad og kantor Bård Leite.

Takk til alle kirkeverger og kommuneansatte jeg har vært i kontakt med gjennom store deler av denne vinteren.

Marius L. Sandli-Ødegaard ved Spydeberg kommune har tatt i mot meg på møte i kommunehuset, og vært behjelpelig med spørsmål omkring planprosessene i forbindelse med utvidelsen på Hovin. Takk til deg.

Takk til Jan Brendalsmo ved NIKU for gode innspill i startfasen av dette arbeidet, og til Eirik Juel ved Spydeberg bibliotek for god hjelp med å finne interessante kilder. Per Kristian Skulberg og Randi Skulberg er to av disse kildene som har øst av sin lokalkunnskap. Takk til dere.

Takk til mine medstudenter for fem fine år med godt samarbeid, gode diskusjoner og mye latter og moro.

Til slutt vil jeg rette en spesielt stor takk til venner og familie som henholdsvis har holdt ut, og muliggjort de siste fem årene. Tusen takk!

Ås, 11.05.2018

Sammendrag

Dette arbeidet omhandler utvidelse av Hovin middelalderkirkegård i Spydeberg kommune i Østfold. Stedet var av de første i landet hvor kristne impulser fra sør fikk fotfeste, og man antar en over 1000 år gammel kristen tradisjon her (Skulberg, 1949). Tiden da Hovin ble anlagt som kirkested markerer også starten på tidlig middelalder i Norge. Stedet er således en interessant kilde, både lokalt, regionalt og nasjonalt. Denne oppgaven har i sin første del undersøkt nærmere hvilke samfunnsmessige og kulturelle forhold som beveget seg i samtiden.

Blant disse er en gjennomgang av hvordan middelalderarkitekturen benyttet det sentrale, sterke uterommet som en grunnleggende tanke i sin distribusjon av bygningsmasse, og hvordan klostervesenet brukte disse tankene i sin organisering av klostrene. Det samme klostervesenet var også den store pionér innen vegetasjonsbruk, noe som blir beskrevet nærmere. Videre blir den middelalderiske hagekunsten omhandlet, og det beskrives hvordan Nord-Europas første botaniske verk viser en idealplan for den middelalderiske hage. Kirkegårdens vegetasjonsbruk under denne tidsepoken er et annet tema som diskuteres, og det legges frem ulike syn på hvordan den tids kirkegårder kan ha sett ut. Videre diskuteres problemstillinger angående nåtidens utvidelser av de middelalderiske gravplassene.

Prosjektdelen av oppgaven viser hvordan utvidelsen på Hovin er designet i lys av sentrale idéer fra de nevnte historiske og kulturelle forhold. Prinsippene fra middelalderarkitekturen er implementert som en fundamental del av prosjektet, det samme er samtidens vegetasjonsbruk. Moderne idéer for plantebruk- og komposisjon er lagt til grunn. Løsningsforslagene er utarbeidet i tråd med nyere tids forskning omkring publikums opplevelse av gravplassens konkrete, fysiske utforming.

I sum resulterer dette i en gravplass med fokus på romdannelser og vegetasjonsbruk.

Abstract

This thesis concerns an expansion of the Hovin medieval graveyard in Spydeberg municipality in Østfold. The area was one of the first in the country where Christian impulses from the south were introduced, and it is believed to be a over 1000 year old Christian tradition here (Skulberg, 1949). The time when Hovin was established as a graveyard also marks the beginning of the early Middle Ages in Norway. The place is thus an interesting source, both locally, regionally and nationally. In its first part, this thesis explores the social and cultural conditions of the Middle Ages.

Among these is a review of how medieval architecture utilized the central, green space as a fundamental idea in its distribution of building mass, and how the monastic community used these ideas in the organization of the monasteries. The same monastic community was also the great pioneers in modern use of vegetation, which is described in more detail. Furthermore, the garden art of medieval times is discussed, and it is described how Northern Europe's first botanical work shows an ideal plan for the medieval garden. The graveyards use of vegetation during this era is another topic discussed, and different views are given of how the graveyards of that time may have looked. Furthermore, issues concerning today's expansions of the medieval graveyards, are discussed.

The project part of this thesis shows how the expansion at Hovin medieval graveyard is designed in light of key ideas from the mentioned historical and cultural conditions. The principles of medieval architecture are implemented as a fundamental part of the project, as is the contemporary use of vegetation. Modern ideas for plant use and composition have been implemented. The solutions have been prepared in line with recent research on the audience's experience of graveyards actual physical design.

In sum, this results in a burial site focusing on formation of space and the use of vegetation.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	10	4 Prosjektet	48
Introduksjon	12	Utvidelsen på Hovin	53
Bakgrunn for valg av oppgave	12	Noen poeng	55
Problemstilling	12	Alternativ utforming	57
Metoder	12	“Utsikten”	58
Avgrensing	13	Sittende og stående romopplevelse	60
Oppbygging av oppgaven	14	Benkenes plassering	62
		Diagonaler og siktlinjer	64
		Om vegetasjonsbruken i prosjektet	66
2 Historie	16	Vegetasjonens oppbygging	67
Introduksjon og relevans	18	Plantepan hekker	70
Middelalder	18	Plantepan små- og mellomstore trær	71
Samfunn	18	Plantepan store trær	72
Arkitektur	19	Prinsipper for plantekomposisjon	74
Hagekunst	20	Gravfeltene og deres innhold	76
Vegetasjonsbruk	22	Kvanngardene	78
Kirkegårdens vegetasjonsbruk	24	Laukgardene	80
Spydeberg	26	Urtehagene	82
Dette tar jeg med videre	28	Blomsterengene	84
		Klostergården	86
		Klostergangen	88
		Trehagen	90
		Gravminnenes form	92
3 Analyser og registreringer	30	5 Avslutning	98
Introduksjon til Spydeberg	32	Oppsummering	100
Landskapsbeskrivelse	33	Refleksjon	102
Introduksjon til Hovin kirkegård	34	Litteraturliste	106
Planstatus	35	Figurliste	108
Kulturminner	36		
Aktive og passive områder	37		
Hastigheter basert på type dekke	37		
Bevegelsesmønster	37		
Pauseområder	37		
Retninger i anlegget	38		
Rominndelinger	38		
Siktlinjer og utsiktspunkt	38		
Eksisterende vegetasjon	38		
Vegtyper	39		
Turmuligheter og interessepunkter	39		
Bevaringsverdige forhold	40		
		Vedlegg	110
Historieanalyser	42		
Landskapet som historieforteller	42		
Utvidelser av middelaldergravplasser	44		
Utvidelser på Hovin kirkegård	45		
Oppsummering	46		
Dette tar jeg med videre	47		

1 Innledning

Figur 1.01 Hovin kirke sett mot nord-vest

Introduksjon

Dette er en prosjektoppgave som tar utgangspunkt i en planlagt utvidelse av Hovin middelalderkirkegård i Spydeberg kommune i Østfold. Jeg har underveis i arbeidet hatt dialog med Spydeberg Felles Menighetsråd, samt ansatte i Spydeberg kommune. Jeg har hatt frie tøyler i min tilnærming til oppgaven, og måten den har blitt løst på.

Det foreligger et "alternativ nord" og et "alternativ sør" som henspeiler på om utvidelsen på Hovin skal realiseres på arealer nord eller sør for kirkebygget. I skrivende stund er det ikke fattet endelig vedtak i saken. Denne oppgaven tar utgangspunkt i at det er "alternativ nord" som vedtas.

Bakgrunn for valg av oppgave

Det var underveis i kurset "Planlegging av gravplass" med emneansvarlig Kirsten G. Lunde, at det ble bestemt at temaet for min mastergradsoppgave skulle omhandle nettopp det. Det ble tatt kontakt med rådgiver i gravplassaker, Åse Skrøvset, med forespørsel om aktuelle oppgaveområder. Jeg fikk forelagt en liste over steder hvor prosesser rundt utvidelse av gravplass var i gang, og de fleste av disse ble befart sommeren 2017. Det var flere interessante oppgaveområder, men valget falt til slutt på Hovin kirkegård. Dels ble valget gjort med bakgrunn i gravplassen sin idylliske beliggenhet, og hvordan jeg på første befaring, en uvanlig varm og solfylt forsommerdag, ble fanget av lyset, lydene og stemningen på stedet. Dels på grunn av det historisk interessante ved stedet - som allerede i de første innledende undersøkelsene tydet på at dette stedet har vært sentralt både lokalt og regionalt. Kontrasten til hvordan stedet i dag ligger perifert plassert ute i åkerlandskapet var også noe som vekket min interesse.

Problemstilling

Hvordan kan Hovin middelalderkirkegård utvides med idéer fra middelalderen, samtidig som man ivaretar nåtiden?

Metoder

I arbeidet med denne oppgaven har flere metodiske tilnærminger kommet til nytte. Jeg startet med å gjøre befaringer på stedet, noe jeg har gjentatt hver gang det har oppstått situasjoner hvor jeg trenger svar på nye problemstillinger. Noen ganger har jeg reist hjem som sikrere i valg av løsninger, andre ganger har jeg bestemt meg for å korrigere. Hver gang har jeg blitt litt klokere. Under befaringene har jeg gjort registreringer, observasjoner av publikum, skisseringer og fotodokumentasjon. Jeg har vært i møte med Spydeberg Felles Menighetsråd, samt saksbehandlere i Spydeberg kommune. Videre har jeg hatt dialog med fagfolk som har middelalderen og kirkekultur som deler av sitt kunnskapsområde, og jeg har lest litteratur om samme emne. Jeg har vært i kontakt med lokalhistorikere som kjenner bygdehistorien i Spydeberg spesielt godt, og jeg har søkt kunnskap i bygdebøker. Videre har jeg lest litteratur om blant annet arkitekturs historie, hagekunsthistorie, klosterplanter og annet med relevans til kirkegårdskultur.

Jeg har innhentet informasjon om flere middelaldergravplasser i regionen, hvor jeg blant annet har vært i kontakt med kirkeverger og andre ansvarlige for et titalls middelalderske gravplasser. Dette har gitt meg tilgang til å studere eldre kart og fotografier, og gjort at jeg har kunnet sammenligne denne informasjonen med nyere plantegninger for å finne ut hvordan disse gravplassene har blitt utvidet gjennom årenes løp. Jeg har også gjort befaringer på alle disse, med særlig fokus på å registrere- og analysere hvordan utvidelsene (eventuelt) har påvirket romforhold og dimensjoner.

Videre har jeg jobbet med fysisk modell, tusj og skissepapir, 3D-modell og 2D-skissering med hjelp av programvare som AutoCAD Civil 3D, Sketchup, Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, Lumion 3D, Infracore 360 og QGIS. Adobe InDesign er brukt til å sammenfatte oppgaven til trykk og PDF-produksjon.

Avgrensning

De tekniske løsningene på gravplassen utarbeides ikke.

Herunder:

Grunnforhold
VA-løsninger
Elektroløsninger, eksempelvis tinstestrøm

Gravplassens møbleringselementer detaljeres ikke.

Herunder:

Porter
Benker
Vannposter
Avfallsbeholdere
Redskapsstativer

Prosjekteringen omhandler ikke eksisterende gravplassareal

Det forutsettes at det er "alternativ nord" kommunen velger å vedta

Oppbygging av oppgaven

I det foregående har jeg beskrevet hva som er bakgrunnen for valg av oppgave, og jeg har presentert problemstillingen. Videre har jeg gått gjennom metodene som har vært brukt i dette arbeidet, og jeg har avgrenset oppgavens omfang.

Kapittel 2

For å besvare oppgavens problemstilling foretar jeg nærmere undersøkelser om hva som beveget seg av kulturelle og samfunnsmessige forhold i middelalderen. Her presenterer jeg blant annet hva som var det typiske for denne tidens samfunn, arkitektur, og hagekunst. Videre går jeg inn på vegetasjonsbruk generelt, og kirkegårdens vegetasjonsbruk spesielt. Deretter beskriver jeg forhold knyttet til Spydeberg og Hovin fra middelalderen. Avslutningsvis beskriver jeg hva jeg tar med videre fra dette kapittelet.

Kapittel 3

Her gir jeg en kort introduksjon til Spydeberg og Hovin, og jeg beskriver planstatus for området. Videre beskrives blant annet analysearbeidet som er gjort på stedet, før jeg diskuterer utvidelser av middelaldergravplasser generelt, og Hovin spesielt. Til slutt oppsummerer jeg kapittelet, og viser til hva jeg tar med videre.

Kapittel 4

Her presenterer jeg prosjektet, og det som har blitt resultatet av arbeidet i de foregående kapitlene. Jeg viser illustrasjonsplaner, og jeg forklarer hva som er tankene bak sentrale grep som er gjort. Jeg går inn på forskjellen i sittende og stående romopplevelse på gravplassutvidelsen, og jeg beskriver videre blant annet diagonaler og siktlinjer, før jeg går inn på vegetasjonens oppbygging og prinsipper for plantekomposisjon. Videre presenterer jeg gravfeltene og deres innhold, før jeg til slutt går gjennom gravminnenes form.

Kapittel 5

I oppgavens avslutning oppsummerer jeg sentrale tema, og ser på om problemstillingen er besvart. Helt til sist kommer refleksjon.

Vedlegg

Her presenterer jeg et utvalg av kjent middelaldervegetasjon som ble brukt i Norge, og viser til deres egenskaper i form av blant annet høyde, blomstringstid og krav til lysforhold. Dette er ment som en veileder for de ansatte ved gravplassen, om de skulle ønske å benytte grep som presenteres i denne oppgaven. Ellers til info.

2 Historie

Figur 2.01 Kart over "Smaalenes amt", tegnet i 1865 av A. Øvergaard. Hovin ses i sør-øst, kongevegen i rødt. Fra Kartverket.

Introduksjon og relevans

Denne oppgaven omhandler utvidelse av en middelaldergravplass, noe som gjør det interessant å undersøke hva som beveget seg i samfunnet på denne tiden. Det å få et klarere syn på det vil hjelpe meg i det videre arbeidet med å fatte slutninger som spiller på lag med de kulturelle strømningene i middelalderen, og som gir meg grunnlag til å tolke disse i lys av det moderne samfunn. Jeg vil her gi en kort innføring i noen sentrale temaer fra denne tidsepoken.

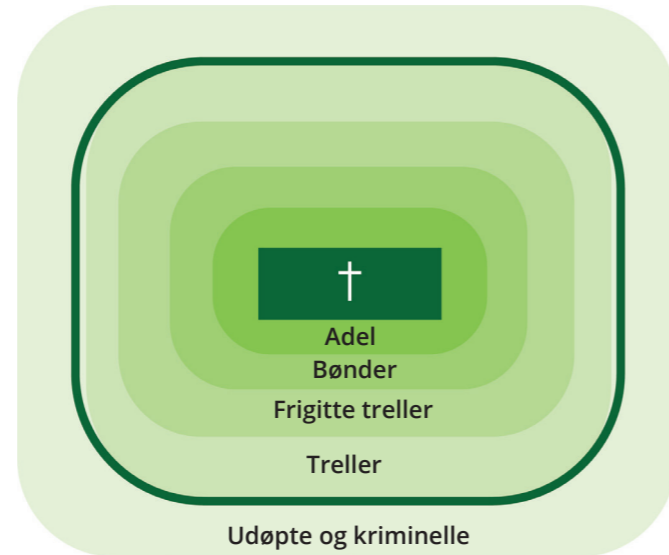
Middelalder

Tidsrommet vi i dag kjenner som middelalderen i Norge er beskrevet til å være gjeldende fra midt på 1000-tallet, og frem til reformasjonen i 1537 (Danielsen et al., 1991). Denne perioden er videre delt inn i tidlig middelalder (1050 - 1130), høymiddelalder (1130 - 1350) og senmiddelalder (1350 - 1537) (ibid, s. 22). Danielsen et al. (1991) viser til at middelalderen i Europeisk målestokk strekker seg omtrentlig fra år 500 til 1500.

Samfunn

Det var store samfunnsmessige omveltninger i Norge i middelalderen. Blant disse er innføringen av kristendommen. Vikingenes utforskning av verden mot vest gjorde at det sent på 900-tallet ble spredt kristne impulser til Norge via vannvegen (Danielsen et al., 1991), og man gikk fra å tilbe hedenske norrøne Guder - i flertall, til å tro på én allmektig Gud (Brendalmo et al., 1996). I vikingtiden var det vanlig å begrave de døde i gravhauger på gården de tilhørte, eller på sentrale steder i bygda, mens det med kristendommen ble tradisjon at alle skulle gravlegges på kirkegården (Brendalmo et al., 1996). Bucht (1992) kan fortelle at det ble innført et forbud mot å brenne kroppene til de døde - noe som ofte var praksis i vikingtiden. Her kan man si at døden på mange måter gikk fra å være et privat anliggende, til å bli en del av den mer organiserte offentligheten. Kirkegården fikk sitt hegn, og det hadde som formål å beskytte den vigslende jorden mot dyretrakk og annen utilsiktet ferdsl (Bucht, 1992). Til tross for dette kunne kirkegården, i tillegg til begravelse og samlinger for soknet, også bli benyttet til handel og mindre markedsanordninger (Bucht, 1992). Videre forteller Bucht (1992) at med klostervesenets inntog så ble kirken styrket, og det ble vanlig å bedrive skjøtsel på kirkegården - et arbeid som bøndene i soknet stod for. Det var sterke sosiale skiller i samfunnet på denne tiden - med kongen på topp, og kirken rett under, og videre nedover kom adelen, bymenn, bønder, og nederst kom trellene (Brendalmo et al., 1996). Denne samfunnsstrukturen gjenspeilte seg også på kirkegården ved at de fornemme skulle graves nærmest kirken - i syd og øst (Klingberg, 2013). Videre utover kirkegården ble så bøndene gravlagt, deretter kom de frigitte treller

og ytterst mot hegnet ble trellene jordlagt (Klingberg, 2013). Utenfor hegnet ble udøpte og kriminelle begravet (Klingberg, 2013). Fra midten av 1200-tallet fikk de fornemste i samfunnet mulighet til å gravlegges inne i kirken - noe som tidligere kun var forbeholdt de kongelige, og med dette ble rangordningen ute på kirkegården mindre markert (Klingberg, 2013).

Figur 2.02 Middelalderkirkegårdens rangordning. Etter Klingberg (2013)

Arkitektur

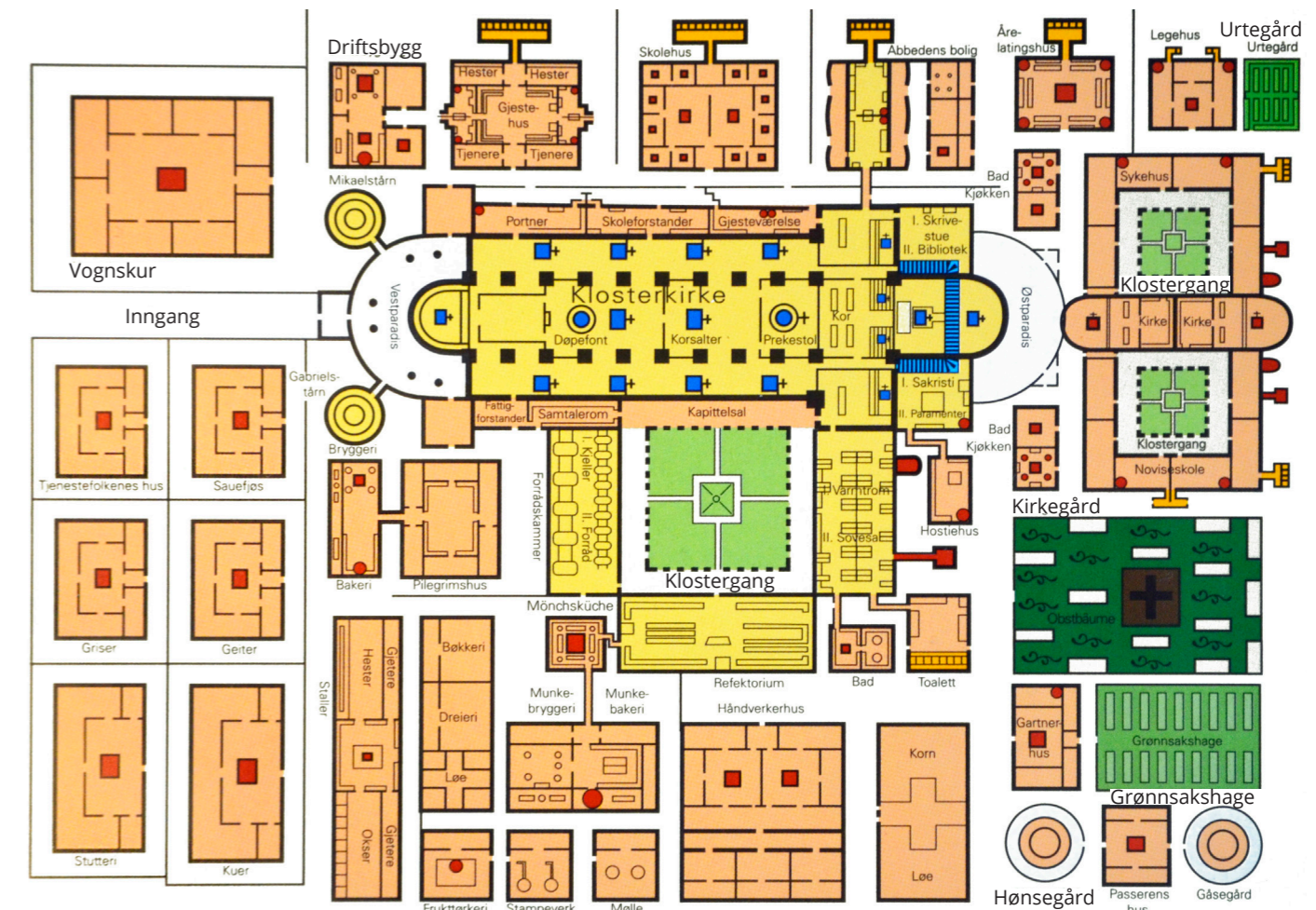
Tidsrommet fra andre halvdel av 1000-tallet til begynnelsen av 1200-tallet blir betegnet som den romanske perioden i arkitekturen (Borngässer, 2010). Stilen kjennetegnes blant annet ved gjennomgående hvelv i bygningsmassen, rundbuen, samt et massivt preg i bygningskroppen, med små, avtrappede åpninger i murveggene (Borngässer, 2010 og Gunnarsjaa, 1999). I kirkebygg avsluttes ofte østfasaden - koret, i apsis (Tschudi-Madsen, 2016).

Figur 2.03 Hvelv med rundbuer, avtrappede vinduer, og grunnplan av kirkebygg med apsis. Etter Gunnarsjaa (1999)

I denne perioden skjer det også en klosterreform, og alle nybygde klostre følger en idealplan for distribusjon av bygningsmasse og uterom (Borngässer, 2010). Sterkt står den åpne klostergården som midtpunkt i anlegget, og rundt denne er klostergangen - en søylegang som forbinder den ytre bygningsmasse med det sentrale indre grøntområdet (Gunnarsjaa, 1999). I tillegg til sin sentrale rolle i klosterlivet, kunne klostergangen også fungere som begravellessted (Borngässer, 2010).

En idealplan som må nevnes i denne sammenheng er den bevarte klosterplanen fra St.Gallen, fra år 830. Ifølge Borngässer (2010) er dette den eneste kjente arkitekttegningen fra den tidlige Europeiske middelalder. Planen viser den tenkte organiseringen av en klosterby, og gir oss uvurderlig innsyn i hvordan klostervesenet levde og virket. Igjen er det er verdt å legge merke til den sterke posisjonen til den indre klostergården - et formgrep som er konsekvent brukt i denne type arkitektur. Det var også innordnet egne urtehager, grønnsakshager og kirkegård med beplantning.

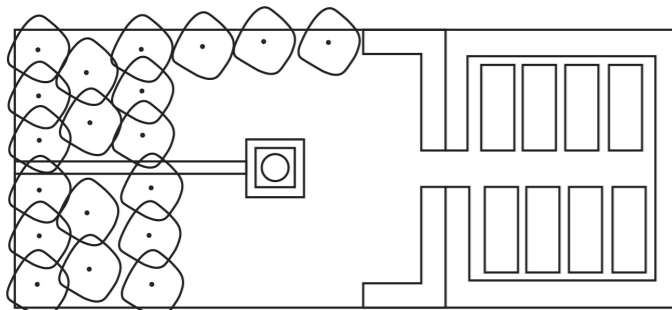

Figur 2.04 Klosterplanen fra St.Gallen. Fra Borngässer (2010)

Hagekunst

Innenfor temaet hagekunst i Europa i middelalderen, så blir man igjen oppmerksom på klostervesenet. Magne Bruun (1987) forklarer at klostergården ble utformet som et hagerom, med blomsterbed, trær og brønn. Dette skulle fungere som et sted for ro og kontemplasjon. Klosteranleggene skulle romme alt munkene og nonnene trengte til sitt opphold, og en viktig del av dette var hager og vann. Bruun (1987) tar opp den tidligere nevnte idealplanen for St.Gallen (figur 2.04), og forteller at klostergården var delt inn i fire felt - trolig med blomsterbeplantning, og at det fantes urtehager, hager med legeplanter, kirkegård med trehage, samt kjøkkenhage. Kirkegården er tilplantet som en regelmessig frukthage med graver mellom trærne. Videre beskrives den strenge formen på urtehagene som en forløper for senere tids blomsterpartierer.

I følge Bruun (1987) får hagekunsten en forsterket posisjon i det 12. århundre. I malerkunsten fremstilles hagen med streng firkantet form, omgitt av mur. Innenfor muren er det regelmessige trerekker, midtpunktet er brønnen. Løvgangen var et annet viktig element i middelalderhagen, og Bruun (1987) sier det samme om labyrinten - som var laget av "mer enn mannshøye hekker eller tilvokste spaljer". Bruun (1987) forteller videre at den lærde Albertus Magnus i det 13. århundre kom med Nord-Europas første botaniske verk, hvor han lager en "idealplan" for hagen. Denne skulle hovedsakelig bestå av tre deler: 1) trehage, 2) blomstereng, og 3) urtehage. Dette er hovedelementene i middelalderhagen, men de lå sjelden i innbyrdes sammenheng (Bruun, 1987).

Figur 2.05 Albertus Magnus' "idealhage". Etter Bruun (1987)

Bruun (1987) forklarer at det var klostervesenet som også la grunnlaget for hagekunst og hagebruk i Norge, og at dette er en pionerinnsats som skal verdsettes høyt. I Bruun (2007) forklares det at de fleste norske klosteranlegg ble oppført etter europeiske forbilder, med det kjente grepet om å plassere bygningskroppen i firkant rundt det indre, lukkede gårdsrommet - klostergården. På nordsiden lå kirken, og utenfor klostermurene lå gjerne kirkegården

Figur 2.06 "Paradisets hage", Upper Rhenish Master 1410/1420. Vist i Bruun (1987) som eksempel på hagens fremstilling og ideal i kunst under middelalderen. Innhegnet, frodig og gudommelig. Fra Wikimedia

mot nord og øst. I syd og vest lå frukt- og urtehagene (Bruun, 1987). Det er grunn til å tro at også de norske klosteranleggene verdsatte høyt en hagekunstnerisk utforming (Bruun, 1987).

Vegetasjonsbruk

I Bruun (2007) diskuteres det om klostergården virkelig hadde blomsterbeplanting i middelalderen, slik man formodet i Bruun (1987). Det vises til moderne engelsk litteratur som hevder at dette er en myte, og som beskriver klostergården som en grasbakke som ble slått med ljå. Bruun (2007) påpeker at det imidlertid var en overflod av klosterhager, og at man allerede i 1090, i Romney Abbey, hadde en blomsterhage som var åpen for besøk. På klosterplanen fra St.Gallen (figur 2.04) vises klostergården med en sabinereiner i midten (Bruun, 2007). I hagene som lå på utsiden av klosterkomplekset, forteller Bruun (2007) at det fantes blant annet liljer, roser, gladiolus, salvie, karse, rute, karve, løpstikke, fennikel, rosmarin og peppermynte. Bruun (2007) er forsiktig med å konkludere bastant på om klostergården var en hage eller ikke, men sier at sannsynligvis er det riktige svaret både ja og nei. Han forteller videre at under norske forhold, med vår begrensede lystilgang - spesielt inne i klostergården med bygninger rundt, så var sannsynligheten for å lykkes med lyskrevende arter inne i dette gårdsrommet relativt lav. De blomstrende og duftende bedene må nok heller tenkes å ha vært på utsiden av klostermurene (Bruun, 2007).

Figur 2.07 Eplerose, også kalt engeltorn - *Rosa rubiginosa*. Fra Wikimedia

Av prydevekster som er kjent brukt ved klostrene i Europa nevner Bruun (2007) blant annet roser, liljer, heliotrop, reinfann, hasselurt og kattost, og han tilføyer at disse med sannsynlighet også fantes ved norske klostre, så langt klimaet tillot det. Han forteller videre at de norske klostrene var knyttet til England og landene på kontinentet, og han viser til at det i Hamarkrøniken står skrevet at pilegrimer hadde med seg planter og frø fra utlandet. Akeleie, såpeurt, madonnalilje og kranslilje er andre prydeplanter som ble innført til norske klosterhager, forteller Bruun (2007), og legger til at rosesorter som er kjent i Norge fra den tiden er eplerose og jomfrurose. Han skriver også at medisinske planter, som hadde en viktig plass i klos-

Figur 2.08 Madonnalilje - *Lilium candidum*. Fra Wikimedia

terhagene, blant annet bestod av vinrute, mesterrot, isop, valurt, svaleurt og humle. Duft var ansett som en viktig egenskap i middelalderens hager, og til dette var blant annet abrodd, balsamblad, krusreinfann og vinrute gode innslag i så måte (Bruun, 2007). Man vet ikke om prydevekstene ble plantet i egne bed, eller om de ble blandet sammen med nyttevekstene, men Bruun (2007) gjetter på at engeltornen og madonnaliljen kunne stå i sammenheng med korsgangens søyler, og at blå akeleier og gule sverdliljer kunne lyse opp i urtehagen.

Figur 2.09 Isop - *Hyssopus officinalis*. Fra Wikimedia

Ask ble ansett som et viktig tre - blant annet på grunn av sin rolle i klostermedisinen, og var ofte å finne i og ved norske klostre (Bruun, 2007). Blant annet viser Bruun (2007) til at det på kirkegården ved Utstein kloster står asketrær av "svært høy" alder, og han forteller at ved Reinskloster i Rissa finnes en bestand som er plantet på en slik måte at den "minner sterkt om middelalderens trehage".

Per Arvid Åsen har gjennom et drøyt tiår besøkt alle de kjente norske klosterlokalitetene for å registrere flora og gjenværende klosterplanter. Dette arbeidet er presentert i boka "Norske klosterplanter: levende kulturminner fra middelalderen", og ble utgitt i 2015. Dette er et uvurderlig bidrag til å ytterligere belyse norsk plantebruk i middelalderen. Åsen har blant annet registrert medisinske planter, duftplanter, krydder- og grønnsaksplanter, samt vedplanter som alle beskrives som reliktpanter. I tillegg til urteplantene, kan Åsen (2015) blant fortelle at svarthyll, hagtorn, surkirsebær, villeple, hassel, rips, solbær, stikkelsbær og spolebusk, samt flere rose- og løkarter var å finne i middelalderens norske klosterhager. Disse vil beskrives nærmere i eget vedlegg.

Figur 2.10 Trehagen på Reinskloster i Rissa. Fra Bruun (2007)

Kirkegårdens vegetasjonsbruk

I Bucht (1992) beskrives kirkegården i middelalderen som en vill og usammenhengende gressmatte - eventuelt som en eng med blomster, som lå omkring uregelmessig utplasserte gravminner. Bruun (2007) hevder for øvrig at det er tvilsomt at blomstereng har vært et element ved norske klostre. Videre i Bucht (1992) stilles det spørsmål ved om "bevisst" utplanting noen gang har funnet sted, og det hevdes at det ikke finnes belegg for å mene at det har vokst trær på kirkegården i middelalderen. Det refereres til klostervesenet, og et eksempel fra cistercienserklosteret Nydala i Sverige, hvor man kun har funnet et fåtall tilsynelatende tilfeldig plasserte trær på kirkegården. Dette står i kontrast til funnene i Bruun (1987 og 2007) og Åsen (2015), samt fra idealplanen fra St.Gallen - hvor det tydelig er tegnet inn trekker i strengt system på kirkegården. Bucht (1992) sier for øvrig at man må skille mellom klostrenes hager og kirkegårder, og det øvrige samfunnets kirkegårder, men sier at klostrene nok har kunnet påvirke kirkegårdene i nærheten hva gjelder vegetasjonsbruk.

Figur 2.11 Asketrær - *Fraxinus excelsior*, rundt middelaldergravplassen på Skiptvet i Østfold

En motsats til synet om den middelalderske kirkegård som planløs og uten særlig vegetasjon finner vi i Karin Kryger (mag.art.) sin artikkel i tidsskriftet "Kirkegårdskultur 2015-16". Kryger viser blant annet til den omtalte klosterplanen fra St.Gallen, og argumenterer med at den viser idealet om hvordan en kirkegård skulle se ut, og sier at dette neppe var enestående tanker i samtiden. Hun viser til at inskripsjoner på planen forteller at på kirkegården skulle det være "epler og pærer, blomster, storfruktet rogn, misteltein, laurbær, kastanjer, fiken, kvede, hasselnøtt, mandeltre, muldebær og valnøtt". Kryger (2015) sier hun ikke vil utelukke at det i middelalderen ofte fantes planlagte, oppteignede kirkegårdsanlegg - spesielt i tilknytning til større kirker og klostre. Hun argumenterer videre med at befolkningen tok seg stor flid med å planlegge og oppføre kirkebygg, klostre og inventaret i disse, og stiller spørsmål ved

om hvor sannsynlig det da var at man neglisjerte kirkegården. Et annet argument hun fremstiller i så måte er at det på kirkegårdene (også) var gravlagt fornemme mennesker, og hun lurer på om slektninger av disse ville avfunnet seg med at kirkegården var et rotete villniss. For å understreke hvordan idealet for det etterjordiske livet i tiden var, og hvor sentralt vegetasjonen stod i det, kan man legge til det som står i Langeland (2005). Langeland kan fortelle at det i Flateyjarbók fra 1380 beskrives hvordan landskapet som ventet etter døden skulle være: "Det var solskinn og grønne enger. Urtene var strålende som purpur og fulle av blomster, og luften var mettet med liflig blomsterduft." Som nevnt tidligere så fikk kirkegården sitt hegn i denne tiden, og man har etter utgravninger funnet at dette også kunne være løst med grøftegraving rundt kirkegården (Kryger, 2015). Der utgravningene kun viser funn av grøft alene - ikke mur eller diker, reflekterer Kryger over om det kunne ha vært plantet hekker der i stedet. Hegnet skulle som kjent holde buskap vekk fra den vigslede jorden, og Kryger (2015) fremstiller her en teori om at det godt kunne vært løst ved å plante hagtornhekk. Hun viser

Figur 2.12 Hagtorn - *Crataegus sp.*, med bær. Fra Pxhere

til at det ikke finnes dokumentasjon fra middelalderen som underbygger denne teorien, men forklarer at det kan påvises hagtornhekker fra renessansens tid, og at dette blant annet omtales i en kilde fra 1586. Åsen (2015) nevner for øvrig hagtorn som mulig middelalderplante ved flere norske klosterlokalteter. Videre forteller Kryger (2015) om tysk litteratur som omtaler det som et faktum at hagtorn ble brukt som kirkegårdshegn for å holde ville dyr ute. Samme kilde hevder at det i dette også lå en symbolsk forbindelse mellom hagtornen og kristi tornekrans. Kryger (2015) beskriver videre en artikkel av Vitus Gay fra 1953 hvor det hevdes at det på daværende tidspunkt fortsatt var eiker og asker i live fra katolsk tid - noe som betyr at disse må ha vært i vekst før reformasjonen i 1537. Hun forteller også om botaniker Johan Lange som

Figur 2.13 Eiketree, *Quercus sp.* Fra Pxhere

i boken "Levende Fortidsminder" hevder at det på kirkegårdene vokste alm, lind, ask og hestekastanje, og at disse var sett på som "værnetrær". Kryger går videre med å vise til skotske forskere som etter lengre tids studier av britiske gravminner fra middelalderen argumenterer for at den middelalderske kirkegård var overfylt med gravmonumenter. Dette er for øvrig en motsetning til Klingberg (2013) sine antagelser om at det var helt uvanlig å markere middelaldergravene med varige gravminner, og at dette i så fall var forbeholdt de få og velstående. Her var det nok også et naturlig skille i hva man hadde midler til i fattige Norge, kontra velstående Britannia. Kryger (2015) avslutter artikkelen med å poengtere at det foreligger indisier på at middelalderkirkegården ikke var tilfeldig-

Figur 2.14 Epletre - *Malus sp.*, i blomst. Fra Pxhere

ig, men planlagt. Hun sier at: "idealet for kirkegården var, og er vel stadig i dag, intet mindre end Paradisets Have".

Konklusjonen ut fra dette - på spørsmålet om det fantes planmessig vegetasjonsbruk på middelalderens gravplasser, må bli: Det vet man ikke sikkert. Det man

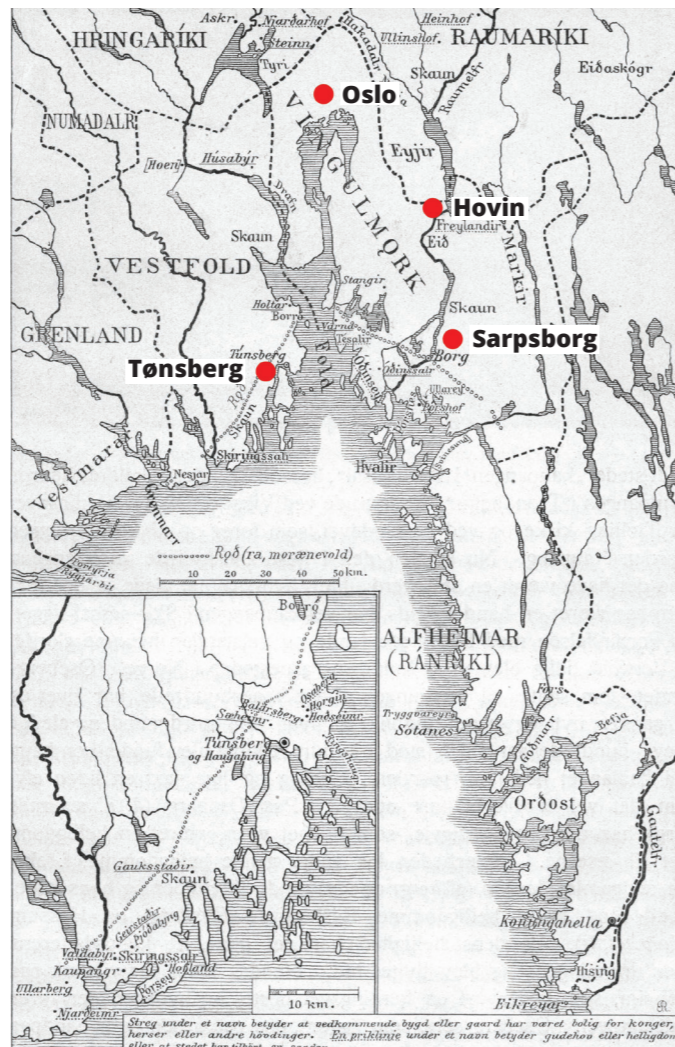
kan si er at det foreligger informasjon som kan tyde på at kirkegårdene var mer planlagt enn det man tidligere har sett for seg. Videre vet vi med sikkerhet at vegetasjonsbruk i tiden i aller høyeste grad stod på agendaen hos klostervesenet, og det vil være naturlig å tenke seg dit hen at dette også påvirket praksisen utenfor klosteranleggene.

Spydeberg

Torleif Skulberg kan i "Spydeberg bygdebok - kirker, prester og prestegård" fra 1949, fortelle oss at middelalderens "Viken" - områdene rundt Oslofjorden, trolig har den eldste sammenhengende kristne tradisjon i Norge. Han forteller at Olav Tryggvason - som var den første store kirkebygger, var nært knyttet til østre Viken (dagens Østfold) gjennom slektskap. Spydeberg ligger i denne regionen, som Skulberg kaller stedet for "kristendommens første nybrottsvirke i landet", og han sier at det må regnes en nærmere tusen år gammel kristen tradisjon her. Skulberg (1949) forteller at kirkebyggene ofte ble plassert på steder hvor det tidligere hadde vært gudehov. Dette har vært diskutert også for Hovin kirke, dels på grunn av navnet, dels fordi kirken ligger plassert mellom to gravhauger som er datert tilbake til jernalderen. Per Kristian Skulberg skriver i "Spydeberg bygdebok: Folk og hjem - på gamle og nye tomter" fra 2009, at gården Hovin antagelig er etablert i tidlig jernalder. Dette kan ifølge Skulberg (Juel, 2009) bety at gården allerede var navnsatt for lenge siden da tradisjonen med gudehov kom "mange hundreår senere", men sier samtidig at dette ikke kan utelukke at det har vært et gudehov på stedet. Skulberg (Juel, 2009) diskuterer videre at Hovin sin plassering langs oltidsveien - senere kjent som Kongeveien, kan øke sannsynligheten for at det her var et gudehov. Lokalhistoriker Ingrid Nesje fortalte i et foredrag at det i forbindelse med restaurering av kirken i 1965-66 ble gjort arkeologiske undersøkelser på Hovin, og at man da fant branngraver under våpenhuset, datert til ca. år 400. Hun sier så at det kan ha vært et hedensk kultsted her, men at man ut i fra utgravningene i alle fall vet at det var en begravelsesplass under dagens kirkebygg. Den omtalte Kongeveien var ifølge Skulberg (Juel, 2009) en av flere viktige ferdselsåre i området ved Hovin. Han forteller

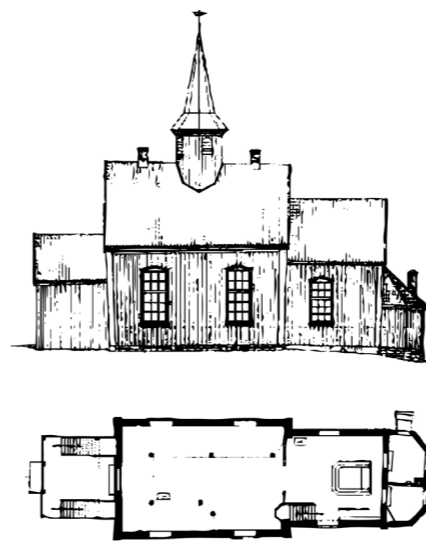
Figur 2.15 Kart over deler av dagens Østfold og Akershus. Rød sirkel rundt Hovin kirke, samt inntegning av antatt trasé for Kongeveien. Stiplet linje betyr usikker plassering av traséen. Tegnet av Von Arentskioeld i 1720, målestokk er 1:200000. Etter Kartverket.

Figur 2.16 Middelalderens "Viken" omfattet dagens Grenland, Vestfold, Oslo og Oslofjorden, Østfold, samt videre sør-øst mot Gøteborg. Påtegnet et utvalg av dagens stedsnavn til orientering. Fra Wikimedia

videre at det kan ha vært ferdsel her helt siden steinalderen og bronsealderen, og at reisende kunne ha krysset Glomma øst for Hovin kirke allerede da. Skulberg (Juel, 2009) viser blant annet til at det var her, ved det som i dag heter Onstadsund, at Karl den XII og hans soldater krysset Glomma under felttoget i Norge i 1716. Eirik Juel skriver i samme bok at gården Hovin hadde skjenkebevilling, og det var et sted hvor reisende kunne slå seg til for å hvile. Hans Edvart Christiansen Holm skriver i boken "En gammel spydebergsmid forteller" (1999) at Kongeveien gikk videre fra Onstadsund til Vegger i Tomter, gjennom Ski og videre til Ljabru, før turen gikk over Ekeberg og ned til Kristiania. I dag brukes Kongeveien ved Hovin i stor grad til turgåing og rekreasjon.

Torleif Skulberg (1949) fortsetter å fortelle at "Viken" skiller seg ut fra resten av landet hva gjelder formuttrykk på kirkene fra middelalderen. Det var på den tiden vanlig at man fulgte det angelsaksiske kirkeplan, forteller Skulberg, men det skjedde ikke i "Viken" - her hadde man midteuropeisk påvirkning, blant annet i form av den halvrunde koravslutning - så som vi finner i dagens kirkebygg på Hovin. I senere tid har det altså blitt tilføyet et sakristi på Hovin, som i sin form kan minne om steinkirkenes apsider (Christie og Christie, 1959) - et viktig kjennetegn i romansk kirkearkitektur. Kirkebygget kan overordnet sett ligne en del på de romanske steinkirkene i regionen med sitt langplan, spisse saltak og det omtalte sakristiet som i sin form ligner en apside.

Figur 2.17 Hovin kirke, fasade og plan. Apsidelignede sakristi i øst. Etter Christie og Christie (1959)

Figur 2.18 Hovin kirke, tverrsnitt og fasade. Sakristiet ses til venstre. Etter Christie og Christie (1959)

Hovin kirke beholdt antagelig den gamle grunnplanen etter ombyggingen i 1720, men den ble laget noe høyere enn tidligere - antagelig for å få plass til gallerier (Christie og Christie, 1959). Det betyr at man kan tenke seg at Hovin kirke slik den fremstår i dag - bygget i 1720, kan ha noe av det samme uttrykket som eldre kirkebygg som har stått på stedet tidligere - gitt sine romanske detaljer i planet. Skulberg (1949) sier for øvrig at Hovin kirke nok skriver seg tilbake til den eldste kristne tid i distriktet.

Skulberg (1949) beskriver videre at Hovin kirkegård fikk nyoppført sitt hegn i 1838, og at det ble utført en større utvidelse mot øst i 1868. I 1928 blir spørsmålet om ny utvidelse fremmet, og det bestemmes samtidig at et nytt kapell skal oppføres - og at dette også trenger tomt (Skulberg, 1949). Både utvidelsen og kapellet ble innviet i 1931, kan Skulberg (1949) fortelle. Det har blitt utført ytterligere utvidelser i senere tid, og et større felt i sør ble ifølge kirkeverge Asgeir Rønningen fylt opp i 1986. Den nyeste delen av dette feltet ble tatt i bruk i 2005, ifølge Bård Leite ved Spydeberg Felles Menighetsråd. Juel (2009) kan fortelle at litt sør for kirkegården på Hovin ligger Mariakilden - en kilde som fra gammelt av var kjent for sin helbredende kraft. Sokneprest Bård Haugstvedt kan videre fortelle om et sagn fra 1500-tallet som beskriver hvordan Maria skal ha åpenbart seg her, og gitt kilden sin kraft. Haugstvedt sier at fortellingene videre går ut på at folk skal ha oppsøkt kilden for å helbrede sykdom. Kirkeverge Asgeir Rønningen sier at i dag så besøkes kilden en gang i året i av pilegrimer som går fra St. Maria kirke i Askim, via Mariakilden på Hovin, og til Mariaholm - rundt ni kilometer nord for Hovin kirke ved Øyeren.

Dette tar jeg med videre

Hovin har hatt en sentral posisjon i bygda og regionen - også som gravplass og mulig hedensk kultsted i førkristen tid, og gjennom middelalderen. Dette understrekes av Kongeveien, hvis historie formodentlig strekker seg så langt tilbake som oldtiden. I dag brukes denne veien i stor grad til rekreasjon. Inntil Kongeveien ligger det to gravhauger fra jernalderen. Mariakilden sør for Hovin kirke er et annet interessant innslag i området, og er et sted som blant annet brukes i forbindelse med pilegrimsvandring. Alt dette er med på å gjøre Hovin til en interessant kilde både lokalt, regionalt og nasjonalt.

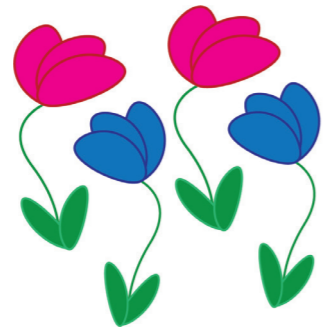
Fra arkitekturen tar jeg med meg idéen om det sterke uterommet som et midtpunkt, og bearbeider den videre. Hagekunsten i tiden har gitt meg inspirasjon fra klostergården og klosterkirkegården, og Albertus Magnus tanker gjennom sin idealhageplan blir med i prosessen. Jeg bruker vissheten om at man i tiden banet veg for den moderne vegetasjonsbruk, og jeg ser på hvordan datidens arter - de levende kulturminnene, kan gjeninnføres og nytolkes i gravplassanlegg.

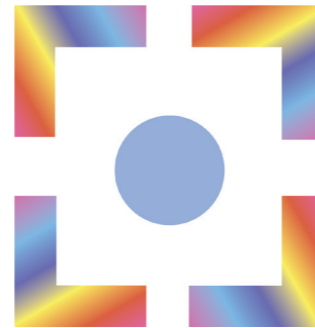
Figur 2.19 Det sterke uterommet

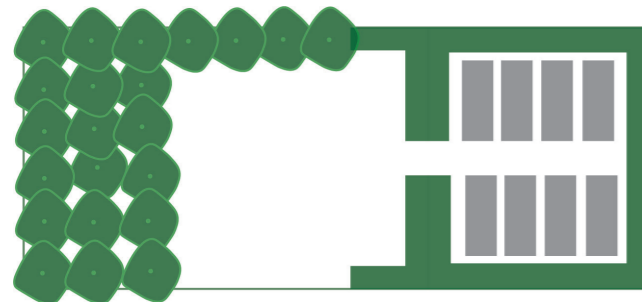
Figur 2.20 Kirkegårdens vegetasjonsbruk

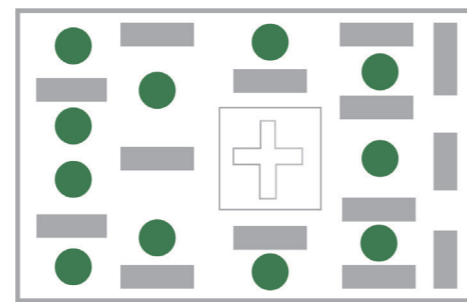
Figur 2.21 Klostersesnets plantebruk

Figur 2.22 Klostergårdens vegetasjonsbruk og romprinsipp

Figur 2.23 Albertus Magnus sin idealhage

Figur 2.24 Klosterkirkegårdens planmessighet

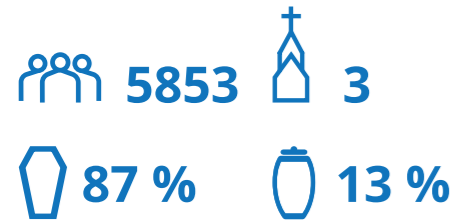
3 Analyser og registreringer

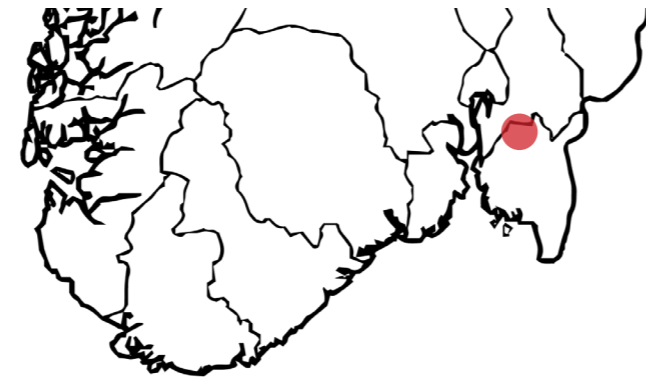
Figur 3.01 Hovin kirkegård ligger i et kupert jordbrukslandskap

Introduksjon til Spydeberg

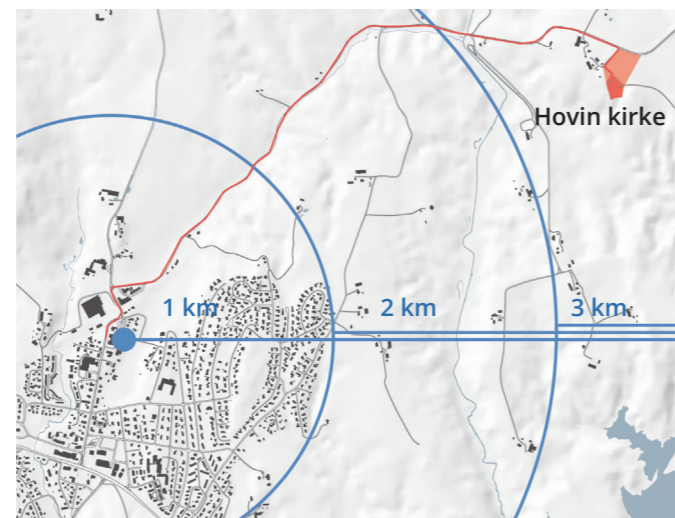
Spydeberg kommune ligger i Østfold fylke, og har per 1. januar 2018 5853 innbyggere. Det er vedtatt en kommunesammenslåing fra 1. januar 2020 som vil omfatte Spydeberg, Askim, Eidsberg, Hobøl og Trøgstad. Den nye kommunen blir hetende "Indre Østfold kommune", og vil ha i overkant av 44000 innbyggere.

I Spydeberg er det tre kirkesteder: Spydeberg kirke, Hovin kirke og Heli kirke. Blant disse fordeler det seg 2686 graver. Spydeberg kirkegård har flest antall graver med sine 1594, Hovin kirkegård har 839 og Heli kirkegård har 253. Når det gjelder gravtyper så er det 97,5 % kistegraver i kommunen, og 2,5 % urnegraver. Det er imidlertid en praksis at man nedsetter urner i kistegraver og det er totalt 348 urner som er nedsatt på denne måten i Spydeberg. Det gir en kremasjonsandel på 13 %.

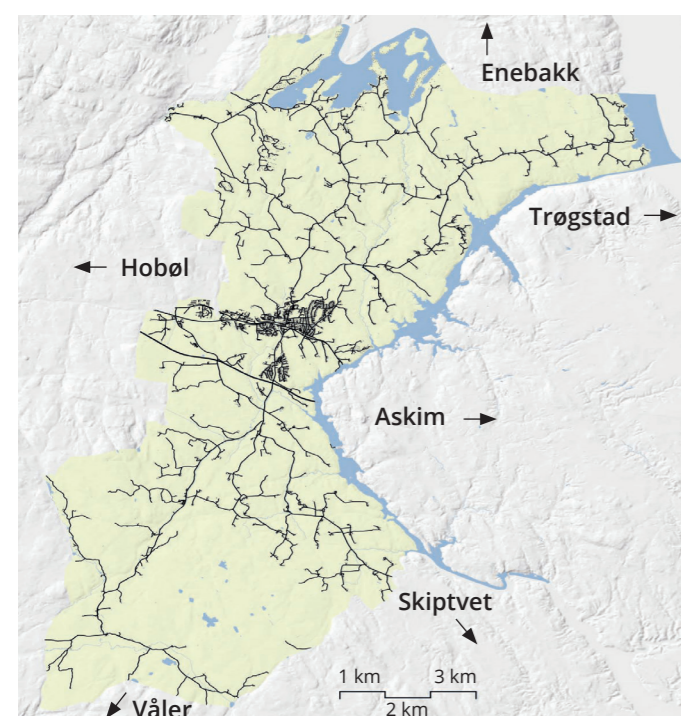
Figur 3.03 Spydeberg kommune ligger i Østfold fylke

Figur 3.04 Hovin kirkes beliggenhet i forhold til sentrum

Figur 3.05 De tre kirkestedene i Spydeberg

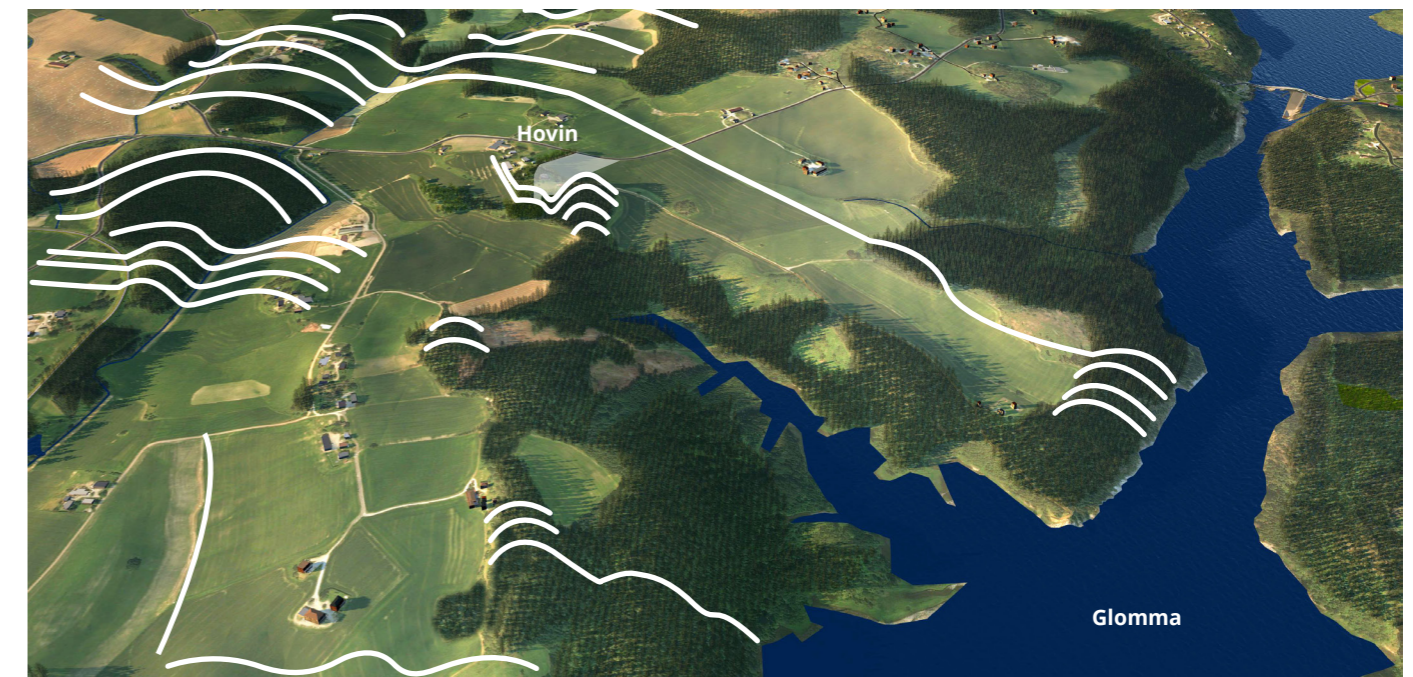
Figur 3.02 Spydeberg kommune med tilgrensende kommuner

Landskapsbeskrivelse

Store deler av Østfold-landskapet har fått sin karakter fra raet som ble formet under siste istid. Dette ser man i dag som bølgende formasjoner i terrenget, noe som også er markant for Spydeberg og området rundt Hovin kirke. Det kupert landskapet danner flerfoldige åsrygger i ulike størrelser som fungerer som romdannende elementer. Det er relativt liten høydeforskjell mellom dalsøkkene og høydene, noe som borger for vidstrakt og luftig utsikt - særlig sett sørover fra Hovin kirke. Her kan man la blikket vandre langs disse ryggene og følge terrengformasjonene

Figur 3.06 Utsikt mot sør, sett fra inngangen til Hovin kirke

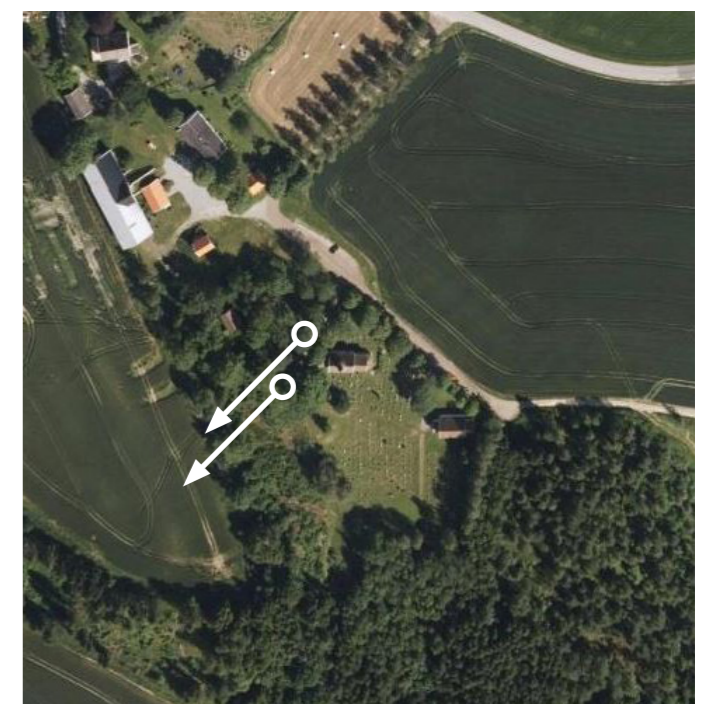

Figur 3.07 Oversiktsillustrasjon sett mot nord, med Glomma i øst

ettersom de synker og stiger, og man får en fin blanding av nær- og fjernfokus. Landskapet man iakttar veksler mellom kulturlandskap oppbrutt av mindre partier med løvskog, og store sammenhengende masser av barskog. Man har de tydelige nærliggende formasjonene, samt de kontrastløse toppene man kan skimte i horisonten.

Figur 3.08 Utsikt med høstfarger mot sør-vest

Figur 3.09 Bildene i fig. 3.06 og 3.08 er tatt mot sør-vest

Introduksjon til Hovin kirkegård

Hovin kirke ligger på en høyde ved Stegenveien, om lag tre og en halv kilometer fra sentrum av Spydeberg, og er omgitt av et rikt kulturlandskap. Området er også preget av større innslag av barskog, samt partier med løv- og blandingsskog. Det er en karakteristisk blanding mellom luftig, lang utsikt, og til dels sterke lokale rom dannet av terrengformasjoner og vegetasjonen på stedet.

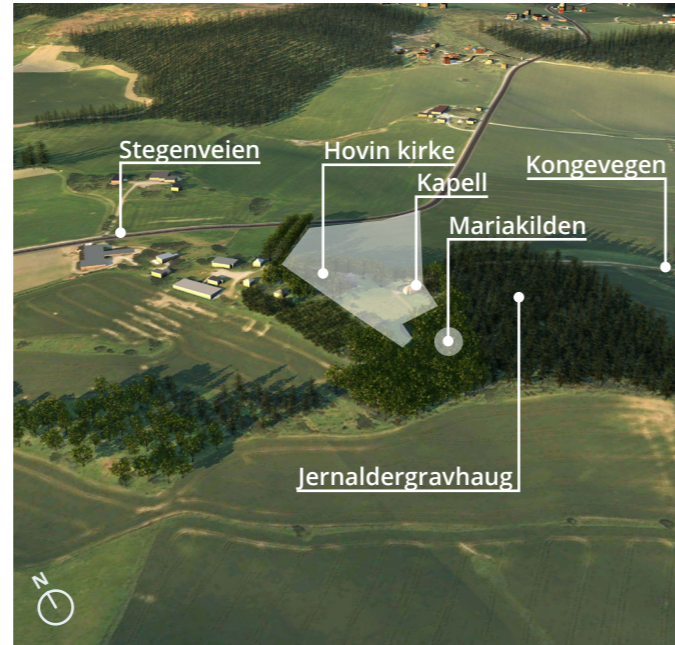
Det er hovedsakelig personbiltransport som benyttes av besøkende til Hovin kirke, og turen fra sentrum tar vel fem minutter med bil. På samme tur bør man beregne rundt 15-20 minutter med sykkel, og 40-50 minutter hvis man er gående. Parkeringen ved kirken er mye benyttet av turgåere som har Hovin som et utgangspunkt for turer i nærmiljøet.

Dagens gravplass er på 6 mål. Den delen av vedtatt arealplan som kalles "alternativ nord", er på 14 mål. Utvidelsesdelen blir altså 2,3 ganger så stor alene som det dagens gravplass er. Samlet blir det nye gravplassarealet på vel 20 mål. Kirkeverge Asgeir Rønningen forteller at man for utvidelsesdelen planlegger tilrettelegging for minnelund.

 89 % **11 %**

Hovin gravplass har i dag 839 graver, hvor det er begravet 863 mennesker. Gravtypene på Hovin består av 838 kistegraver, og én urnegrav. Det er 98 urner som er gravlagt i kistegraver, noe som gir en kremasjonsandel på vel 11 %. I fremtiden beregnes det for en 80-20-fordeling. Det er 218 vernede graver på Hovin.

Under en bratt skrent nedenfor kirken ligger Mariakilden, som ifølge sagnet kan helbrede sykdom, og som aldri går tørr - selv ikke i år med tørke.

Figur 3.11 Prosjektområdet på Hovin kirkegård

Figur 3.12 Hovin kirke sett fra innkjøringen. Deler av utvidelsesområdet kan sees i forgrunnen

Figur 3.10 Mariakilden sør for Hovin kirke

Figur 3.13 Kirken sett mot nord-vest

Planstatus

I den gjeldende kommuneplanen sin arealdel (2016 - 2028) er det satt av arealer for utvidelse av Hovin kirkegård både nord og sør for dagens gravplass (Spydeberg kommune, 2016). Disse kalles "alternativ nord" og "alternativ sør". Når dette skrives har kommunestyret ikke fattet endelig vedtak om hvilket alternativ man skal bygge ut.

I det videre arbeidet med denne oppgaven tas det utgangspunkt i at det er "alternativ nord" som vedtas. Min bakgrunn for denne forutsetningen er en helhetsvurdering av begge alternativene etter blant annet å ha sett på deres plassering i landskapet, samt etter å ha lest saksdokumenter og høringsuttalelser- og inn-

spill. I særlig grad ser jeg det som problematisk med tilgjengeligheten i alternativ sør, grunnet det relativt bratte terrenget. For å oppfylle kravene om universell utforming etter Byggteknisk forskrift (TEK17) så må man i det søndre alternativet blant annet opparbeide en uforholdsmessig lang prosesjonsvei. I forlengelse av det ser jeg en fordel i at alternativ nord ligger relativt flatt. Videre så henvender det nordre alternativet seg til eksisterende gravplass på en bedre måte enn alternativ sør. Dette skjer blant annet ved at den eksisterende gravplassens nordre grense danner et samband med den nye delens søndre hegn. Mellom disse går Kongevegen, som dermed blir en del av middelalderstedet Hovin kirkegård på en ny måte.

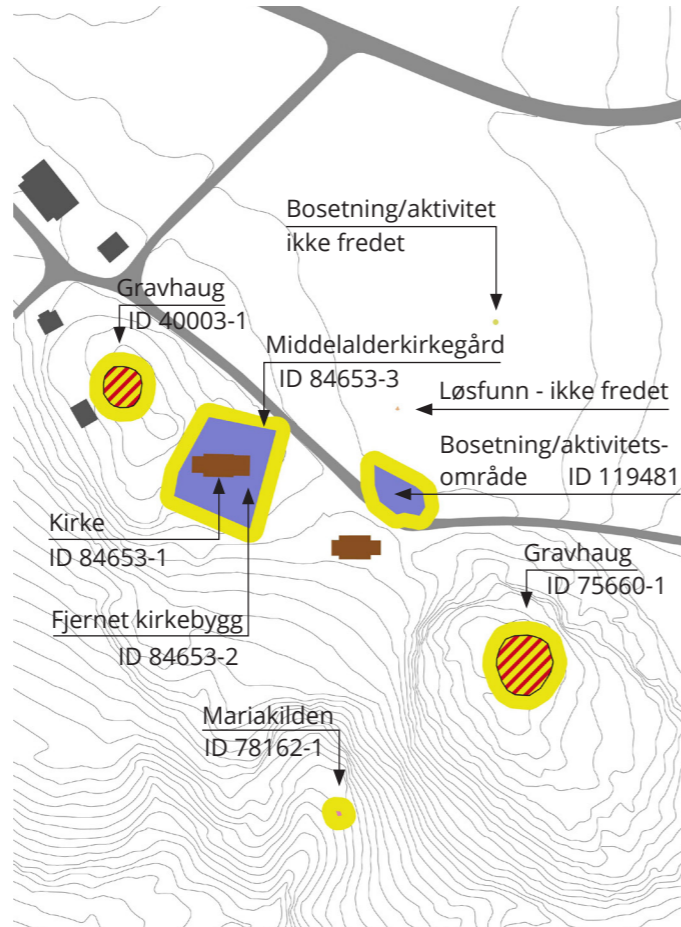
Figur 3.14 Arealplanen på Hovin. Etter Spydeberg kommunes arealdel 2016 - 2028

Kulturminner

Kulturminneloven omhandler kulturminner og kulturmiljøer som i kraft av sin egenart skal vernes som en del av vår felles kulturarv (Kulturminneloven 1979). Videre så definerer loven hva kulturminner og kulturmiljøer er: "Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til." (Kulturminneloven, 1979). I § 4 beskrives loven rundt "automatisk fredete kulturminner", noe som betyr at kulturminner fra før-reformatisk tid (1537) er automatisk fredet. I § 6 forklares bestemmelsene om sikringszone. Der står det at et fem meter bredt belte fra kulturminnets synlige ytterkant skal fungere som sikringszone. Kulturminneloven sier at alle former for tiltak på middelaldergravplasser krever godkjenning fra vernemyndighetene (Klingberg, 2016). Eksempler på tiltak kan være graving, planting av trær eller endring av gravplassens bygg, eller oppføring av ny bygningsmasse (Klingberg, 2016).

På Hovin kirkegård er det registrert flere automatisk fredete kulturminner. Disse er registrert i "Askeladden", som er Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Det er selve middelalderkirkegården, vist med lilla farge og gul sikringszone vest i figur 3.15. Det er de to gravhaugene fra jernalderen sør-øst og nord-vest i samme figur, og som er vist med røde striper og gul sikringszone. Mariakilden sør i kartet er automatisk fredet, og det samme er et jernaldersk bosetnings- eller aktivitetsområde midt i kartet. Det er spesielt det sistnevnte funnet, med kulturminne-ID 119481, som kan komme i konflikt med utvidelsen av Hovin kirkegård. For at dette området skal kunne utsettes for noen form for tiltak, være seg graving, tilplanting eller annet, så må det innhentes samtykke fra vernemyndighetene. Det aktuelle funnet beskrives i Askeladden på denne måten:

"Lokaliteten er definert ut fra funn av forhistoriske bosettings-, dyrkings- og aktivitetsspor. Funnene inkluderer stolpehull, udefinerte groper/nedgravinger og et forhistorisk dyrkingslag. En av de udefinerte gropene kan være en ovn. I og rundt anleggssporene ble det funnet keramikk, brent bein og brent og sintret leire. Dyrkingslaget inneholdt tilsvarende funn. Det dekket den sørlige delen av lokaliteten. Lokalitetens utbredelse går ut over jordet i sør, der den strekker seg inn under veien som går forbi kirkestedet. Veien er trolig en gammel kongevei." (Askeladden, 2008).

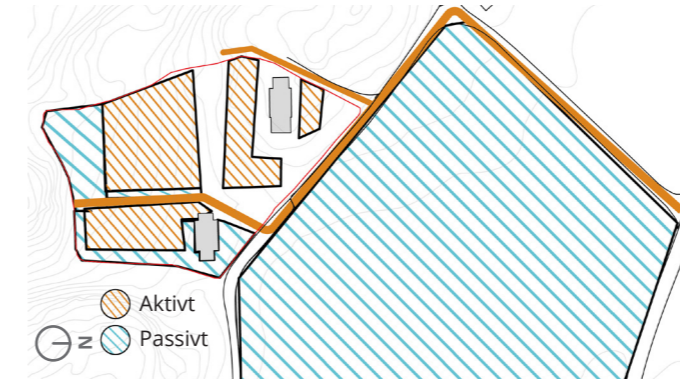

Figur 3.15 Kart over registrerte kulturminner på Hovin

Figur 3.16 Dette bildet er tatt fra Kongevegen, ved kapellet, i retning stedet der kulturminnet med ID119481 befinner seg

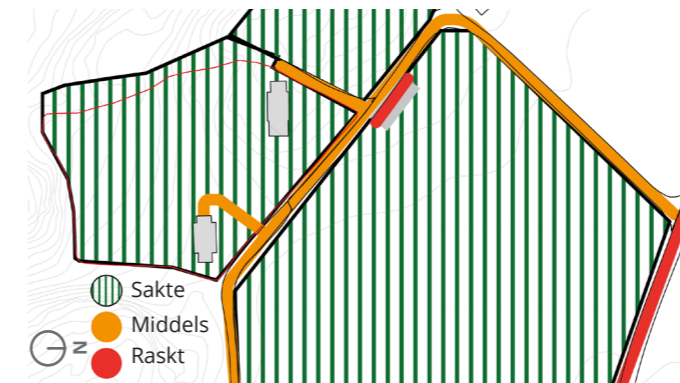
Aktive og passive områder

Figur 3.17

Til grunn for denne analysen ligger blant annet hva de forskjellige delområdene inneholder, og hvordan besøkende beveger seg inne på gravplassen. Det at et sted ikke er aktivt i denne sammenhengen, betyr ikke automatisk at stedet er passivt. Disse stedene kan like gjerne leses som pauseområder, noe som blir forklart videre i figur 3.20.

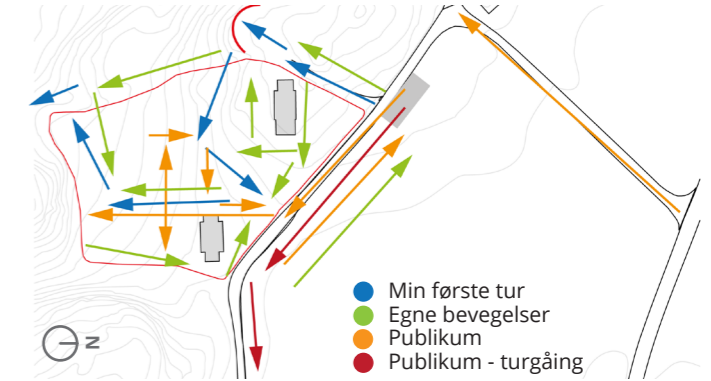
Hastigheter basert på type dekke

Figur 3.18

Gulvets materialer inne på området er med å gi stedet et behagelig, rolig tempo. Kongevegen, som er en grusveg, og grusgangene i området er teksturerte, og de oppleves til å ha et lavt tempo. De har også en behagelig lyd. Lyden er med på å senke tempoet ved å gi en tilstedeværelse, og det gir assosiasjoner til at man er på en rolig spasertur. Gressplen er det laveste nivået av hastighet, her går man sakte og med mer motstand i gresset. Stegenveien, som benyttes for å komme til kirken, er asfaltert, og er dermed en rask veg med høyt tempo. Overgangen fra Stegenveien til grusvegen inn mot kirken er en kontrast og markerer med det et temposkifte.

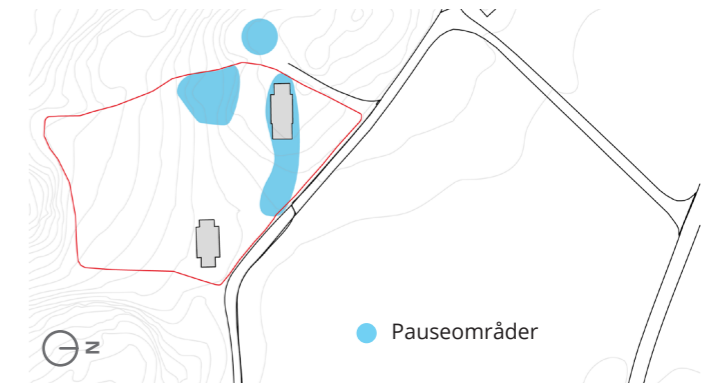
Bevegelsesmønstre

Figur 3.19

Skissering av eget og besøendes bevegelsesmønstre inne på gravplassen. I min første tur på stedet fant jeg det naturlig å bevege meg opp mot kirkeingangen, og inn på gravplassen sør for kirkebygget. Deretter ble jeg trukket mot det sør-vestre hjørnet av tomten, videre inn på turstien som går ned til Mariakilden sør for stedet. Besøkende gikk som oftest inn på gravplassen via porten nord for kapellet. Mange velger å parkere ved kirken og gå tur på den gamle kongevegen ved kirken.

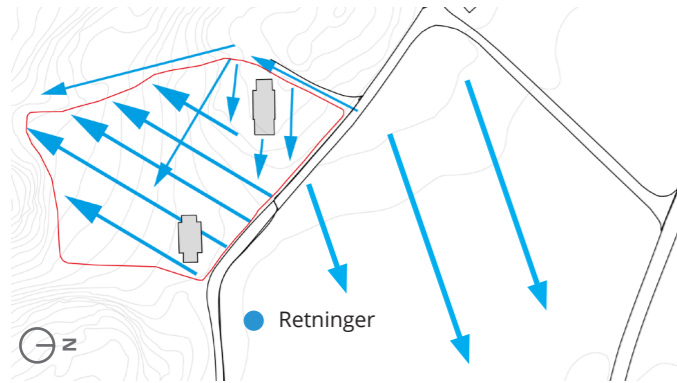
Pauseområder

Figur 3.20

Dette er steder hvor det er færre visuelle inntrykk - som blant annet kan skyldes fravær av gravminner. Det kan også være steder man finner det naturlig å senke farten eller stoppe helt opp. Kirken for eksempel har en naturlig tyngde og gravitasjon som gjør at man tiltrekkes dit for å stoppe litt opp, betrakte og så gå videre. De store og tunge asketrærne rett sør for kirken har også en gravitasjon og et ly som gjør at de oppfattes som pausepunkt. Utsiktspunktet rett sør-vest for kirken er et annet slikt punkt. Man trekkes dit, og det er naturlig å stoppe opp for å betrakte utsikten.

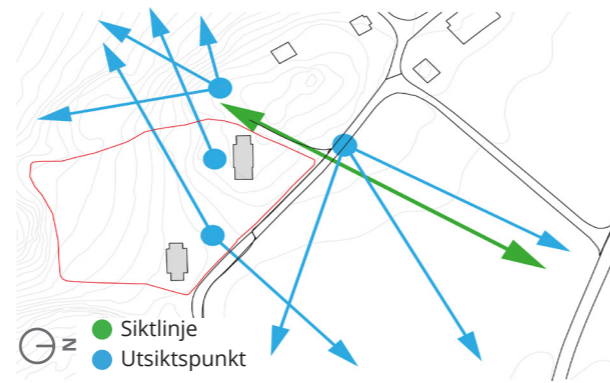
Retninger i anlegget

Figur 3.21

På grunn av topografien på stedet så oppfattes anlegget til å bikke mot sør, sør-vest. Det var også på den måten jeg beveget meg inne på området, noe som viser hvor førende terrenget kan være for de veivalg man tar i et anlegg.

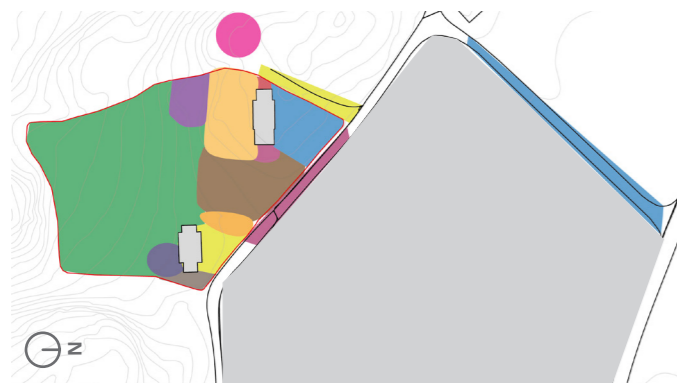
Siktlinjer og utsiktspunkt

Figur 3.23

Det er flere steder på Hovin hvor man får tilgang til en flott utsikt. Dette gjelder spesielt i sør-vestlig og nord-østlig retning. Mot sør kan man få et langt, vidstrakt utsyn over bølgete terreng. Mot nord ser man en markant åsrygg som er med på å danne et større landskapsrom. Hjulpert av blant annet terrenget og vegetasjonen så er utsikten i stor grad tilgjengelig i sin helhet kun på deler av gravplassen. Det betyr at man beveger seg fra steder med lang utsikt og fjernfokus, til steder med mer innadvendte rom og nærfokus. Det anser jeg som en kvalitet ved stedet.

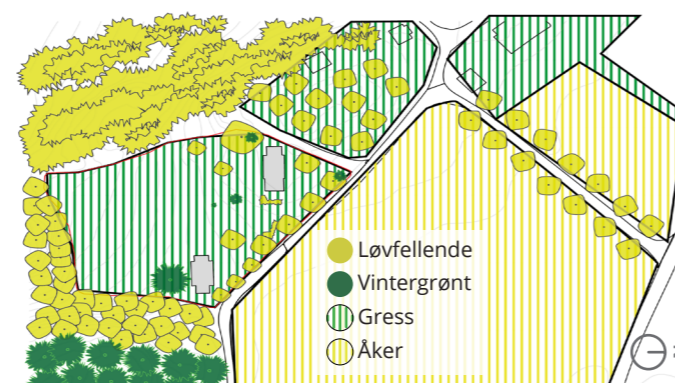
Rominndelinger

Figur 3.22

Stedet oppleves til å ha flere mindre sterke smårom, samt et stort sterkt rom sør i området. Rominndelingene skapes av både fysiske og psykologiske faktorer. Det store rommet i sør lages av helt konkrete fysiske elementer, for eksempel den store, barskogkledde kollen i øst, samt den tette løvskogen i sør. Dette rammer inn gravplassen på to sider, og virker som en helt nødvendig tyngde som balanserer den helt åpne vestsiden av gravplassen. Noen steder er det en blanding av fysiske og psykologiske faktorer som lager rommene. Dette gjør seg blant annet gjeldende i nærheten av store, tunge trær - som gjør at en trekkes mot de, og det oppstår et lite rom. Det samme kan sies om viktige bygg, for eksempel kirken. Andre rominndelere kan være vegetasjon, stier og terrengets fasong.

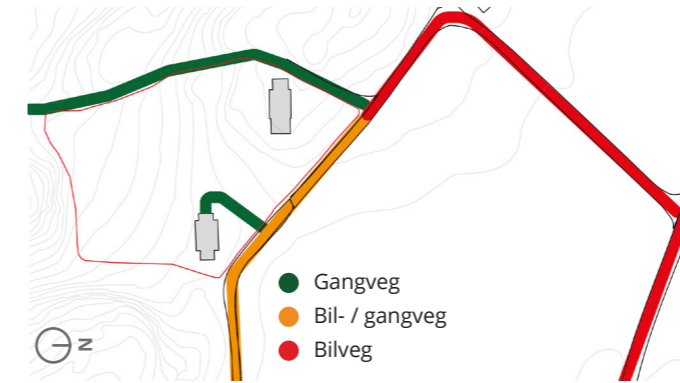
Eksisterende vegetasjon

Figur 3.24

Det er barskogen som er dominerende i Spydeberg og i områdene rundt Hovin. Det er av stor betydning for den vinterlige romopplevelsen på Hovin kirkegård. Kollen øst for kirkegården er bekledd av bartrær som beholder seg grønne og fyldige året gjennom, og på den måten har samme massevirkning uansett årstid. Sør for kirkegården er det løvskog som naturlig nok endrer en del karakter i vinterhalvåret. Denne er likevel så tett at det har mindre betydning for romopplevelsen da bladene faller. Ellers på kirkegården er det hovedsakelig løvtrær, noe som gir en åpnere og luftigere, og med det også en mindre romlig opplevelse innad i området når disse er uten blader.

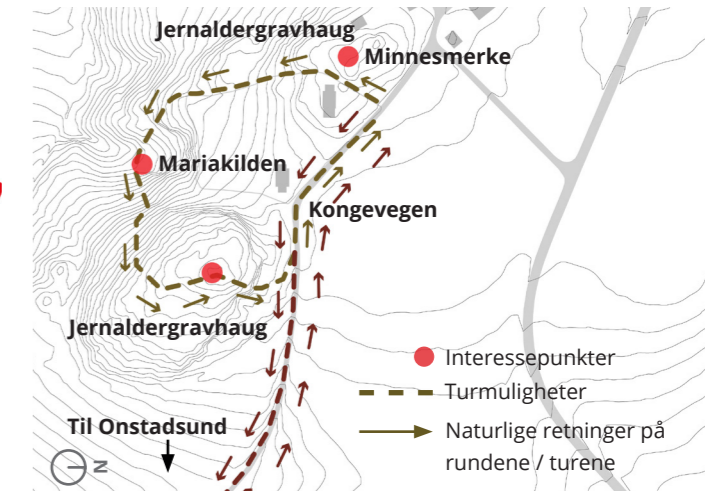
Vegtyper

Figur 3.25

For å komme til Hovin kirkegård benytter de fleste seg av Stegenveien, også kjent som fylkesvei 233. Dette er en asfaltert veg med fartsgrense 60 km/t i partiet mellom sentrum av Spydeberg og Hovin kirke. Inn mot kirken er det grusveg, det samme er Kongevegen forbi Hovin kirke, og ned til Onstadsund. Det går en gangsti forbi inngangen til kirken og videre ned til Mariakilden sør for gravplassen.

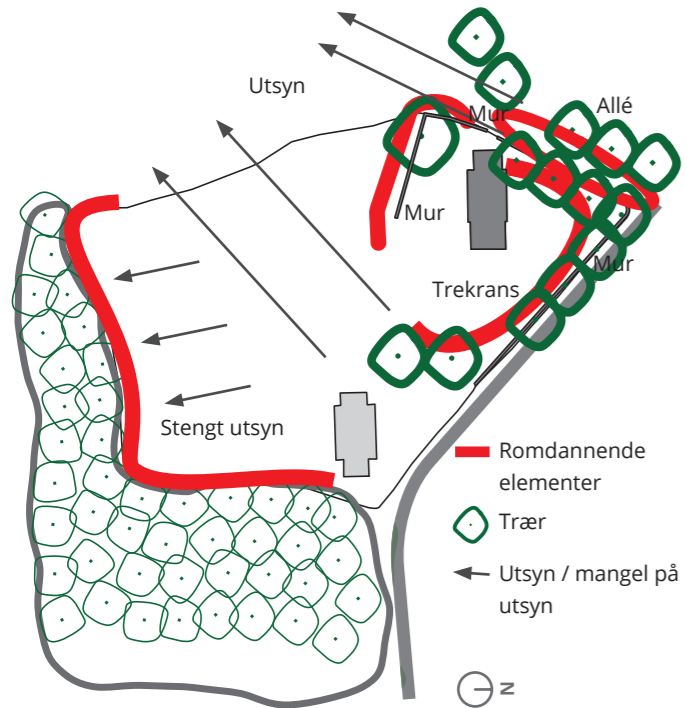
Turmuligheter og interessepunkter

Figur 3.26 Turmuligheter i nærområdet på Hovin

Dette kartet viser rekreasjonsmuligheter i det umiddelbare nærområdet på Hovin. Det er varierende hvor mye disse er i bruk i dag. Kongevegen mot Onstadsund er mye brukt, runden ned til Mariakilden og opp igjen via den østre jernaldergravhaugen er noe mindre brukt. Det er flere interessepunkter i forbindelse med disse rutene. Rett vest for kirken er det et minnesmerke hvor det står: "Til minne om soldater som døde i lasarettet på Nestingen høsten 1814 i forbindelse med krigen mellom Norge og Sverige". Videre på den ruten har man den vestre jernaldergravhaugen, før stien går videre ned til Mariakilden, hvor det finnes benker. Videre fra der kan man ta seg opp til den østre jernaldergravhaugen, før man enten kan returnere via Kongevegen til utgangspunktet, eller følge denne østover ned til Onstadsund.

Bevaringsverdige forhold

Figur 3.27 Bevaringsanalyser på eksisterende gravplass

I denne analysen har jeg sett på hvilke elementer på den eksisterende gravplassen som utgjør vitale funksjoner for opplevelsen av stedet. Skogsdannelsen sør for gravplassen har en avgjørende funksjon for romopplevelsen på Hovin, og må tas vare på videre. Det er et godt utsyn i sør-vest, som ved mangel på krattrydding kan forringes. Dette området bør derfor ryddes for høy krattdannelse ved behov. Trekransen rundt kirken i nord har som funksjon å ramme inn middelalderdelen av gravplassen på Hovin, og den fungerer som rominndeler. Denne må tas vare på. Det samme gjelder muren både i nord, vest og sør for kirken - denne har omtrentlig samme plassering som middelalderhegnet. Det er en trerekke vest for middelaldergravplassen som sammen med trekransen rundt kirken i nord er med på å lage en løst formet allé opp til et utsiktspunkt vest for kirken. Denne rekken må bevares. Det samme må de store asketrærne rett sør for kirken. De har en enorm tyngde, og har en svært viktig funksjon med å forankre kirkebygget, samt å danne et rom sør for kirken - i samarbeid med den gjenstående delen av den søndre kirkegårds-muren.

Historieanalyser

Landskapet som historieforteller

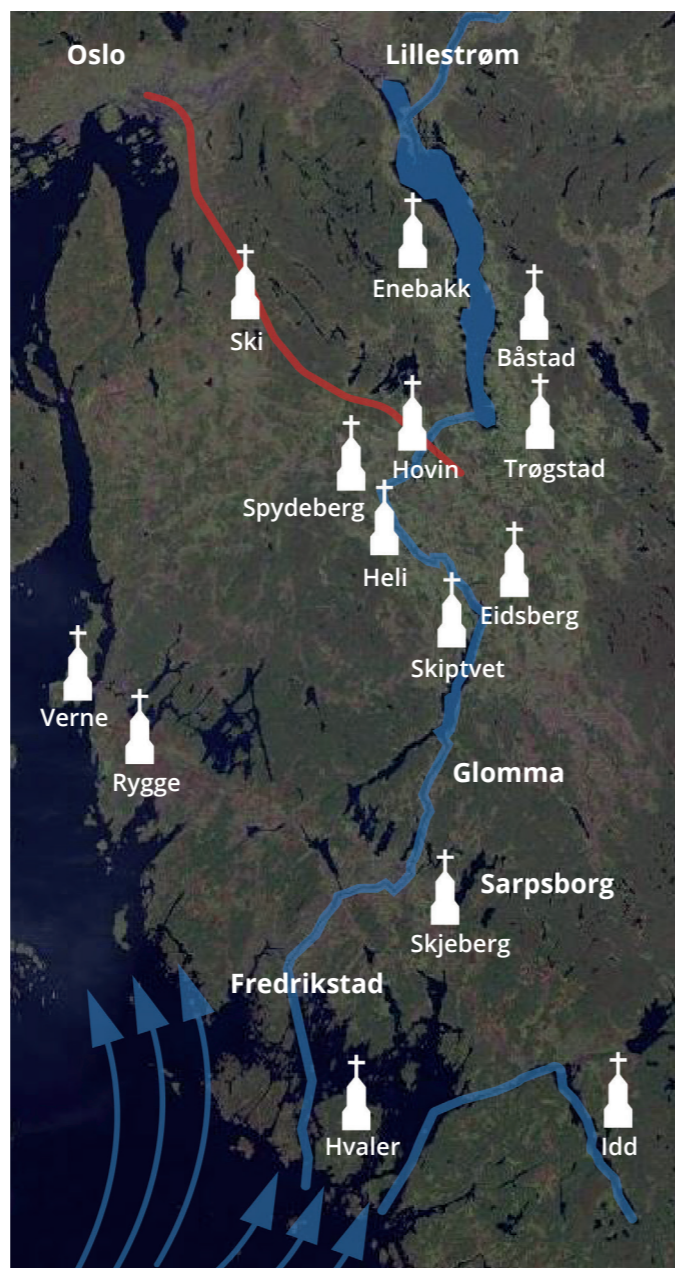
Noen hundre meter øst for Hovin kirke ligger Glomma. Som beskrevet i Christie og Christie (1959), så har det seilbare elvenettverket fungert som bindeledd mellom havet, og de ytre og indre delene av Østfold i århundrer, og i hvert fall siden vikingenes tid. Som man kan se av figur 3.29 så er det påfallende mange middelalderkirkesteder langs dette nettverket i Østfold - og dette landskapet gir oss med det innblikk i en rik historie. Vi vet at kristendommen blant annet kom via vannvegen fra havet i vest, og har strukket seg innover bygdene på den måten (Christie og Christie, 1959), noe vi også kan lese ut av dagens landskap ved hjelp av de historiske kirkestedene langs Glomma, Kongevegen og sjøen.

Hovin kirke er som nevnt tidligere plassert mellom to kolleformasjoner i terrenget - steder som har vært brukt til gravplass i jernalderen. Landskapet kan med det fortelle oss at dette stedet har vært av stor betydning i tidligere tider. Inntil Hovin kirke ligger den gamle Kongevegen, som i sin tid hadde stor trafikk. Blant disse var det kongelige på reise, og folk som fraktet varer, kveg eller som var ute etter å søke arbeid (Holm, 1999). Det at kirken og Kongevegen lå plassert som de gjorde, var med på å forsterke hverandres posisjon som viktige landemerker - særlig lokalt. Høyden som kirken ligger på var med på å gi en fjernvirkningseffekt for de reisende langs Kongevegen. Etter å ha krysset Onstadsund øst for kirken, så må man forsere en bratt bakke vestover mot Hovin. Øverst i denne bakken ligger kirken, plassert noen høydemeter over vegen - noe som er med å befeste kirkens sterke posisjon.

Tidene endrer seg, og så gjør landskapet. Det som en gang var et sentralt sted i Spydeberg, har i dag en perifer plassering i forhold til bygdas sentrale områder. I dag er det E18 som er hovedfartsåren i området, og landskapet har selvsagt endret karakter i takt med dagens kommunikasjonslinjer. Det forteller oss noe om at samfunnet vi lever i også har endret seg betydelig, spesielt i det at man i dag har en løsere tilknytning til Kirken, som igjen betyr at det ikke lenger er kirkebyggene som er de naturlige midtpunktene i bygdene. Dette er også noe man kan lese helt konkret i landskapet - og her er Hovin et godt eksempel. Dagens spydeberglandskap graviterer ikke lenger rundt Hovin og Kongevegen, men langs sentrumsstrukturene og de moderne vegsystemene i stedet. Vi forflytter oss ikke lenger på vannet i samme grad, og de moderne vegene er tilpasset dagens kjøretøy og forflytningsmønster. Disse tingene forteller en historie, og den ligger i terrenget for alle å lese.

Figur 3.28 Kongevegen forbi Hovin kirke. Sett mot øst.

Figur 3.29 Utvalgte middelalderkirkesteder i regionen. Kongevegen markert i rødt

Figur 3.30 Illustrasjon av hvordan det kan ha sett ut å ferdes på Kongevegen ved Hovin i middelalderen

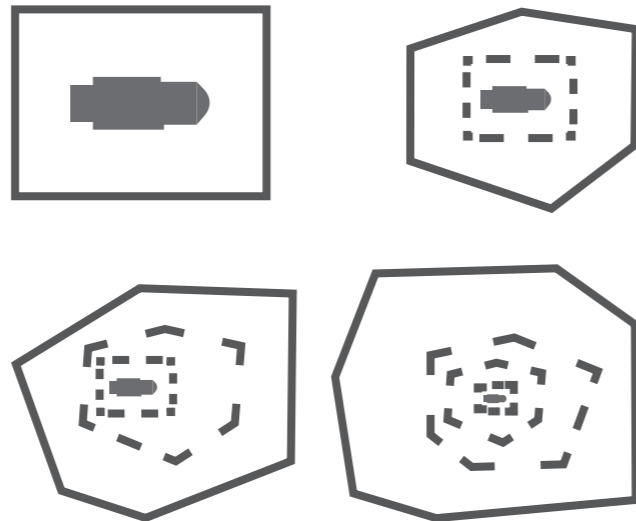
Utvidelser av middelaldergravplasser

I denne oppgaven har jeg innhentet informasjon om en rekke middelaldergravplasser i Østfold- og Akershus. Hovedfokuset i det arbeidet har vært å finne ut av hvordan disse har blitt utvidet gjennom årenes løp. En motivasjonen for dette har sin bakgrunn i hvordan gravplassene, de levende kulturminnene, endrer karakter etter hvert som utvidelsene blir foretatt. En annen faktor jeg har sett på er hvordan romligheten endres.

Som Maria Flick (2013) sier det, så er ikke endring ensbetydende med noe negativ - ei heller er det ønskelig med stillstand. Likevel kommer det tydelig frem at etter hvert som utvidelsene blir foretatt, så står ofte middelalderdelen av gravplassene igjen som et sted med stadig svakere yttergrenser - om noen i det hele tatt. De opprinnelige murene og hegnene er ofte borte, uten at de har blitt erstattet. Det er problematisk på flere måter. I et kulturminneperspektiv så betyr svekkelsen av rammene rundt middelaldergravplassen at en veldig konkret, fysisk kilde til historie gradvis viskes ut. De middelalderske gravarealene er fortsatt der, men de har mistet så mye av sin styrke og opprinnelighet at de ofte flyter sammen med resten av gravplassen. Det man mister med det er åpenbart muligheten til å spasere i et helt konkret miljø, og samtidig lese av stedet hvordan historien har utviklet seg. Her kunne man beveget seg i et stykke kulturminne som hadde gitt helt andre inntrykk enn det som ofte er tilfelle i dag.

For romligheten er det gjerne en like stor utfordring. Resultatet kan ofte være at stedene med de sterke, veldimensjonerte rommene blir færre. Hvis vi ser på den horisontale distribusjonen av gravplassarealet i middelalderen, så var disse relativt små og kompakte, og med en sterk forankring i kirkebygget. Jeg har besøkt flere middelaldergravplasser i regionen med det mål å prøve å oppleve denne romligheten. Jeg har da beveget meg på den middelalderske gravplassen, og prøvd å analysere hvilket type rom dette kunne ha vært i middelalderen. Forholdet mellom kirkens vertikale utstrekning, og gravplassens horisontale utstrekning virket ofte logisk. Som man kan se av den skjematisk fremstillingen av utvidelser i figur 3.31, så blir ofte denne romligheten stadig svakere med hver utvidelse - dimensjonene blir endret radikalt.

Det er tydelig å se i gravplassanleggene jeg har besøkt at det i mange tilfeller mangler en tydelig, langsiktig plan for utvidelsene. Det resulterer ofte i at man ender opp med x-antall parseller innenfor gravplassmurene, i stedet for et helhetlig, planlagt anlegg - og at dette går på bekostning av styrken til middelaldergravplassen. Det at man ender opp med flere parseller innad i området trenger ikke å være noe negativt i seg selv, det kan like gjerne være en styrke, men poenget er at da bør det ha kommet på plass som en del av en helhetlig planlegging, i stedet for å ha blitt

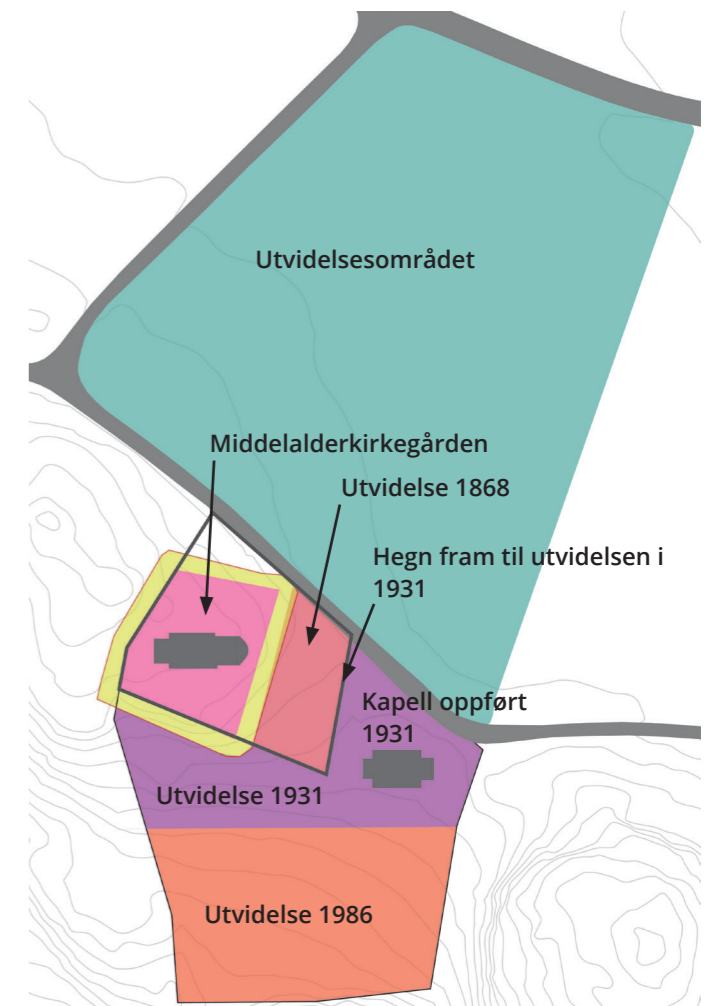
Figur 3.31 Skjematiske framstillinger av utvidelser

til på grunn av tilfeldigheter. Denne problemstillingen kommer som en konsekvens av en politikk der man utvider eksisterende gravplasser i de umiddelbare arealene rundt. Det kunne med hell vært diskutert om en bedre løsning ville være å nyanlegge en gravplass et annet sted med større tilgjengelig areal, og med det gitt seg selv muligheten til en helhetlig og langsiktig planlegging. Dagens praksis er at man regulerer inn arealer for utvidelse etter hvert som det blir behov. Noen ganger vil det være rett å utvide i umiddelbar nærhet til eksisterende gravplass, andre ganger vil en nyanleggelse være det åpenbare valget - men diskusjonen bør inn på agendaen i prosessen med reguleringsarbeidet. I alle tilfeller vil det etter mitt syn være viktig å unngå at middelalderdelen av gravplassen blir svekket som en følge av utvidelsene.

Det er tiltak man kan gjøre for å gjenskape en svekket kulturhistorisk eller romlig opplevelse på middelaldergravplassene. Et eksempel på dette vil kunne være å (gjen)innføre hegn rundt den middelalderske delen av dagens gravplass. Dette vil kunne ha stor og umiddelbar effekt for opplevelsen av området. I tillegg, eller som alternativ, kan man beplante området på en sånn måte at romligheten styrkes. Slike tiltak vil ofte komme i konflikt med kulturminnelovens § 4 og § 6, og det må følgelig søkes om dispensasjon. Det vil alltid være en forutsetning at man behandler disse miljøene med stor aktsomhet, og arbeidets inngripen bør alltid holdes til et minimum.

Utvidelser på Hovin kirkegård

Hovin kirkegård har vært utvidet i flere omganger. Den middelalderske delen, som er markert i rosa og med gul sikringssone i figur 3.34, ble utvidet for første kjente gang i 1868 (Skulberg, 1949). Det var også en mur rundt gravplassen på den tiden som stod frem til utvidelsen i 1931, da ble partier av den sørlige delen, samt hele den østlige delen av muren tatt ut. Denne utvidelsen, samt oppføring av kapellet, ble innviet i august, 1931 (Skulberg, 1949). Vi ser her et konkret eksempel på det som ble diskutert i forrige punkt - gravplassen utvider seg, og markører for de eldste delene tas ut. Grensen for de gamle og nye delene av gravplassen viskes dermed ut, og man står igjen med ett stort område, med svakere grenser og rominndelere. På Hovin oppleves dette spesielt fra sør-øst, men i mindre grad ellers. Hovin kirkegård sin kulturhistoriske styrke ligger særlig i det at de eldste delene av gravplassen fortsatt er hegnet, eller delvis hegnet. I vest antar man at dagens kirkegårdsmur går omtrentlig der grensen for den middelalderske kirkegården lå. Det samme gjelder den bevarte delen av muren i sør. I nord går dagens mur noe lenger ut - men fungerer fortsatt som et godt hegn og tidsmarkør. I øst er muren tatt ut. I alt gjør dette at man rimelig umiddelbart kan lese historie i anlegget, og man opplever en god romlighet inne på middelalderdelen. Videre utvidelse på Hovin ble ifølge kirkeverge Asgeir Rønningen gjort i 1986. Da ble et større stykke fylt opp i sør, og er den nyeste delen av anlegget.

Figur 3.34 Utvidelsene som er utført på Hovin kirkegård

Figur 3.32 Vestre del av hegnet om middelaldergravplassen

Figur 3.33 Det sørlige hegnet om middelaldergravplassen

Figur 3.35 Slik så det ut mot nord-vest i 1906. Østlig mur fortsatt inntakt. Hentet fra Holm (1999)

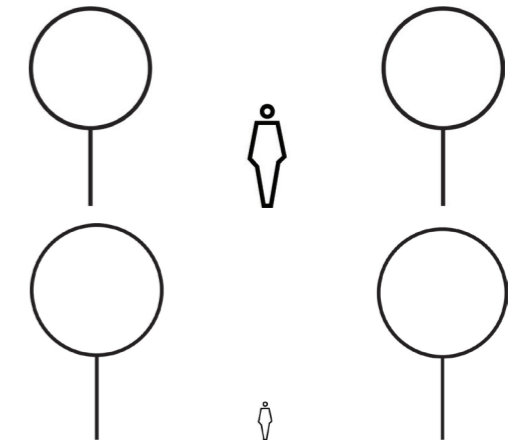
Oppsummering

På side 44 ble det diskutert om utvidelser med fordel kan vurderes andre steder enn inntil eksisterende gravplass, og at dette i alle fall er noe som bør bli en naturlig del av reguleringsprosessen. I tilfellet med Hovin så har mine undersøkelser gjort meg oppmerksom på en rik historie på stedet. Her har man gravlagt sine døde i hvert fall siden Jernalderen, og man kan med sannsynlighet hevde at stedet har vært blant de første hvor Kristendommen fikk fotfeste her til lands. Kongevegen har vært tilstede i århundrer, og har bidratt til å gi området en historie som er utenom det vanlige. Disse tingene mener jeg taler for at her har vi et så historisk viktig sted at det vil være naturlig å fortsette i samme tradisjon - å anlegge gravplassutvidelsen her. I forlengelse av samme diskusjon så mener jeg at man med en kulturhistorisk innfallsvinkel kan hevde at stedet er tjent med at den eksisterende middelaldergravplassen og den kommende utvidelsen tydelig skal være to egenrådige steder. Middelalderstedet bør få stå så likt sin opprinnelighet som mulig, og i kraft av det være en bærer av, og forteller om, et kulturhistorisk miljø. Så lenge middelalderstedet beholder, eller forsterker, sitt uttrykk som nettopp det, så kan man også tillate seg å stå mye friere i utformingen av de nye arealene. Det er utvanning av den eksisterende middelaldergravplassen man bør unngå.

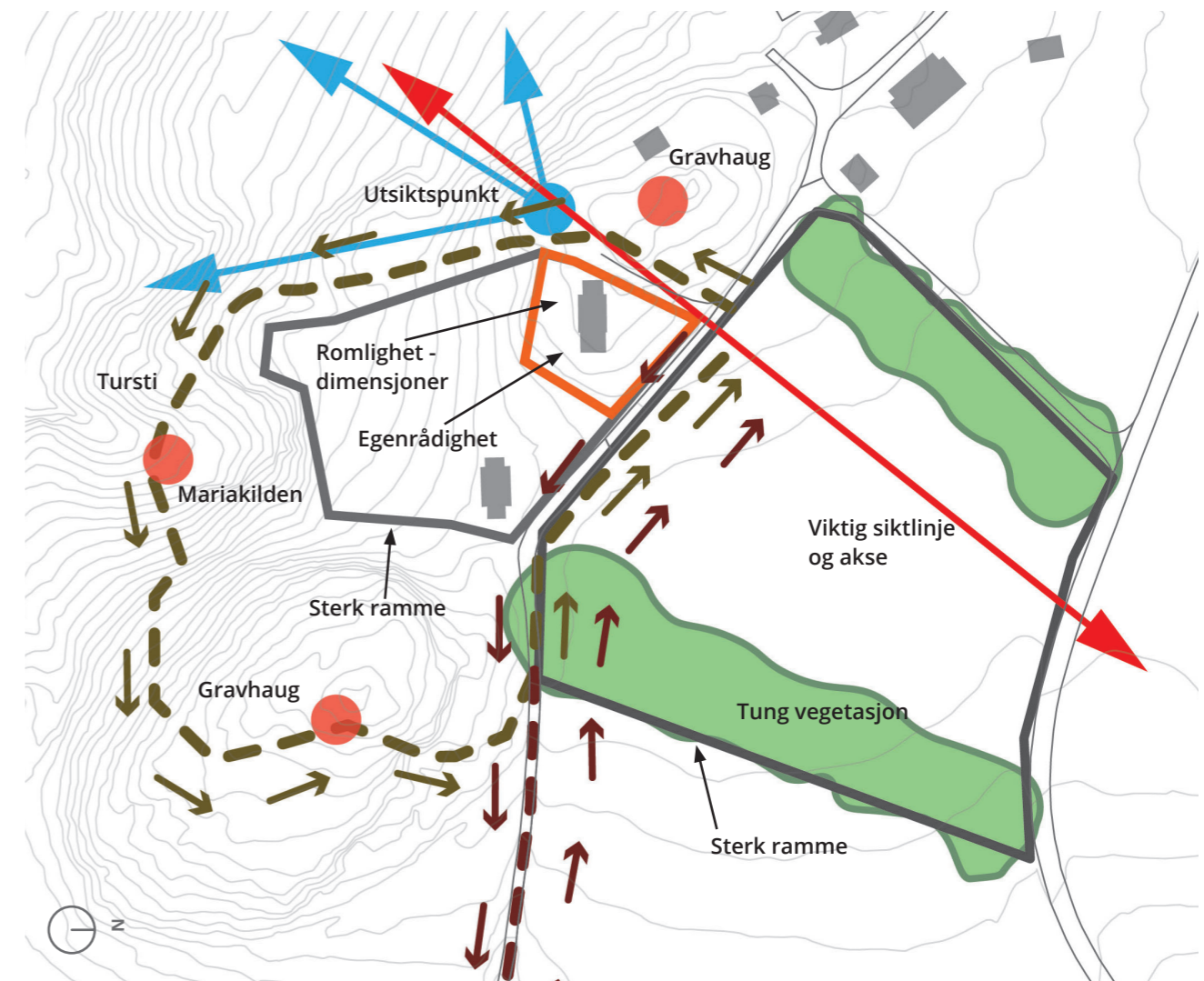
Som nevnt tidligere så er dagens gravplass på 6 mål, og området som er avsatt til utvidelsen er på 14 mål. Det som blir spesielt viktig i arbeidet med utforming av utvidelsen er å ha et ekstra fokus på de romlige dimensjonene. Her bør man forsøke å gjenskape de intime romforholdene man stedvis finner på den eksisterende middelaldergravplassen. Her blir vegetasjonsbruk som romskapende virkemiddel et sentralt element. Utvidelsen ligger på et åpent jorde, og det synes åpenbart at denne må rammes inn av tung, massiv vegetasjon. Som tidligere diskutert så er det etter mitt syn hensiktsmessig å la den eksisterende middelaldergravplassen stå som et eget, selvstendig område, og la utvidelsen være det samme. Dette ligger det til rette for på Hovin, blant annet i det at Kongevegen skiller de to delene fra hverandre.

Dette tar jeg med videre

Fra analysekapittelet er det flere ting som bemerker seg, og som jeg tar med meg i det videre arbeidet frem mot en løsning. Blant disse er vissheten om at det bølgende, og relativt flate og synkende landskapet rundt stedet vil kunne gi en flott utsikt - spesielt i sør. Jeg har kommet til slutningen om at både den eksisterende gravplassen på Hovin, og utvidelsesdelen, skal være to selvstendige områder med hver sin identitet. Dimensjonene blir viktige. Utvidelsesarealet er stort, og det blir et nøkkelpunkt å overføre den gode, intime romligheten fra middelaldergravplassen inn på det nye arealet. Utvidelsen blir liggende på en åpen slette, og det er av stor viktighet at denne blir rammet inn av tung vegetasjon for å oppnå en overordnet romfølelse. Det er gode turmuligheter i området.

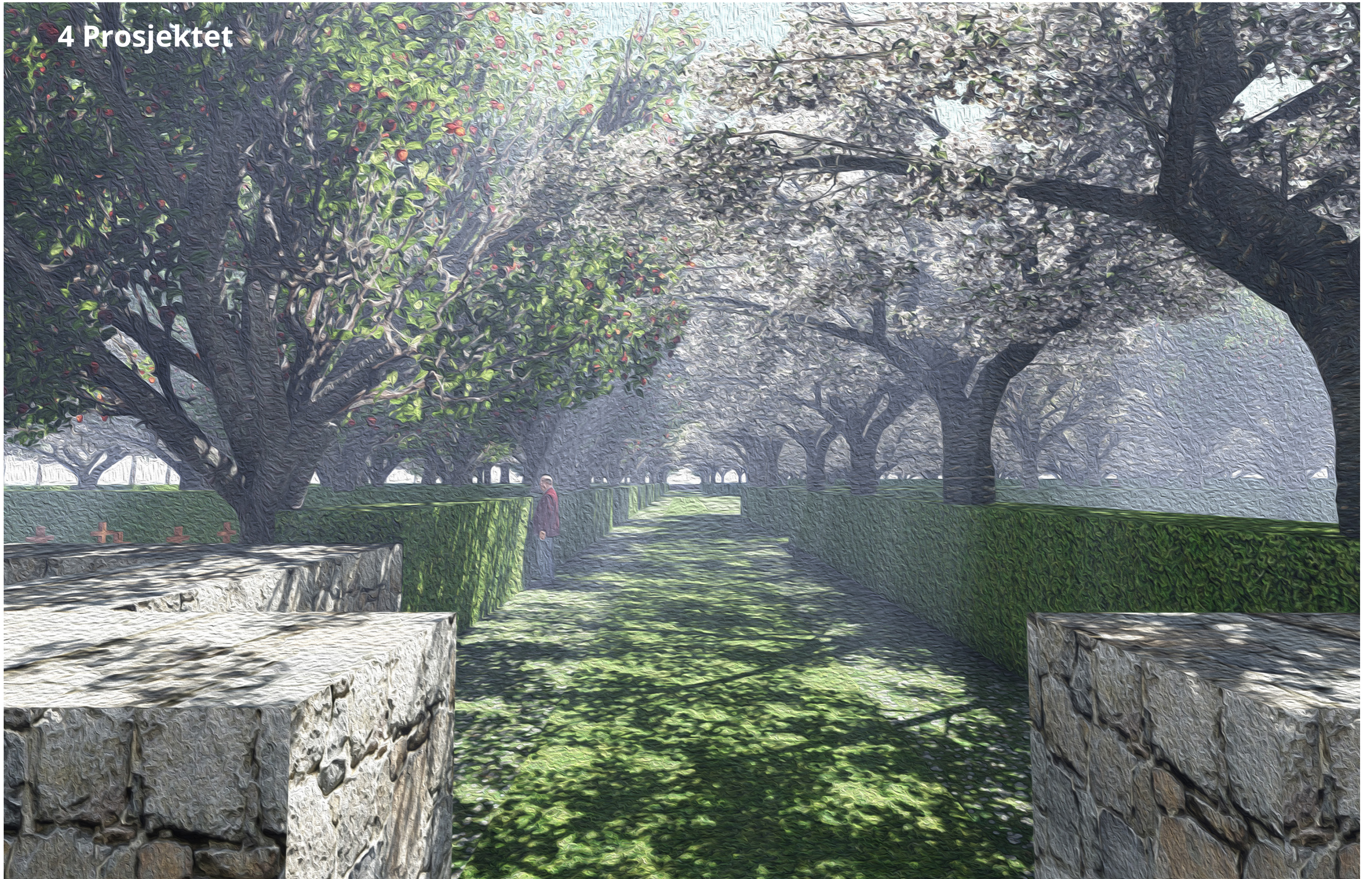

Figur 3.36 Dimensjoner blir viktig

Figur 3.37 Sammenstilling av noen av de viktigste funnene jeg tar med videre fra analysekapittelet

4 Prosjektet

Figur 4.01 Hovedinngangen til utvidelsesområdet på Hovin, sett mot nord

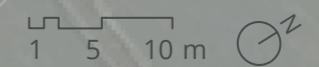
Figur 4.02 Illustrasjonsplan

Hovin middelaldergravplass

Illustrasjonsplan

- A Kistegravfelt
- B Urnegravfelt
- C Navnet minnelund
- D Unavnet minnelund

M 1:500

Figur 4.03

"Utsikten"

Utvidelsen på Hovin

Gjennomgående for prosjekteringen av utvidelsen på Hovin så gjelder prinsippet om det sterke, innhegnede uterommet. Det er et grep som går igjen fra informasjonen jeg tilegnet meg i historiekapittelet, samt fra analysearbeidet i kapittel tre - da med spesielt fokus på dimensjoner. Videre har jeg tatt i bruk kunnskap om middelaldervegetasjonen, og har utarbeidet en liste over denne og dens egenskaper i eget vedlegg fra side 110. Gravfeltene på utvidelsesområdet er delt inn i kategorier etter middelalderse tema. Disse er basert på datidens vegetasjons- og hagebruk, samt prinsipper fra arkitekturen og hagekunsten. Temaene er "Kvanngard", "Laukgard", "Urtehage", "Blomstereng", "Klostergård", "Klostergang" og "Trehage". Gravfeltene og deres innhold blir presentert fra side 76, herunder beskrives også aktuell vegetasjon for hvert tema.

Det anbefales at man søker om frigivelse av kulturminne med ID119481, og prosjekteringen legger også til grunn at dette blir innvilget. Alternativt forslag hvis frigivelse ikke blir innvilget er utarbeidet, og blir vist på side 57.

Utvidelsen er på vel 15,5 mål. Dette er om lag 1,5 mål større enn alternativet som er vedtatt i gjeldende arealplan for stedet. Det ekstra arealet er tilegnet ved å flytte utvidelsesdelen sitt østre hegn noe lenger øst - 20 meter helt sør på utvidelsesområdet, 13 meter nord i området. Dette ble gjort etter en helhetlig vurdering med utgangspunkt i antall graver, dimensjonering, samt muligheten for å få nok tyngde og volum i vegetasjonen i øst. Det er også gjort med tanke på et scenario der man ikke får frigitt kulturminne ID119481. Designet på utvidelsen gjør at man formmessig kan leve godt med et slikt tilfelle.

Avgrensning:

- Det blir ikke detaljprosjektering av hvert enkelt staude- og buskfelt, og det utarbeides ikke bestillingslister for vegetasjonen. Det blir imidlertid vist til "Prinsipp for plantekomposisjon" fra side 74.
- Klostergården og dens navnedde minnelund detaljeres ikke
- De tekniske løsningene på gravplassen utarbeides ikke
- Gravplassens møbleringselementer detaljeres ikke
- "Utsikten" blir ikke detaljert
- Prosjekteringen omhandler ikke eksisterende gravplassareal

Gravtyper- og antall

Antall graver:

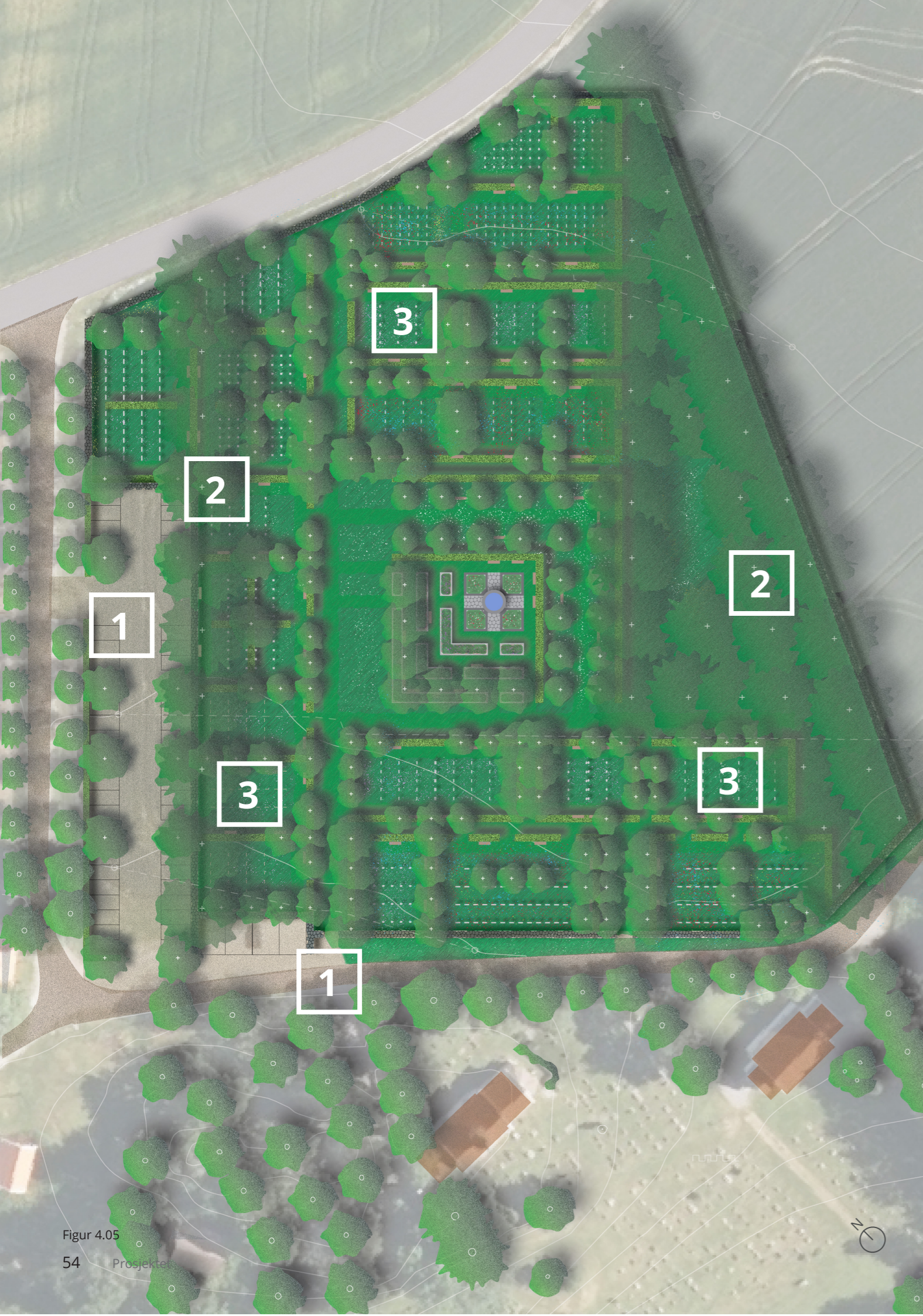
- Kistegraver: 525
- Urnegraver: 267
- Urnegraver i Trehagen: 100
- Navnet minnelund i Klostergården: 600
- Unavnet minnelund i Klostergangen: 1800

Plassering av vannposter

Figur 4.04

Steder som kan egne seg til utplassering av vannposter

Noen poeng

Jeg legger her frem noen overordnede tanker som har ligget til grunn for flere av valgene som er gjort i arbeidet med utformingen av utvidelsen på Hovin.

Boken "Kyrkogårdens meditative rum", av Inger Berglund, er resultatet av et fem år langt forskningsprosjekt hvor man undersøkte hvilke tanker pårørende har rundt temaet gravplass generelt, og den konkrete fysiske utformingen spesielt. Informasjonen som blir presentert i denne boken har vært med på å prege deler av utformingen på Hovin. Noe av dette nevnes i punktene under.

Listen er ikke uttømmende.

1 Hovedinngang og parkering

Hovedinngangen til utvidelsesdelen er lagt vis-a-vis inngangen til Hovin kirke, i motsetning til å legge en direkte inngang fra parkeringsplassen. Dette er gjort for å understreke og nyttegjøre en viktig siktlinje og akse mellom eksisterende gravplass og utvidelsesdelen, samt for å oppfylle mange besøkendes behov for å passere eller se en kirke på nært hold som en del av den sakrale opplevelsen (Berglund, 1994). Det at parkeringen ligger slik den gjør betyr også at de besøkende går langs med utvidelsesdelen frem til hovedinngangen, noe som ifølge Berglund (1994) var et annet moment som ble påpekt som induserende for å oppnå den sakrale følelsen.

Videre blir det her anlagt port. Den detaljeres ikke i denne oppgaven, men det er av stor betydning at porten er lukket, og at den fysisk må åpnes ved håndkraft når man skal tre inn på utvidelsesområdet. Dette er i forlengelse av det å tydelig markere at man går inn i et nytt rom, et rom som ikke er hverdagslig - det sakrale rommet. Et av målene man forsøker å oppnå i dette annerledesrommet, er å frembringe en følelse av noe ekstraordinært - at dette er et sted hvor tiden oppfører seg litt annerledes, at den går litt saktere, og med det rydder plass til de kontemplative tankene.

2 Den store omhegningen

Et annet ledd i dette er å hegne om gravplassen, lage et tydelig overordnet rom. Det fremheves at det å bli skjermet for hverdagens lyder- og synsinntrykk er noe som prises høyt av gravplassens besøkende (Berglund, 1994). På Hovin legges det til rette for det på flere nivåer. Først i den geografiske beliggenheten til stedet - som er landlig, og allerede i utgangspunktet godt skjermet. Videre så hjelper de store trærne som plantes inn til ytterligere, overordnet avskjerming - blant annet mot den umiddelbare bebyggelsen i vest. De fungerer også som innramming av det store rommet som gravplassen som helhet utgjør.

Det er unnlatt å plante store tuntrær i sør, dette for å beholde kontakten med kirken og den eksisterende gravplassen. I nord - mot vegen, er det plantet trær i en mellomstørrelse. De er lavere enn de store tuntrærne, men høyere enn trærne inne på gravplassen. Det er for å lage en bedre skjerm mot vegen, men samtidig opprettholde en fin utsikt nordover - spesielt i forbindelse med sentralaksen. Neste nivå av skjerming og innhegning kommer i form av de mindre trærne, som omkranser og rammer inn hvert enkelt gravfelt - i samarbeid med hekker og gravplassens mur. Til sammen gjør dette at Hovin vil oppleves som godt innhegnet og avskjermet.

3 Romlighet

Behovet for trygghet er en fundamental del av mennesket. Ute i det fysiske miljøet ligger det naturlig for oss å ville ha ryggdekning for å unngå å føle oss for eksponert. Hvis gravplassen blir for åpen, så er det noe mange besøkende opplever som negativt (Berglund, 1994). Rommene på gravplassen bør ofte være utformet slik at de oppleves som varme og beskyttende (Berglund, 1994). En av informantene i Berglund (1994) sitt forskningsprosjekt beskrev det slik: "I ett eget litet bås där bare en eller två får plats skulle man för en stund stänga in sig med sin sorg".

Skala og romlighet er viktige parametre i dette prosjektet, og er blant annet utledet fra historie- og analysearbeidet. Samtidig er det slik at forskningen til Berglund (1994) viser til at dette er noe som verdsettes høyt også hos mange besøkende på gravplassen. Steder hvor vegetasjon setter tydelige visuelle grenser for romopplevelsen blir ofte oppfattet positivt (Berglund, 1994). Ved utformingen av gravfeltene i dette prosjektet har funnene fra forarbeidene vært førende. Samtidig har funnene i Berglund sitt forskningsarbeid, spesielt hva gjelder skala og verdsettelse av den intime romligheten, vært med å underbygge utformingen. Resultatet har blitt en gravplass med mange, små og intime romdannelser, hvor det også er lagt vekt på siktlinjer, diagonaler og forskjellen på sittende og stående romopplevelse. Mer om det senere i kapitlet.

Figur 4.06

Alternativ utforming

I en situasjon hvor man ikke får frigitt kulturminne med ID119481, så må et område sør-øst på utvidelsesdelen stå urørt. Det betyr at det blir ett gravfelt mindre, og at det østre hegnet flyttes noe vestover for å få til en god overgang mellom gravfeltstrukturen i sør, og det skråstilte, østre hegnet.

Etter mitt syn så bærer designet på gravplassen et sånt scenario. Siden gravfeltene på Hovin er laget i et system med rette linjer og rektangulære rom, så betyr det at om man må unngå å bygge ett av de, så beholder fortsatt resten av gravplassen sitt formuttrykk på en god måte. Det er også fordelaktig i så måte at konfliktområdet ligger i et hjørne av gravplassen. Fra inne på utvidelsesområdet så hjelper alléen i forbindelse med inngangen i sør-øst til med å skjerme mot det aktuelle området. Den overordnede romfølelsen på utvidelsesdelen vil heller ikke endres i særlig stor grad, all den tid det er brukt vegetasjon på en slik måte at stedet fremstår som kompakt og oppbygget av mange smårom. Dermed vil man oftere enn ikke være del av et mindre delrom, og sånn sett ikke bli affisert i særlig grad av det manglende hjørnepartiet.

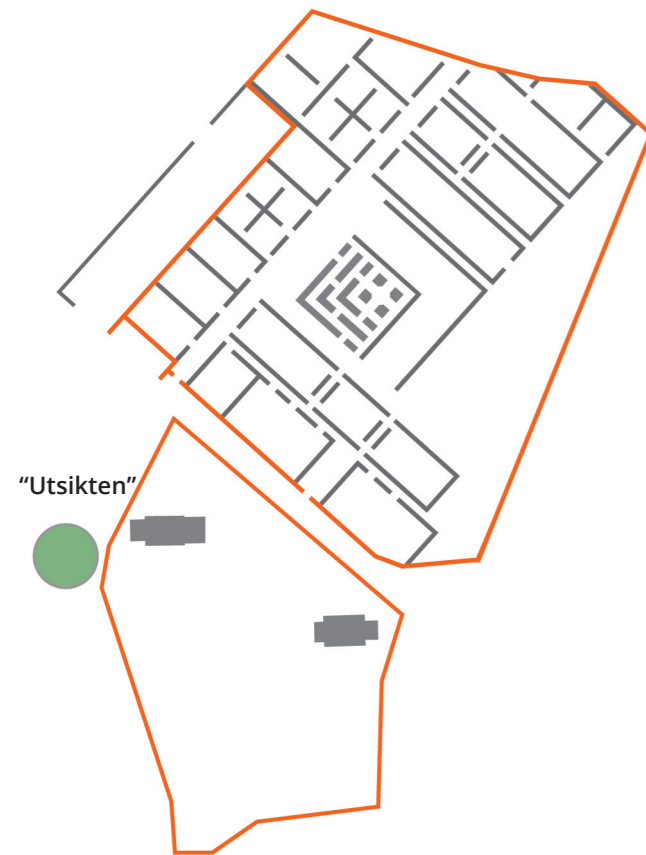
Fra den eksisterende gravplassen - spesielt i øst, og fra Kongevegen i samme område, så vil det ubygde feltet springe en i øyet i langt større grad. Her har man heller ikke anledning til å gjøre avbøtende tiltak siden sikringssonen til kulturminnet strekker seg over veien i retning kapellet.

Man kan hevde at formen på det ubygde feltet i øst, og HC-parkeringen i vest, til en viss grad slekter til hverandre, og at det dermed er en form for balanse mellom de. Partiet mellom disse to feltene danner fortsatt kontakt med eksisterende gravplass, hvorpå begge portene inn til utvidelsen kommer i naturlig forlengelse av den eksisterende gravplassens vestre hegn, og østre port.

Figur 4.07 Markert felt nord for kapellet viser konfliktområdet mellom utvidelsen på Hovin og registrert kulturminne.

“Utsikten”

Figur 4.08 Kart som viser “Utsikten” sin plassering

Utsikten faller utenfor avgrensningens rammer for oppgaven, og vil følgelig ikke bli detaljert. Noen betraktninger skal jeg likevel nevne.

Gjennom befaringer og arbeid med analyser på Hovin har det kommet fram at dette området rett sør-vest for kirkens inngangsparti har en viktig betydning for gravplassen. Stedet er endepunktet av en gjennomgående siktlinje og akse som man naturlig trekkes mot, og hvor man finner det opplagt å stoppe ved for å betrakte utsikten.

Her vil det kunne være et fint sted å etablere en subtilt utformet og anlagt informasjonstavle med:

- Kart over området, med henvisning til Mariakilden og andre tur- og rekreasjonsmuligheter i nærmiljøet
- Informasjon om historien på Hovin og omegn
- Tankene bak den nyanlagte utvidelsen

I tillegg vil det være hensiktsmessig å legge til rette for at man kan sette seg ned.

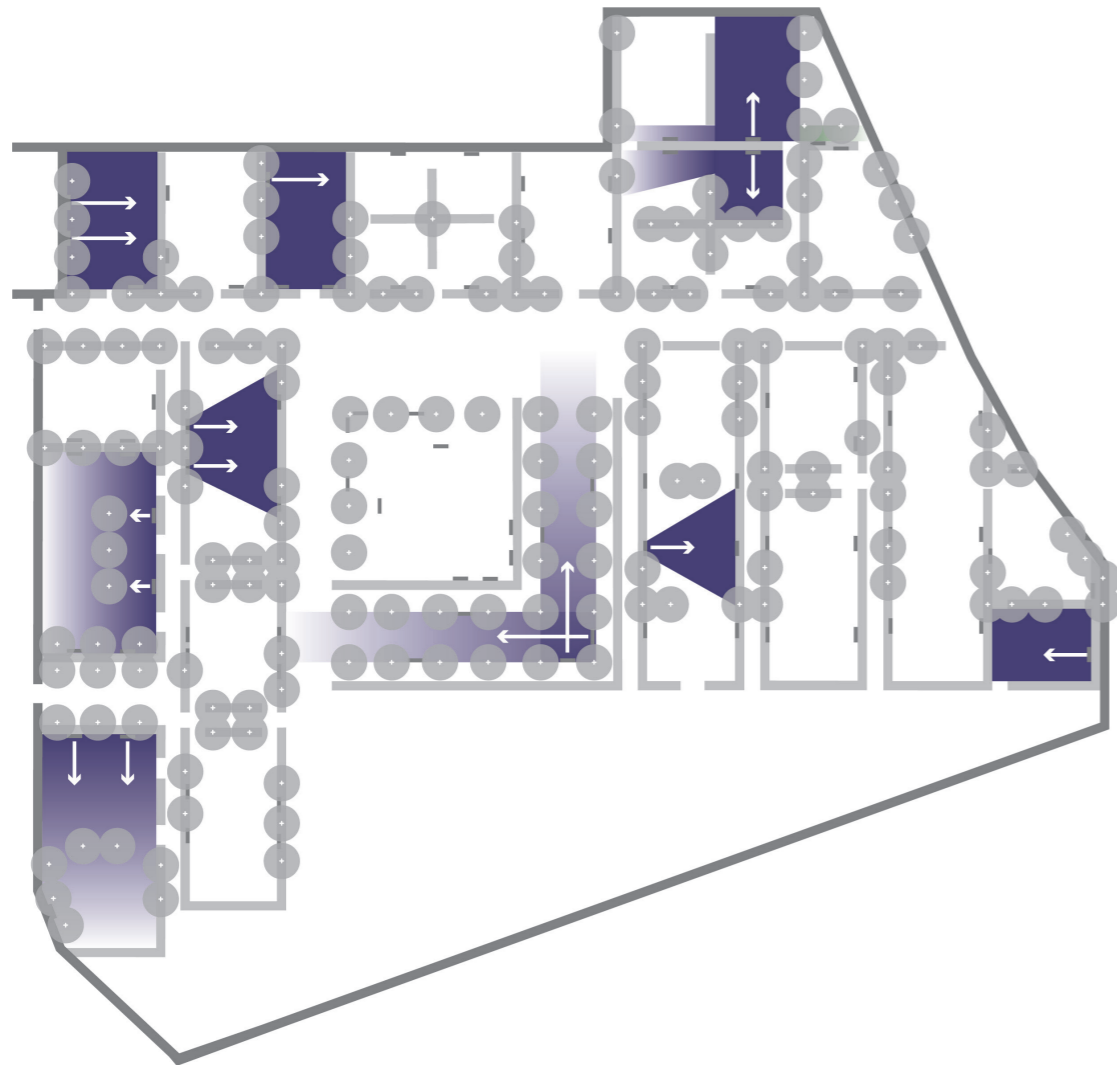
Figur 4.09 Litt av omgivelsene man får tilgang til fra dette stedet

Sittende og stående romopplevelse

Disse diagrammene beskriver oppfattelsen av rom i sittende og stående stilling - fra innad i utvalgte gravfelt. De mindre rommene er designet slik at de henter inn andre rom ved å ha nøye arrangert beplantning. På denne måten så har brukeren tilgang til forskjellige type romopplevelser selv fra innad i de mindre, mest intime gravfeltene. Dette skiftet i romopplevelse kan oppleves ved å bevege seg rundt inne på feltet - hvor man da stedvis får en opplevelse

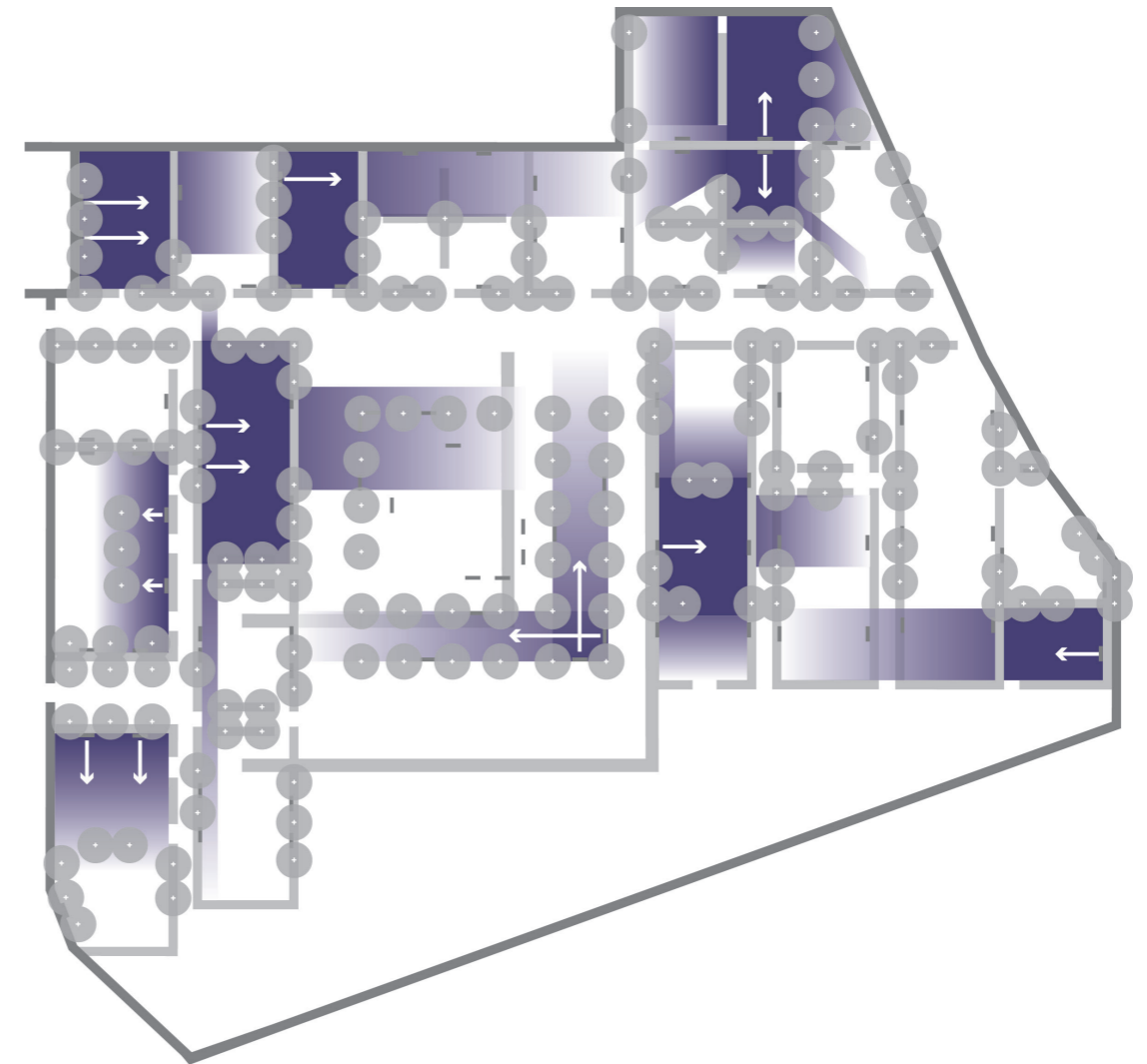
av de nærliggende rommene, eller man kan velge å sette seg ned, og på den måten begrense rommet til å gjelde det feltet man befinner seg i. Noen steder er det slik at man tar del i en større del av rommet ved å sitte kontra å stå. Det skjer fordi man i enkelte gravfelt - der det er plantet trær inne på gravarealet, får øyehøyden under krona på trærne i gravfeltet ved å sitte ned.

Sittende

Figur 4.10

Stående

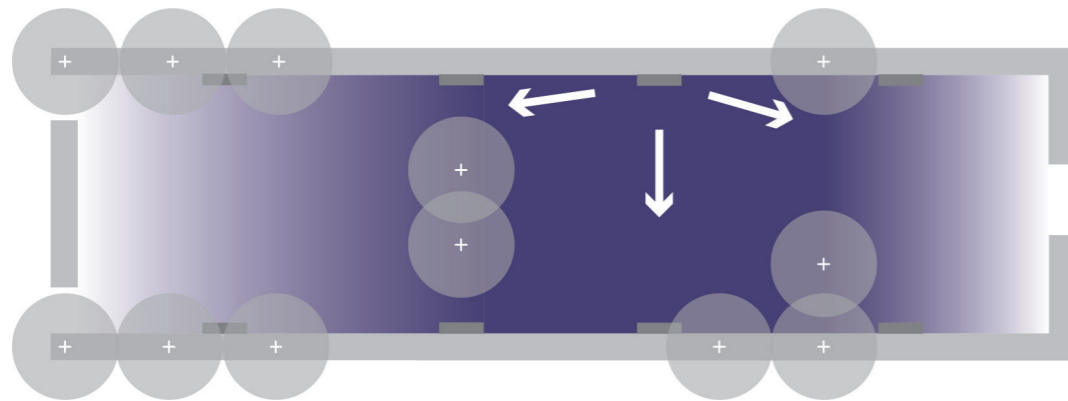
Figur 4.11

Benkenes plassering

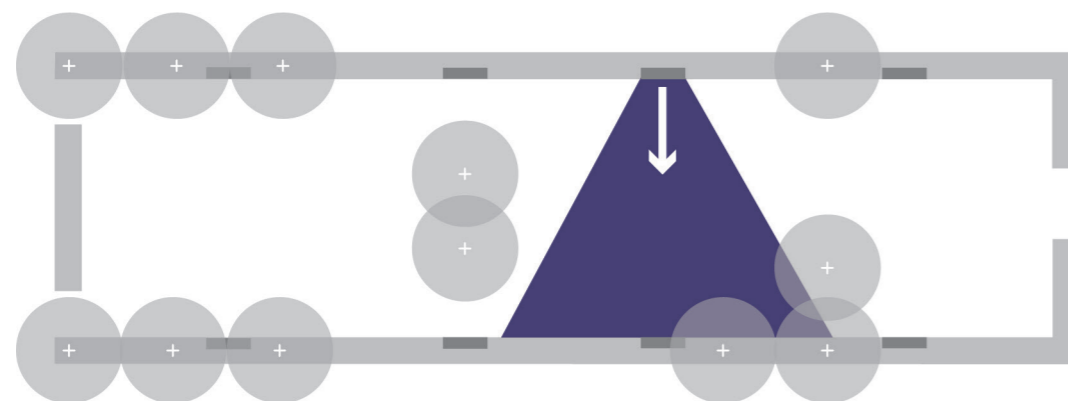
Benkene på Hovin er plassert på en slik måte at man som besøkende i størst mulig grad skal kunne velge å sitte ned som en del av rommet man er i, eller å ha mulighet til å trekke seg tilbake på en mer privat måte - også innad i samme rom. Praktisk er dette løst ved å variere mellom å plassere benkene ute i rommet, eller tilbaketrukket som en integrert del av hekken i samme rom. Benkene som er integrert som en del av hekken har som funksjon at de avgrensar hvor stor del av rommet man tar del i, ned til en liten prosentandel. Dette er gjort for å primært oppnå to ting: Det ene er å legge til rette for mange besøkendes ønske om å ha tilgang til en beskyttet plass. I Berglund (1994) er det noen som beskriver det slik: "en

skyddad plats, där ingen kan nå en, där man kan vara ensam med sin sorg, där man vågar släppa fram sin smärta". Den andre grunnen er en rommessig vurdering. På samme måte som man i de mindre rommene kan velge å hente inn andre rom ved å sitte eller stå, kan man her - også i de større rommene, velge å avgrense rommet i stor grad ved å bare se det som er foran benken.

Plassert i rommet

Integrert i hekk

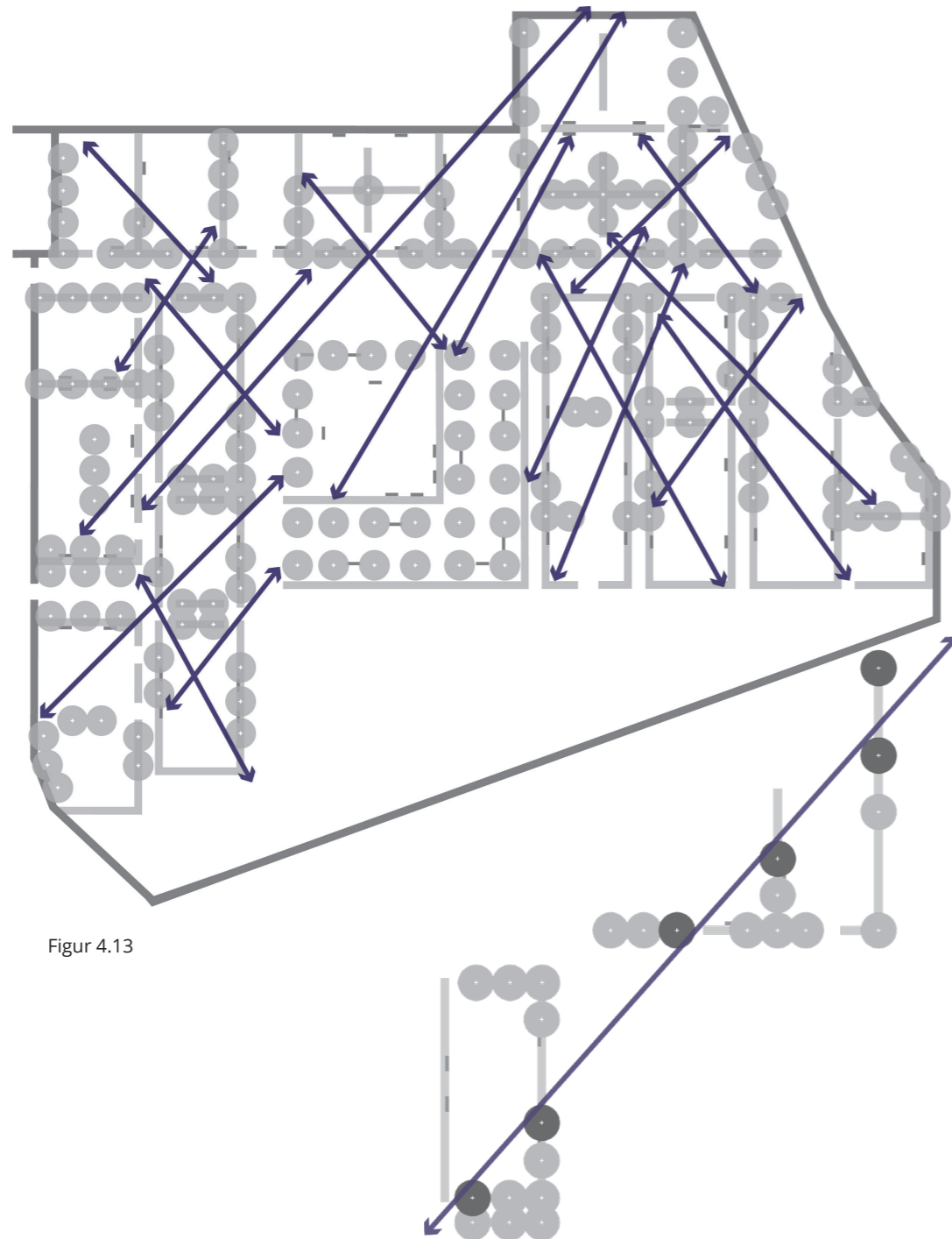
Figur 4.12

Diagonaler og siktlinjer

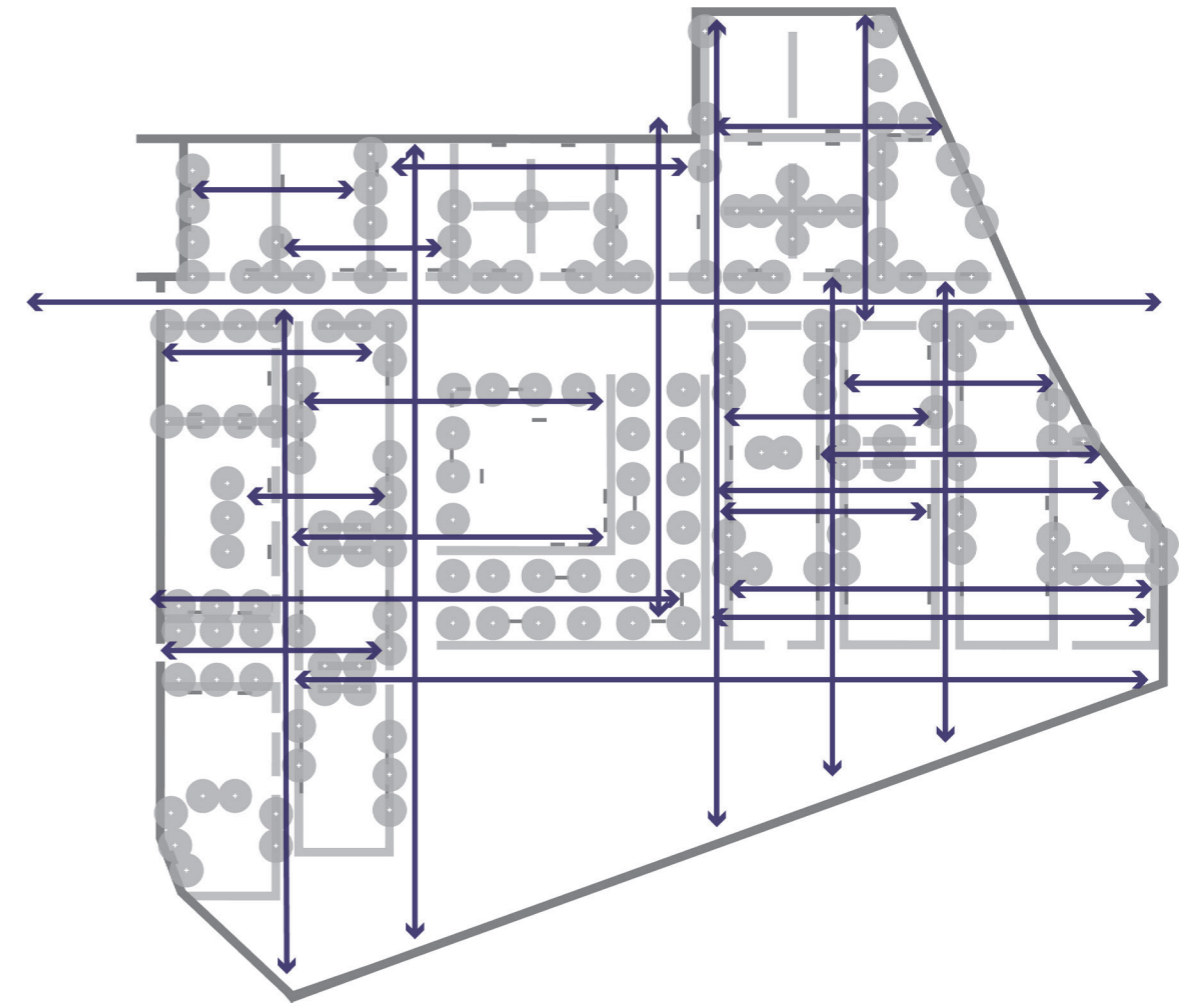
Utvidelsen på Hovin er designet på en slik måte at de fleste steder er godt innhegnet av vegetasjon. For å gi stedet mer dybde og dynamikk, er det jobbet med å anlegge flere diagonaler og siktlinjer gjennom området. Diagonaler betyr i denne sammenhengen siktlinjer som går skrått gjennom området, og er anlagt ved å arrangere vegetasjonen slik at det åpner seg opp linjer med fri(ere) sikt. De kommer i størst grad til sin rett når man beveger seg rundt på stedet. I praksis betyr det at man kan komme gående ned en veg,

hvorpå det åpenbarer seg en lang siktlinje - en diagonal, skrått innover i anlegget, i en annen retning enn den man var på veg. Det gjør stedet dynamisk i det at man får innblikk i hva som foregår lenger inn på området - man får en utsikt som tilbyr noe annet enn den du nettopp hadde. Det gir også dynamikk i at det for den gående stadig blir åpnet og lukket slike diagonaler etter som man beveger seg, noe som igjen gir fokusvariasjon mellom det umiddelbare og det lenger bort. En mulighet man har for å ytterligere forsterke

denne opplevelsen er å plassere noe som står ut fra omgivelsene i enden av enkelte av disse diagonalene eller siktlinjene. Dette kan for eksempel være et tre som har en annen fasong, farge eller høyde enn de andre elementene som er i umiddelbar nærhet.

Figur 4.13

Figur 4.14

Om vegetasjonsbruken i prosjektet

I dette prosjektet er det valgt å benytte kjent kloster- og kirkegårdsvegetasjon som ble brukt ved norske lokaliteter i middelalderen. I tillegg så innføres det engvegetasjon som regnes som norsk. Aktuelle arter presenteres i forbindelse med beskrivelse av gravfeltene og deres innhold, fra side 76. Utvalget av arter baserer seg på Åsen (2015), Bruun (2007), Israelsson (2008), Langeland (2005) og Mossberg et al. (2012).

Grunnbeplantningen som vil danne gulvet på gravplassen vil bestå av hvitkløver (*trifolium repens*) og krypjonsokkoll (*ajuga reptans*). Dette er tråkktolerante arter, og vil med henblikk til vår forestilling om den middelalderske gravplass som naturpreget i sitt uttrykk - og som naturlig nok ikke hadde klippet plen, spille på lag med denne forestillingen. Det vil også stå som en motsats til den nyere tids striglede plenkirkegård. I tillegg så vil en sånn grunnbeplantning lette skjøtselen på stedet siden behovet for klipping begrenser seg til gangstiene, og ikke hele gravplassen.

Neste nivå av beplantning er gravfeltene. Felles for de alle er at gravarealet beplantes med eng- eller staudevegetasjon - avhengig av hvilket overordnet tema som gjelder for det aktuelle gravfeltet.

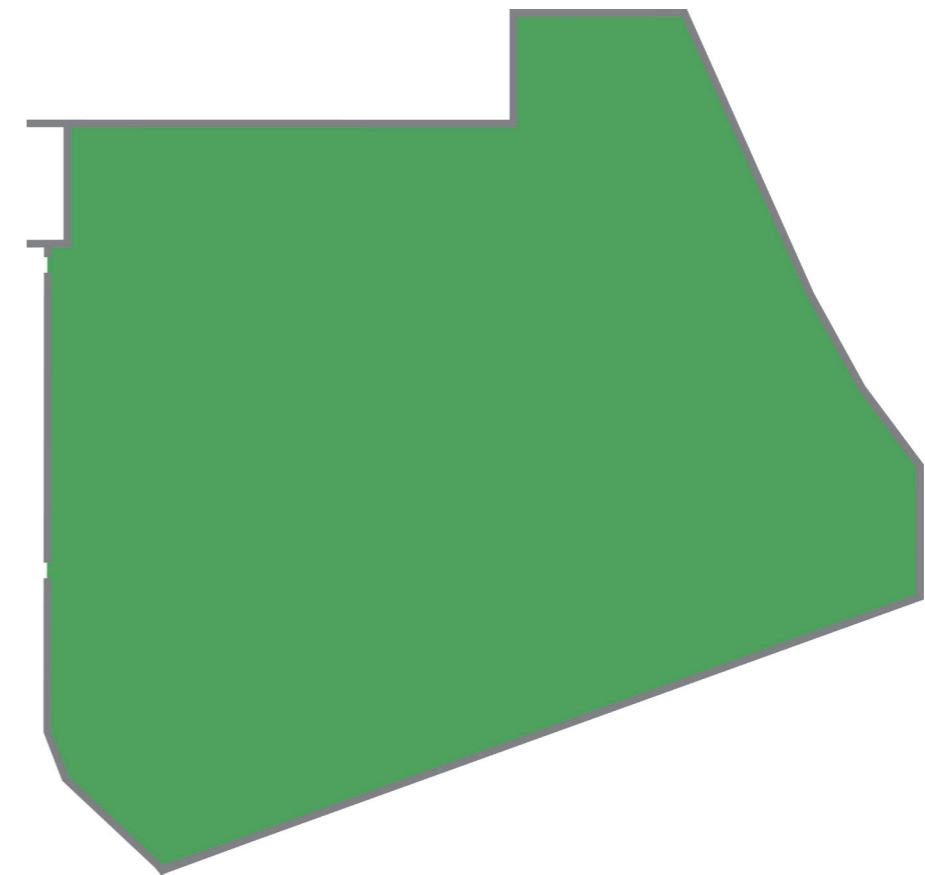
Videre vil det være egne staude- og buskfelt innad i flere av gravfeltene. Det vises til lister over aktuelle arter for gravarealene og staude- og buskfeltene fra side 76. I tillegg presenteres prisipper for plantekomposisjon på side 74.

Det vil så være hekkbeplantning som rammer inn hvert enkelt gravfelt.

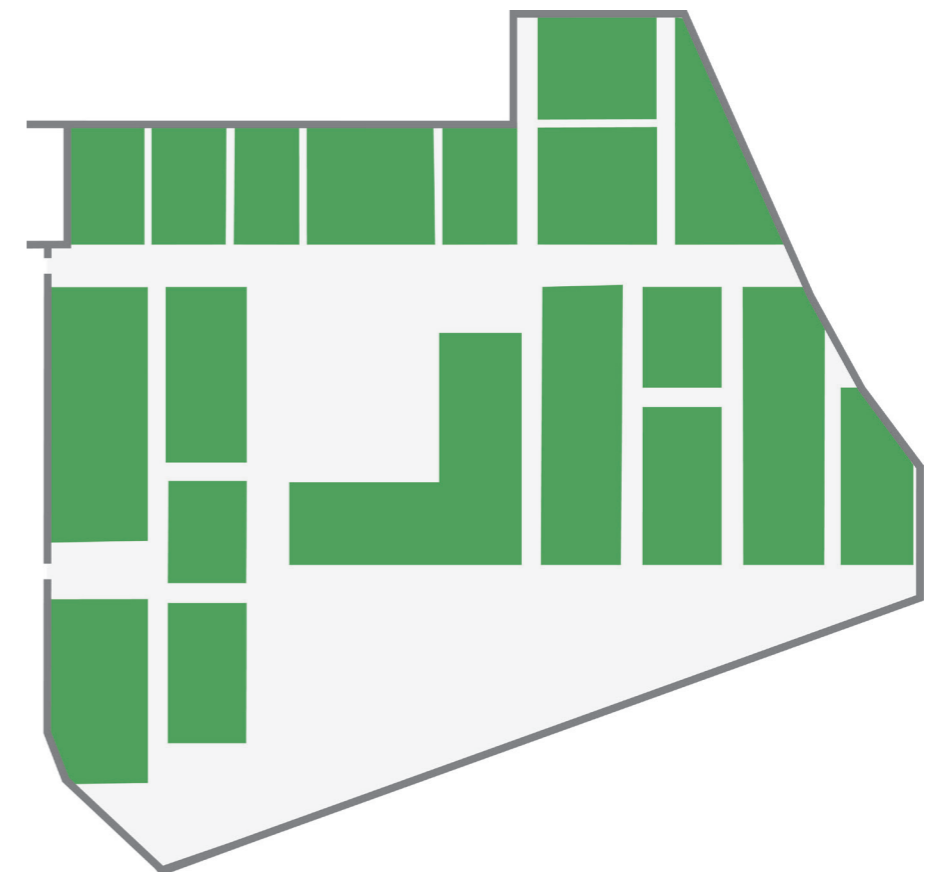
Videre plantes det små og mellomstore trær som en ytterligere omhegning av gravfeltene.

Som det øverste nivået av beplantning så innføres det store tuntrær som avgrensner og rammer inn det overordnede rommet som gravplassutvidelsen utgjør.

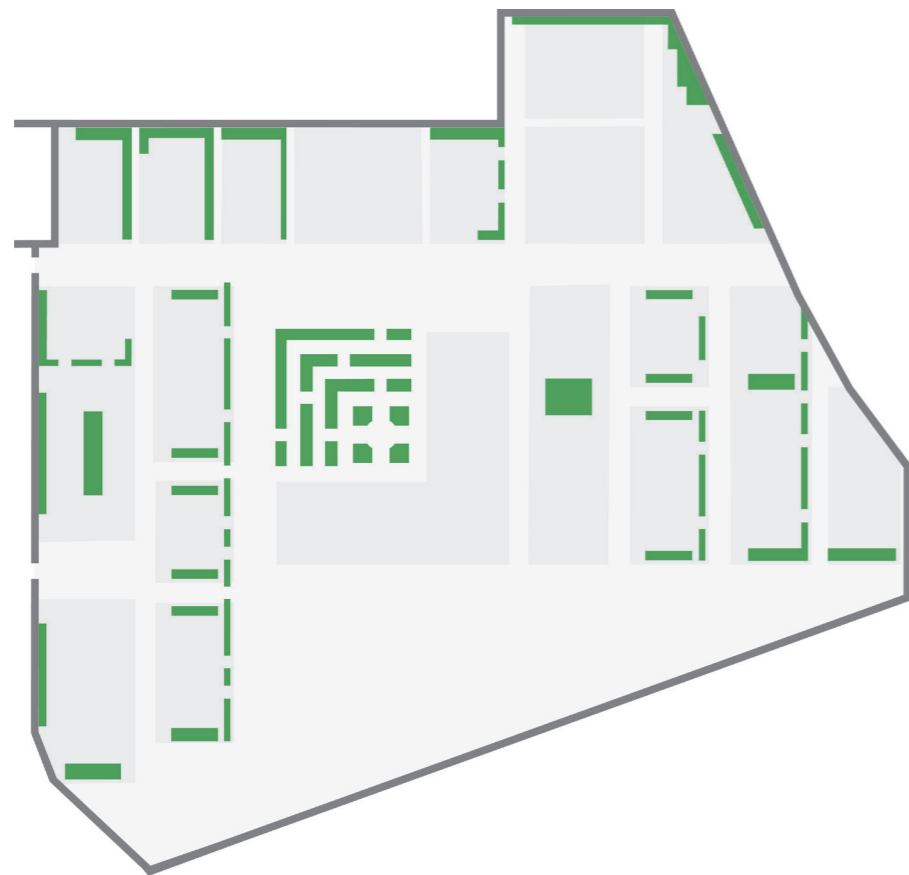
Vegetasjonens oppbygging

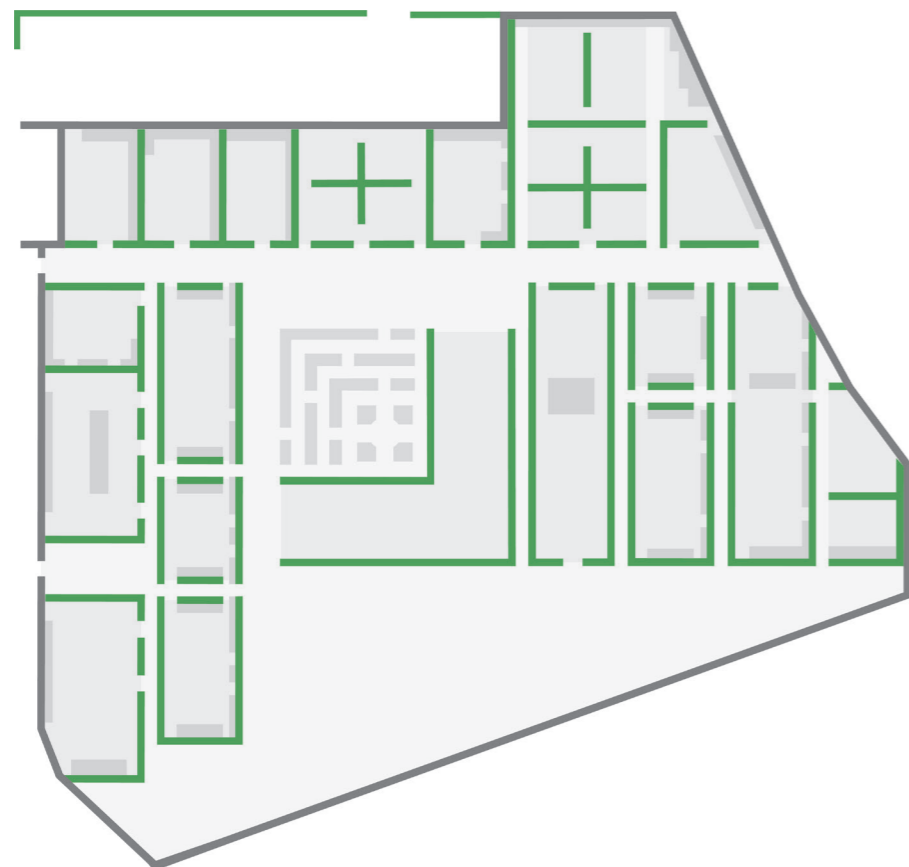
Figur 4.15 Grunnbeplantningen er hvitkløver og krypjonsokkoll

Figur 4.16 Gravfeltene bygges opp av staude- eller engbeplantning

Figur 4.17 Staudefelt

Figur 4.18 Hekkebeplantning

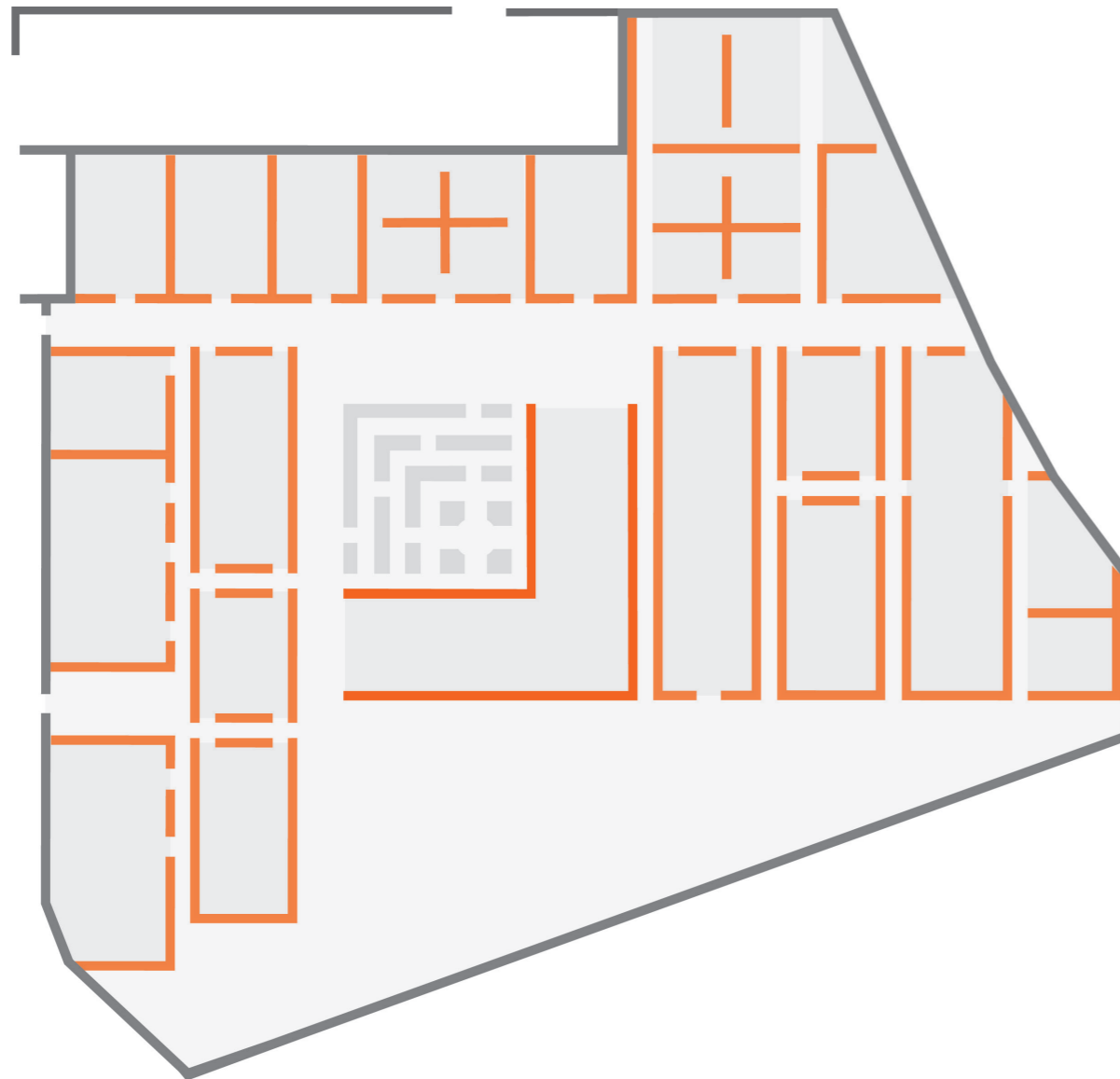

Figur 4.19 Lavere trær - 5-12 meter

Figur 4.20 Høyere trær - 15-30 meter

Planteplan hekker

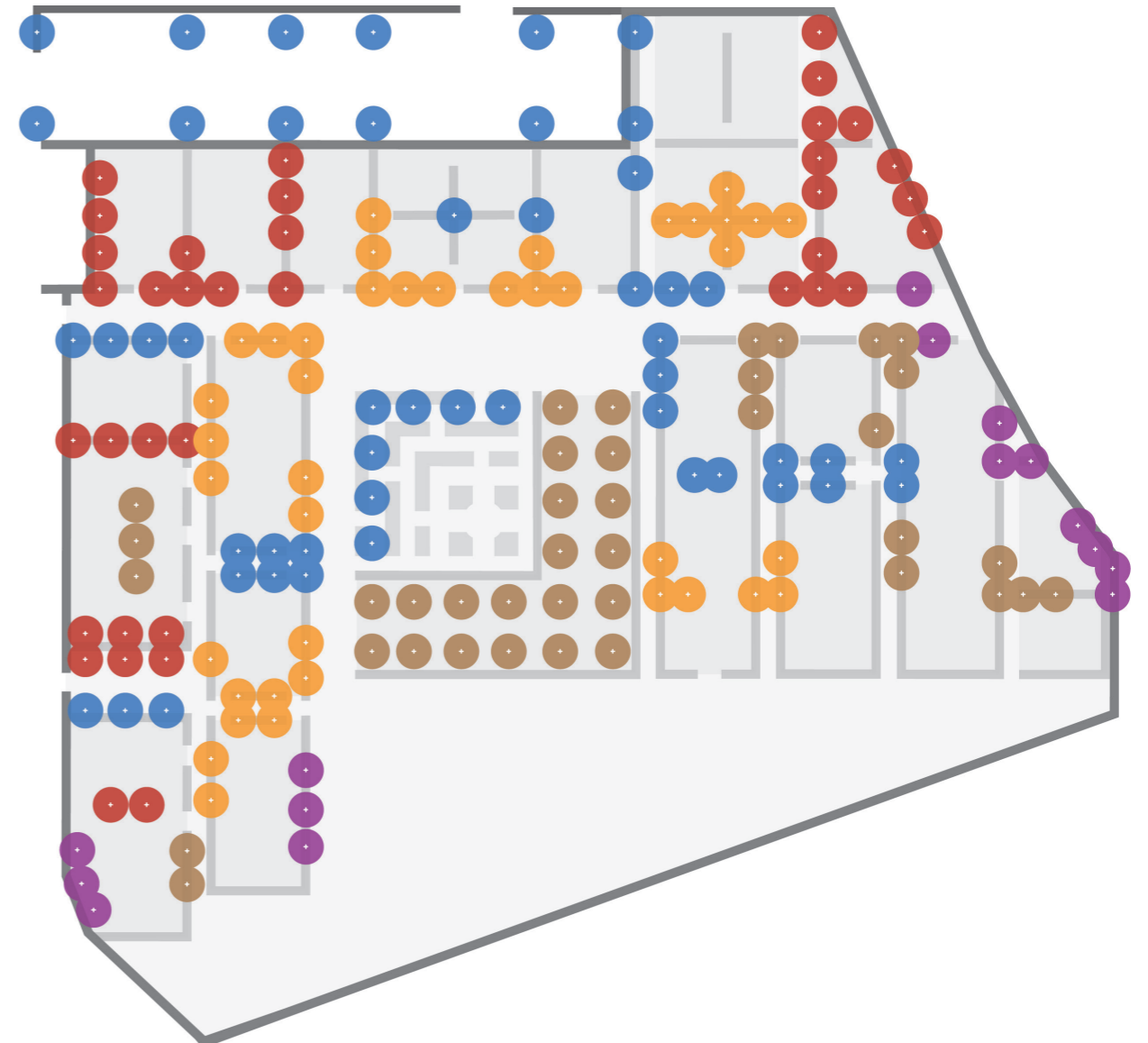

Figur 4.21 Hekkebeplantning

● Hagtorn *Crataegus monogyna*

Det mulige middelalderske kirkegårdshegnet hagtorn (Kryger, 2015), innføres som gravfeltens innhegning på Hovin. Hagorn er hardfør, og fungerer meget godt som klipt, tett hekk. De får hvite blomster i juni, rødlige frukter mellom september og november, samt vakre høstfarger i gulrøde fargetoner (Hansen & Hansen, 2007). Hekker av hagtorn må klippes med saks ved planting, samt årlig hver vår (Hansen & Hansen, 2007). På Hovin etableres disse hekkene i en bredde på 1,20 m., samt vedlikeholdes på en høyde på 1,50 m. Klostergangen sentralt i anlegget har en høyde på 2 m.

Planteplan små- og mellomstore trær

Figur 4.22 Lavere trær - 5-12 meter

● Villeple *Malus sylvestris*
 ● Hageeple *Malus x domestica*
 ● Surkirsebær *Prunus cerasus*
 ● Plomme *Prunus domestica*
 ● Hagepære *Pyrus x communis*

Dette er arter som var typiske for middelalderens vegetasjonsbruk i Norge, og som innføres på Hovin som et ledd i å lage et uttrykk og en stemning som spiller på lag med den.

Parkeringsplassen, som vises øverst i bildet, har to langsgående rekker av surkirsebær (*Prunus cerasus*). Med tiden så vil rekken nærmest gravplassen kunne komme i konflikt med rekken av tuntrær som står umiddelbart innenfor hegnet. Det må da vurderes om rekken med surkirsebær nærmest gravplassen bør tas ut. Disse vil derfor være å regne som midlertidige, og som tjener den funksjon å lage volum på vegetasjonen i en tidlig fase når beplantningen ennå er ung.

Planteplan store trær

Figur 4.23 Høyere trær - 15-30 meter

● Ask *Fraxinus excelsior*

Ask (*Fraxinus excelsior*) er mye omtalt fra middelalderen. I norrøn mytologi er selve verdenstreet - Yggdrasil, en ask (Åsen, 2015). Det var ask ved flere norske klostre, blant annet i form av en trehage i tidligere nevnte Reinskloster i Rissa (Bruun, 2007). Treet var dessuten sentralt i klostermedisinen (Bruun, 2007).

I dette prosjektet er det lagt opp til at det innføres en bestand av ask på Hovin. Her vil det være viktig å plante inn et større antall trær enn det man ser for seg skal bli det endelige antallet, for deretter å tynne ut etter hvert som bestanden øker i volum. Det er avgjørende for å oppnå tilstrekkelig masse og tyngde når trærne fortsatt er unge. Spesielt viktig er det for de store trærne siden de også har funksjon som de ytre rammene for gravplassens utvidelsesområde.

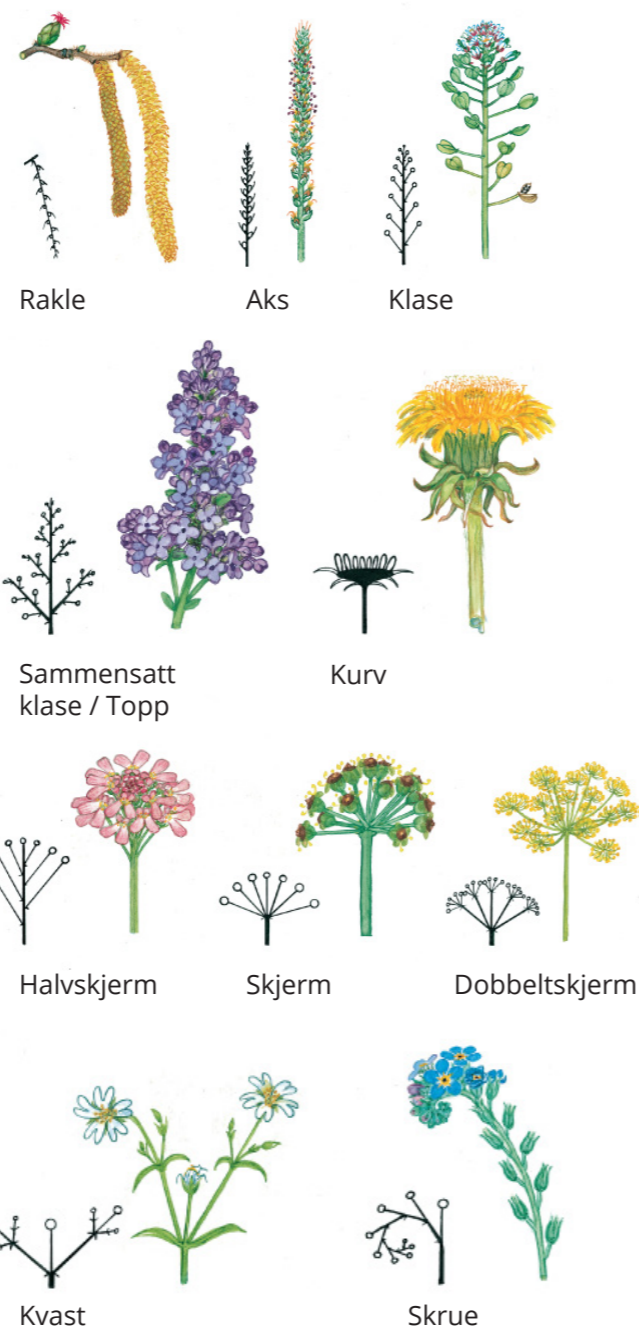
Prinsipper for plantekomposisjon

De kommende sidene vil beskrive gravfeltene som anlegges i dette prosjektet tematisk. I forbindelse med det vil jeg også liste opp aktuelle arter av staude- og buskbeplantning som kan være passende å benytte innenfor hvert tema. Det vil som nevnt ikke bli detaljprosjektering av staude- og buskfeltene i denne oppgaven, men jeg beskriver i det følgende noen prinsipper det kan være fordelaktig å benytte seg av i detaljeringsarbeidet.

Det er mange faktorer å ta hensyn til ved etablering av staude- og buskfelt. Blant disse er lysforhold, jordsmønn og herdighet, samt å besørge at plantene har tilgang på det vannet og den næringen de til enhver tid har behov for. All vegetasjon som listes opp i denne oppgaven er i utgangspunktet herdige nok til å trives på Hovin. I dette anlegget vil lysforholdene endres over tid, og man må vurdere trivselen til plantene og eventuelt gjøre utskiftninger hvis de med tiden viser tegn på vekststagnasjon eller mistrivsel.

Andre faktorer som bør vurderes ved samplantinger er plantenes blomstringstidspunkt - at disse avløser hverandre for å forlenge den samlede blomstringsslengden for området, hvilken høyde- og bredde de forventes å oppnå, og om de har andre særegenheter ved seg som gjør de interessante. Det er det siste punktet jeg vil fremheve i det følgende. De fleste planter er vakre under blomstring, men mange kan bli anonyme etter avblomstring. Det hører til sjeldenhetene at vi har tilgang til arter som blomstrer sommeren igjennom, og det vil derfor være et poeng at man søker å finne sammensetninger som har interessepunkter ved seg også etter avblomstring. Dette kan være bladform- eller farge- og fasongen eller detaljene i disse, det kan være egenartede stengler, eller særegen duft. Det kan være en kvalitet hvordan planten vokser, eller beveger seg i vinden. Ofte er det blomsterstanden som er iøyenfallende, og særegenheter ved den.

Dette er ting som diskuteres i Oudolf & Kingsbury (1999), og hvor man beskriver at hovedingrediensen i en vellykket plantekomposisjon ligger i formene. Det blir beskrevet at fargene gir en tilleggsdimensjon, men at formmessig bør det være nok av interesse til at et sort-hvitt bilde av komposisjonen blir spennende (Oudolf & Kingsbury, 1999). De to forfatterne (Oudolf & Kingsbury, 1999) sier at det å designe med planter involverer alt planten har å by på; blomsterfarge- og form, bladform- og tekstur, det helhetlige uttrykket til hver art, og hvordan de ser ut etter at de har avblomstret. Man kan skape spenning ved å kombinere forskjellige former, men også ved å kombinere arter med lignende formuttrykk (Oudolf & Kingsbury, 1999). Oudolf og Kingsbury (1999) lister opp flere prinsipper man kan legge til grunn i sitt arbeid, på neste side viser jeg eksempler på tre av de.

Figur 4.24 Tegningene viser forskjellige former for blomsterstand hos utvalgte arter. Tegninger av Kirsten Tind, illustratør og fagforfatter. Gjengitt med tillatelse fra henne

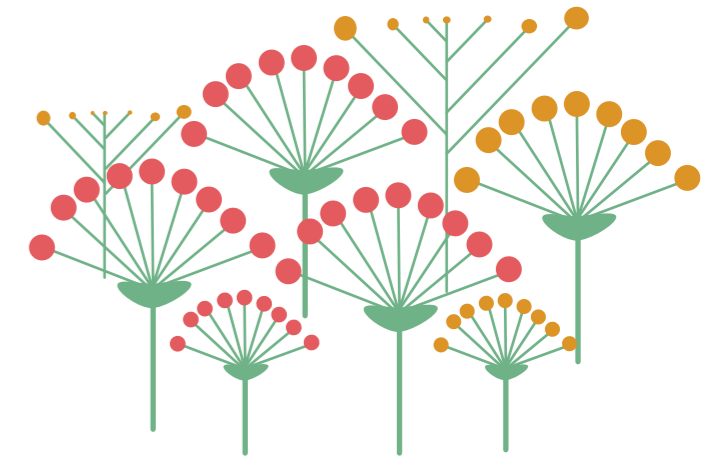

Figur 4.25 Eksempel på dekorative kapsler, her hos akeleie og valmue. Fra Wikimedia

Forholdet mellom farge og form

1 Relaterte former + relaterte farger

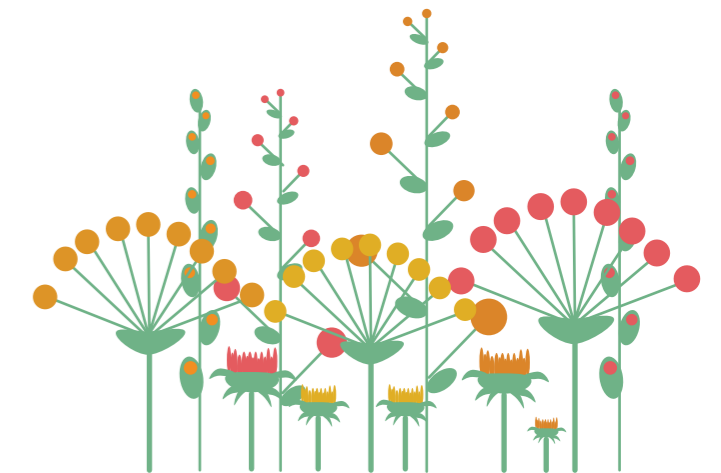
Denne kombinasjonen beskriver Oudolf og Kingsbury (1999) som en måte å lage et kraftfullt uttrykk i massebeplantningene.

Figur 4.26 Formlikhet hos planter via blomsterstand, samtidig med relaterte farger

2 Ulike former + relaterte farger

Denne teknikken går ut på å kombinere planter med ulike former, med arter som har blomsterfarger i nært beslektede fargetoner (Oudolf & Kingsbury, 1999).

Figur 4.27 Ulike former på blomsterstand, relaterte fargetoner

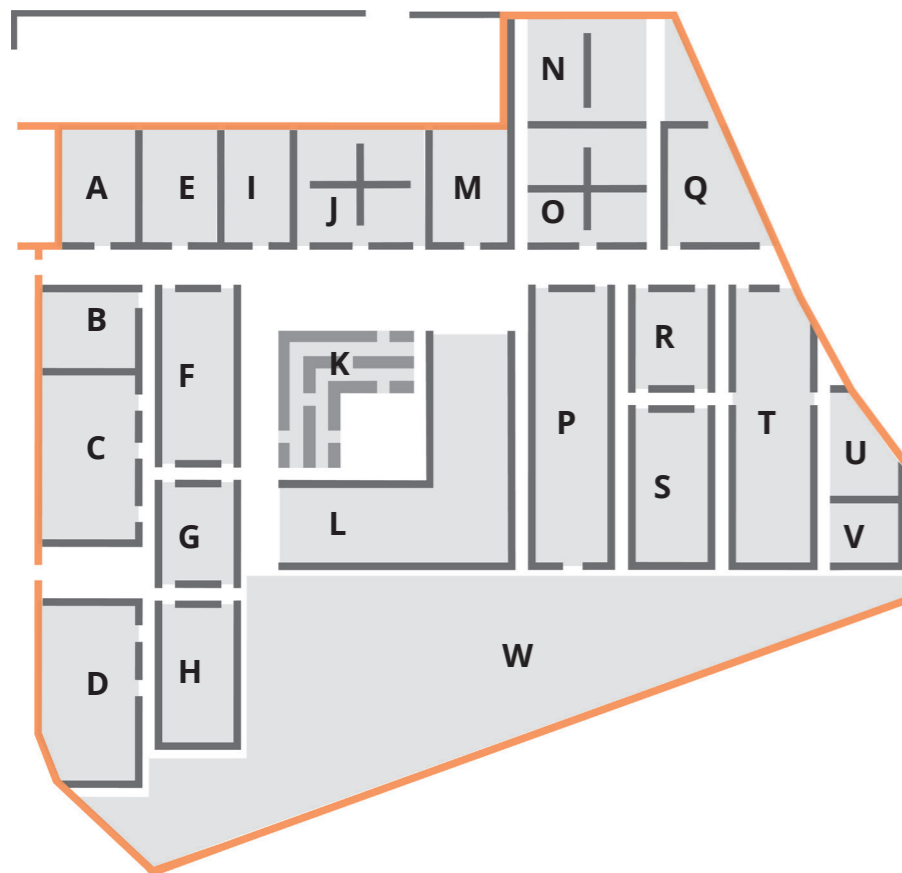
3 Relaterte former + ulike farger

En plantekomposisjon som følger dette prinsippet har muligheten til å bli veldig interessant, men man bør tenke nøye gjennom hvor mye kontraster mellom fargene som vil oppfattes harmonisk, og hva som blir for mye (Oudolf & Kingsbury, 1999).

Figur 4.28 Formmessig likhet i blomsterstand, ulike farger

Gravfeltene og deres innhold

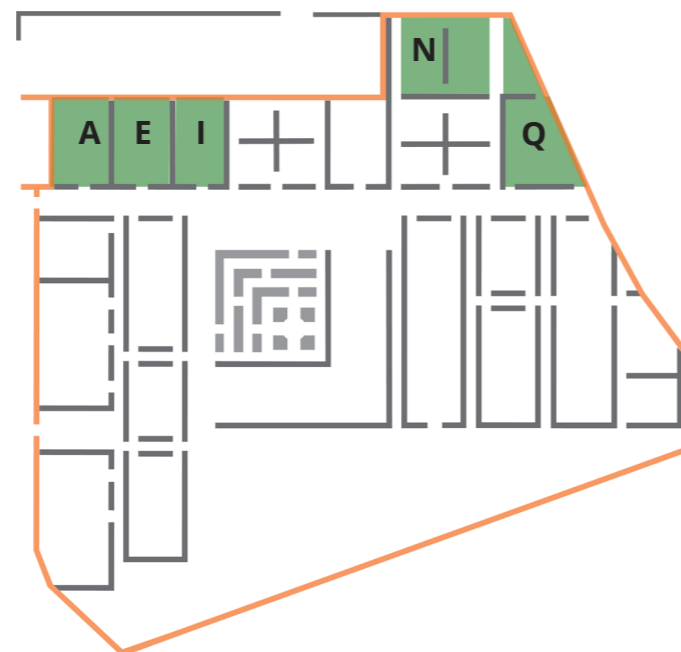
Figur 4.29

A Kvanngard	M Laukgard
B Urtehage	N Kvanngard
C Blomstereng	O Laukgard
D Blomstereng	P Blomstereng
E Kvanngard	Q Kvanngard
F Urtehage	R Urtehage
G Urtehage	S Urtehage
H Laukgard	T Blomstereng
I Kvanngard	U Laukgard
J Laukgard	V Laukgard
K Klostergård	W Trehage
L Klostergang	

Kvanngardene

Kvanngardene er av de eldste norske former for hagebruk. I Bruun (2007) står det at man allerede i den eldre Gulatingsloven - skrevet på 1000-tallet, og i Frostatingsloven, kan lese om kvanngardene. I lovene står det blant annet: "Om ein mann gjeng i annan manns laukgard eller kvanngard, då er han rettslaus, jamvel om menn slår og dengjer han og tek frå han alt han har." (Skaar, 2014). Dette forteller en del om hvilken posisjon kvannen hadde, både som kulturplante og som handelsvare (Østfoldmuseene, 2016). Selve ordet "gard" kan tydes på samme måte som dagens "gjerde" - kvann ble altså dyrket i egne inngjerdede arealer (Bruun, 2007). Kvanngardene ble ofte laget på enkle vis ved at de ble lagt i firkantede bed inntil husmuren på et sted med god jord (Bruun, 2007).

I planleggingen av disse gravfeltene henter jeg inn elementer fra de gamle kvanngardene. Dette gjøres blant annet gjennom vegetasjonsbruken, hvor jeg innfører fjellkvann som den førende arten i staudfeltene (mer om aktuell artssammensetning på neste side). Gravfeltene er tett innhegnet - både av mur og vegetasjon, og følger med det prinsippet om det sterke, innhegnede uterommet. Dette er også gjeldende for de gamle kvanngardene, som ofte var små, innhegnet og firkantede. Elementene med mur og trevirke brukes også - i form av gravplassmuren, samt ved bruk av trekors som gravminner i flere av disse feltene. Mer om det siste i "Gravminnenes form" fra side 92.

Figur 4.30

Kvanngardene

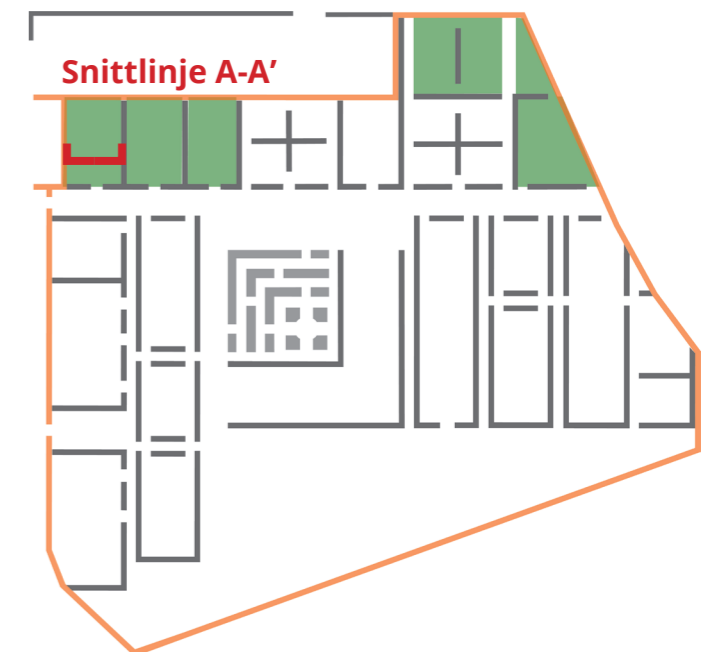
Aktuelle arter i Kvanngardene:

På gravarealet:

Korsknaapp	<i>Glechoma hederacea</i>
Daunesle	<i>Lamium album</i>
Klosterklokke	<i>Leucjum vernum</i>
Marsfiol	<i>Viola odorata</i>

I staudefeltene:

Storhjelms	<i>Aconitum napellus</i>
Fjellkvann	<i>Angelica archangelica</i>
Jonsoklosterklokke	<i>Leucjum aestivum</i>
Klosterklokke	<i>Leucjum vernum</i>
Mesterrot	<i>Peucedanum ostruthium</i>
Balsamblad	<i>Tanacetum balsamita</i>
Reinfann	<i>Tanacetum vulgare</i>
Legevendelrot	<i>Valeriana officinalis</i>

Figur 4.32

Figur 4.31 Visualisering av gravfelt A

Snittlinje A-A'

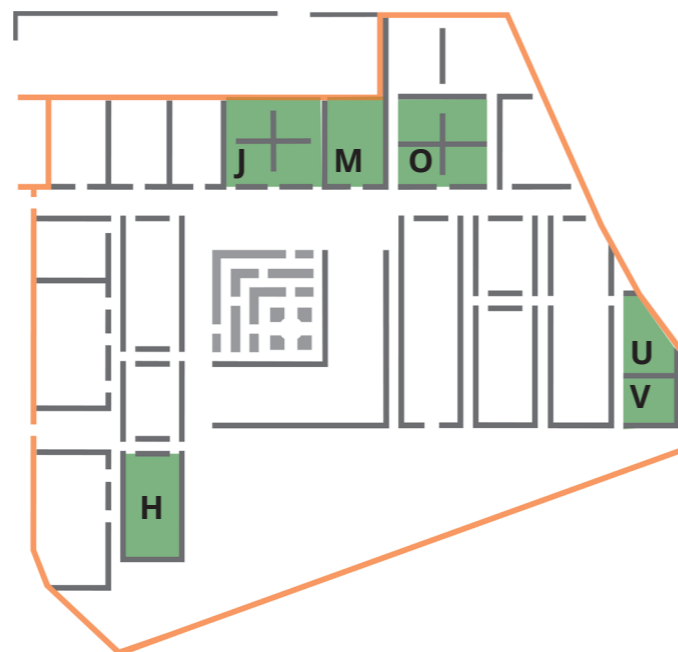
Figur 4.33 Tverrsnitt gjennom Kvanngard på gravfelt A

0.5 1.0 1.5 2.0 2.5 m

Laukgardene

Laukgardene nevnes ofte i samme åndedrag som kvanngardene, grasgardene og eplegardene, og er som vist tidligere også omhandlet i middelalderens lovverk (Bratberg, 2016). Man kan ikke med sikkerhet vite hvilke løkarter som ble dyrket i disse hagene (Bruun, 2007), men Per Arvid Åsen (2015) presenterer noen forslag. Disse nevner jeg på neste side under "aktuelle arter".

I dette prosjektet er Laukgardene plassert i mindre rom - i tradisjon med hvordan de ble kultivert opprinnelig. Flere av artene som nevnes brukt i disse hagene er dessuten mer tolerante for - og flere ønsker, områder med mindre tilgjengelig lys. Det er brukt bevisst. Mange av artene har også spesielt dekorative blomsterstand- og anlegg - også utenfor blomstring. Løkartenes dypgrønne, og ofte tykke, glatte stengel gjør at de sammen med de noe mer dynamiske blomsteranleggene- og blomstene passer godt både i naturpregede hager med naturstein, og i mer formale hager med rettvinklet stein. De ulike Laukgardene på Hovin inneholder gravminner av stein i flere former og uttrykk. Mer om det fra side 92 - "Gravminnenes form".

Figur 4.34

Laukgardene

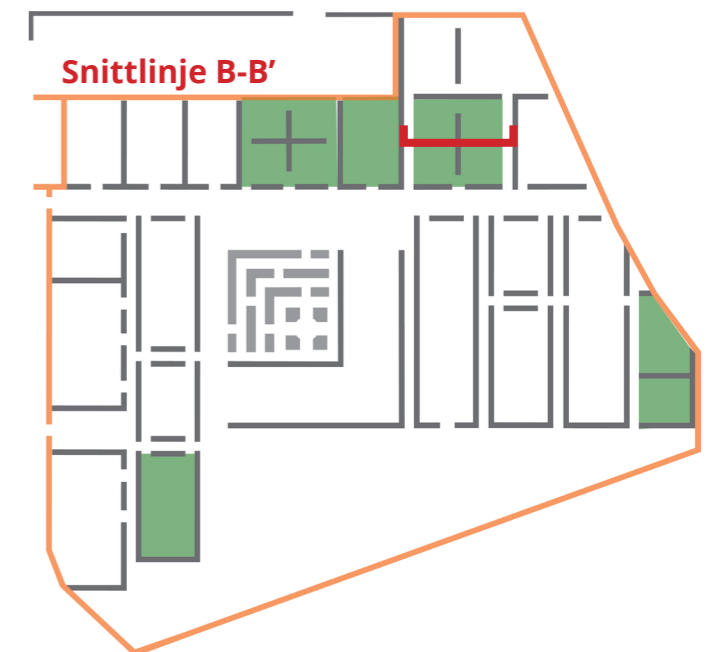
Aktuelle arter i Laukgardene:

På gravarealet:

Ramsløk	<i>Allium ursinum</i>
Hasselurt	<i>Asarum europaeum</i>
Jonsokklosterklokke	<i>Leucojum aestivum</i>
Klosterklokke	<i>Leucojum vernum</i>

I staude- og buskfeltene:

Pipeløk	<i>Allium fistulosum</i>
Villøk	<i>Allium oleraceum</i>
Sibirgressløk	<i>Allium schoenoprasum ssp.</i>
Bendelløk	<i>Allium scorodoprasum</i>
Seiersløk	<i>Allium victorialis</i>
Strandløk	<i>Allium vineale</i>
Jonsokklosterklokke	<i>Leucojum aestivum</i>
Klosterklokke	<i>Leucojum vernum</i>
Marianøkleblom	<i>Primula veris</i>

Figur 4.36

Figur 4.35 Visualisering av gravfelt O

Snittlinje B-B'

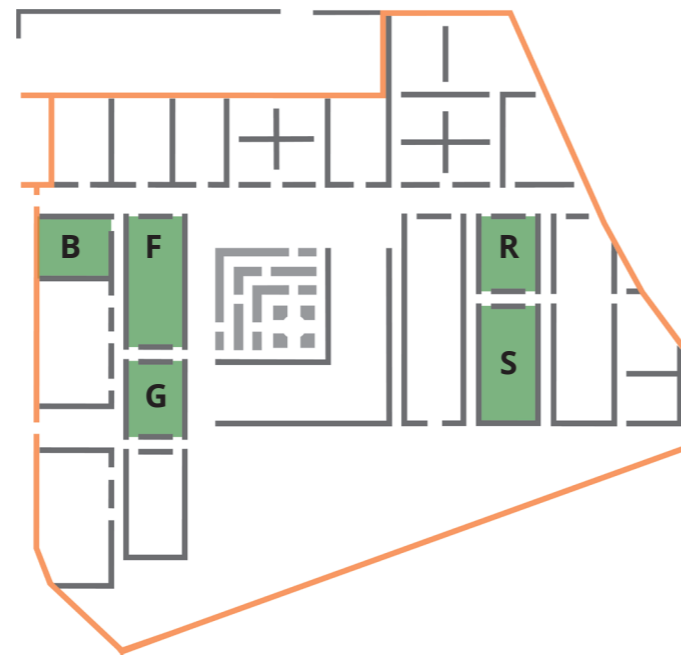
Figur 4.37 Tverrsnitt gjennom Laukgard på gravfelt O

0.5 1.5 2.5 m

Urtehagene

Urtehagen var én av tre komponenter i Albertus Magnus sine nedtegnelser om middelalderens idealhage. Der var det plantet et rikt antall arter, og de inneholdt både medisinplanter, krydderplanter og grønnsaker (Bruun, 2007). Et kjennetegn for denne type hage var at de ble tilplantet uten en åpenbar idé om sammensetning av arter, men heller av artsmangfoldet (Bruun, 2007). Noe man derimot var opptatt av i middelalderens urtehager var duft, og sterkduftende arter var ettertraktet (Bruun, 2007). Utformingen av urtehagen fulgte et strengt, rettvinklet mønster (Bruun, 2007).

Urtehagene på Hovin søker å gjenskape idealene for middelalderens urtehager. I kraft av de overordnede grepene på gravplassen er de allerede del av et rettvinklet gravfeltssystem. Utover det så tåler urtehagen som tema mer variasjon i størrelsen på rommene de er en del av, enn for eksempel "Blomsterengene". En urtehage kan i prinsipp enten være liten eller stor, men fortsatt være en urtehage. Likevel bør man ha i tankene at de minste feltene med urtehager - felt "B" og "G", ikke tåler like massiv og volumiøs vegetasjon som for eksempel felt "F". Dette er igjen et spørsmål om dimensjonering. Videre så bør man med beplantningen i disse feltene legge vekt på duft og artsmangfold, men samtidig følge moderne idéer for plantekomposisjon som beskrevet fra side 74.

Figur 4.38

Figur 4.39 Visualisering av gravfelt B - en av urtehagene med natursteinsgravminner. Sett mot Kirken

Urtehagene

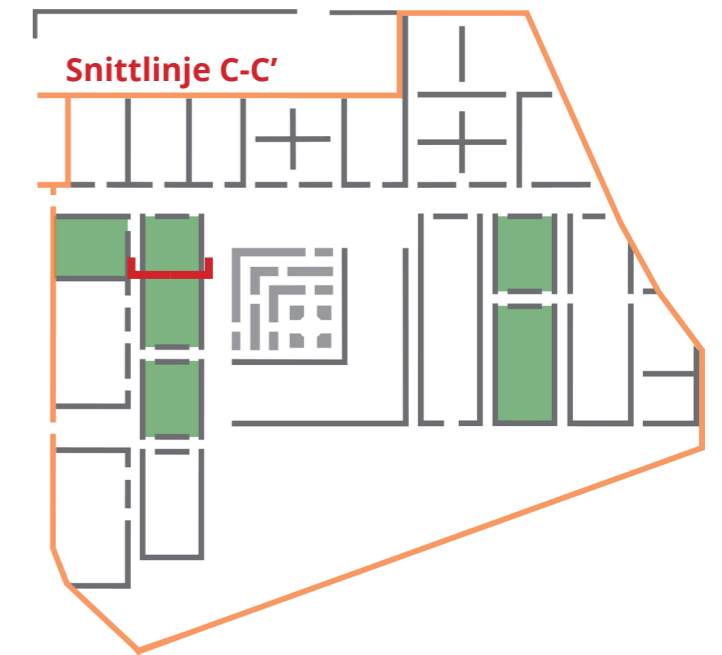
Aktuelle arter i Urtehagene:

På gravarealet:

Oksetunge	<i>Anchusa officinalis</i>
Karve	<i>Carum carvi</i>
Svaleurt	<i>Chelidonium majus</i>
Murtorskemunn	<i>Cymbalaria muralis</i>
Jonsokklosterklokke	<i>Leucojum aestivum</i>
Klosterklokke	<i>Leucojum vernum</i>
Peppermynthe	<i>Mentha piperita</i>
Salvie	<i>Salvia officinalis</i>
Norsk timian	<i>Thymus praecox ssp.arcticus</i>

I staude- og buskfeltene:

Abrodd	<i>Artemisia abrotanum</i>
Malurt	<i>Artemisia absinthium</i>
Vanlig hunderot	<i>Ballota nigra ssp. Nigra</i>
Isop	<i>Hyssopus officinalis</i>
Alantrot	<i>Inula helenium</i>
Løvehale	<i>Leonurus cardiaca</i>
Legekattemynte	<i>Nepeta cataria</i>
Mesterrot	<i>Peucedanum ostruthium</i>

Figur 4.40

Vinrute	<i>Ruta graveolens</i>
Balsamblad	<i>Tanacetum balsamita</i>
Reinfann	<i>Tanacetum vulgare</i>
Nyserot	<i>Veratrum album</i>

Snittlinje C-C'

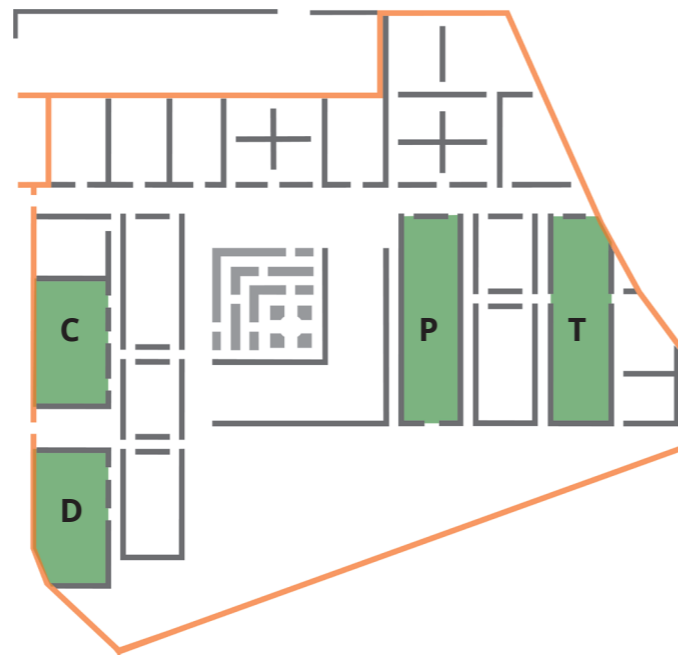

Figur 4.41 Tverrsnitt gjennom Urtehage på gravfelt F

Blomsterengene

Blomstereng er den andre delen av Albertus Magnus sine nedtegnelser om middelalderens idealhage. Bruun (2007) forteller at blomsterengens opphav antagelig var i maurisk hagekunst, hvor det var vanlig å blande sammen blomsterplanter og så disse ut i kløverenger. Dette var idéer som ble godt mottatt nordover i Europa, og blomsterengen ble etter hvert et hovedmotiv i litteratur, poesi og billedkunst (Bruun, 2007).

På Hovin er gravfeltene med blomstereng plassert i de større rommene. Dette gjøres som et ledd i forsøket på å gjenskape det klassiske bildet av den åpne, frie sletten som utgjorde blomsterengen - gjerne med trevegetasjon langs kantene. Denne assosiasjonen ville være vanskelig å oppnå på samme måte i de mest intime rommene på Hovin. I gravfeltene med blomstereng vil det være beplantning av urteaktige vegetasjon i ulike høyder i hele gravarealets utstrekning. Her bør det så langt det lar seg gjøre besørges å nytte en artssammensetning som gir blomsterflor sesongen igjennom. På disse feltene vil det i tillegg til den kjente middelaldervegetasjonen tas i bruk norske engplanter som supplement. De blir merket med "*". Mer om disse i eget vedlegg fra side 119.

Figur 4.42

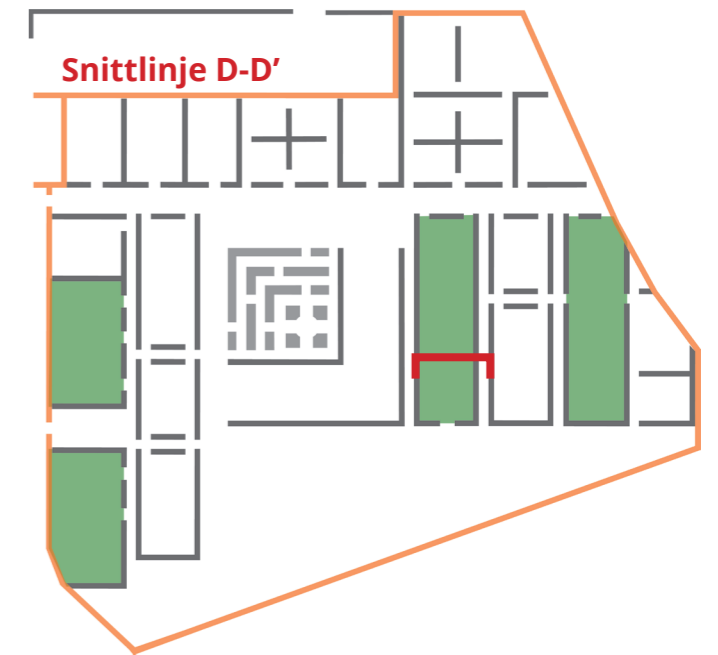
Figur 4.43 Visualisering av gravfelt P

Blomsterengene

Aktuelle arter i Blomsterengene:

På gravarealet:

Krypjonsokkoll	<i>Ajuga reptans</i>
Oksetunge	<i>Anchusa officinalis</i>
Akeleie	<i>Aquilegia vulgaris</i>
Blåklokke	<i>Campanula rotundifolia*</i>
Karve	<i>Carum carvi</i>
Engknoppurt	<i>Centaurea jacea*</i>
Skogstorkenebb	<i>Geranium sylvaticum*</i>
Firkantperikum	<i>Hypericum maculatum*</i>
Tiriltunge	<i>Lotus corniculatus*</i>
Svartkurle	<i>Nigritella nigra*</i>
Opiumsvalmue	<i>Papaver somniferum</i>
Legeblodtopp	<i>Sanguisorba officinalis</i>
Blåknapp	<i>Succisa pratensis*</i>
Hvitkløver	<i>Trifolium repens*</i>
Tveskjeggveronika	<i>Veronica chamaedrys*</i>
Legeveronika	<i>Veronica officinalis*</i>

Figur 4.44

I staude- og buskfeltene:

Storhjeml	<i>Aconitum napellus</i>
Revebjelle	<i>Digitalis purpurea</i>
Isop	<i>Hyssopus officinalis</i>
Kattost	<i>Malva sylvestris</i>
Legevendelrot	<i>Valeriana officinalis</i>

Snittlinje D-D'

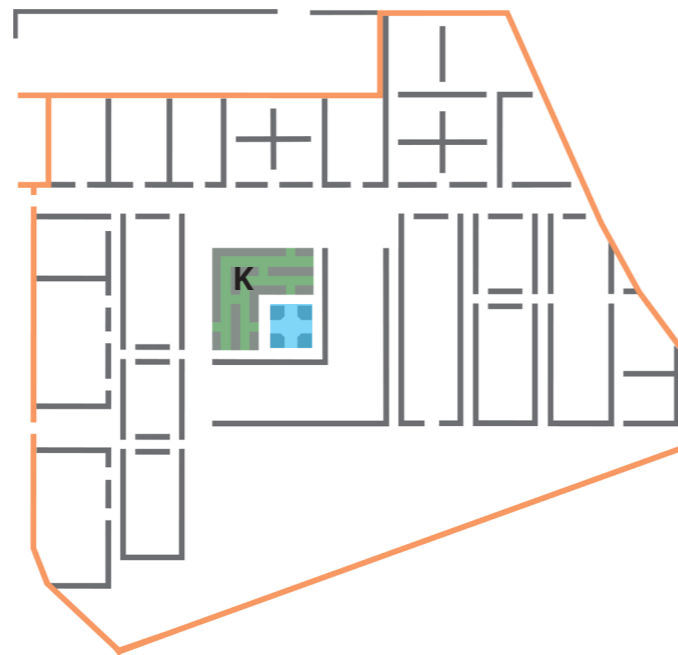
Figur 4.45 Tverrsnitt gjennom Blomstereng på gravfelt P

0.5 1.0 1.5 2.0 2.5 m

Klostergården

Det var i den frodige, middelalderske klostergården man tenkte seg at de duftene rosene og aromatiske urtene befant seg. Som diskutert i historiekapittelet så er virkelighetsforankringen av denne tanken noe det hersker delte meninger om. Like fullt er ikke dette noe man kan avvise at fantes allerede i middelalderen, og man kjenner til eksempler på frodige, blomsterrike klostergårder fra renessansen (Bruun, 2007).

Gravfeltet som kalles "Klostergården" på Hovin er tiltenkt å være en navnet minnelund, hvor urnene nedsettes i jord innad i de opphøyde murene som feltet består av. Murene følger de stramme arkitektoniske formene fra klosterhagene, og de er arrangert uten gjennomtrengende veier, noe som er et lite hint til middelalderhagens labyrinter. Klostergården er sammen med Klostergangen plassert sentralt i anlegget på Hovin. Dette følger prinsippene fra middelalderarkitekturen, hvor disse var midtpunktet i anleggene. Samtidig er det et poeng at vegen fra inngangen til gravplassen og frem til minnelunden er av en viss distanse. Som nevnt tidligere så har forskning vist til at for mange pårørende tar det noe tid å forlate hverdagen i det man går inn i "annerledesrommet" som gravplassen er, og at det da er å foretrekke om vegen frem til minnelunden ikke er for kort (Berglund, 1994). Minnelunden er overbygd med brede trær, hvor disse er plantet tett nok til at kronene vil vokse i hverandre og danne et tak over stedet.

Figur 4.46

Selve "Brønngården", som er markert i blått, fungerer som et felles samlingspunkt for hele gravplassen generelt, og som et minnested for den navned minnelunden i gravfelt "K" spesielt. Både sirkelen og vann anses som symboltunge elementer av mange (Berglund, 1994), begge deler finner man i "Brønngården".

Figur 4.47 Visualisering av Brønngården inn mot gravfelt K

Klostergården

Aktuelle arter i Klostergården:

På gravarealet:

Murtorskemunn	<i>Cymbalaria muralis</i>
Korsknapp	<i>Glechoma hederacea</i>
Hageiris	<i>Iris x germanica</i>
Madonnalilje	<i>Lilium candidum</i>
Peppermynte	<i>Mentha piperita</i>
Klosterpeon	<i>Paeonia officinalis</i>
Salvie	<i>Salvia officinalis</i>
Norsk timian	<i>Thymus praecox ssp.arcticus</i>

I staude- og buskfeltene i Brønngården:

Sverdiris	<i>Iris pseudacorus</i>
Hageiris	<i>Iris x germanica</i>
Madonnalilje	<i>Lilium candidum</i>
Klosterpeon	<i>Paeonia officinalis</i>
Jomfrurose	<i>Rosa majalis foecundissima</i>
Eplerose	<i>Rosa rubiginosa</i>
Prestegårdsrose	<i>Rosa x alba</i>
Apotekerrose	<i>Rosa x gallica 'officinalis'</i>

Figur 4.48

Snittlinje E-E'

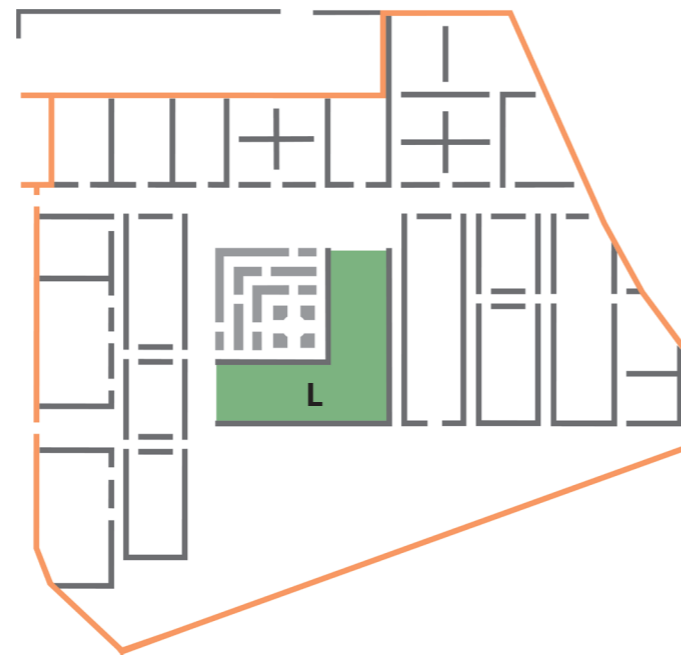
Figur 4.49 Tverrsnitt gjennom Klostergården på gravfelt K

0.5 1.5 2.5 m

Klostergangen

Denne var i klostrene en overbygd søylegang, tett inntil klostergården, og har sitt arkitektoniske for- bilde i antikkens peristyl (Bruun, 2007). Dette var ofte et sted hvor man trakk seg tilbake og kontem- plerte (Borngässer, 2010). Her kunne også abbeder, og andre personer av rang bli begravet i murene (Borngässer, 2010).

Klostergangen på Hovin er tenkt å være en unavnet minnelund, og er sammen med Klostergården plas- sert sentralt i anlegget i tråd med prinsipper fra middelalderarkitekturen. Som nevnt er det et bevisst grep at det er en viss distanse fra inngangen og frem til minnelunden. I tillegg til dette så viser forskning at minnelunden bør være visuelt avskjermet fra rest- en av gravplassen, og fungere som et sted man kan trekke seg tilbake og være i fred (Berglund, 1994). Dette er forsøkt oppnådd i Klostergangen på Hovin ved å ha to meter høye hekker som avskjermer fra stedet rundt, samtidig som hver ende er åpen for utsikt. Det utpregede rommet som Klostergangen utgjør, er dessuten et nytt sted hvor man går inn i "noe annet", og blir omsluttet av det. Trærne fungerer som overbygningen, samtidig har man kontakt med himmelen. Dette er også et hint til middelalderens løvganger. Blikket ledes naturlig oppover ved hjelp av de grønne veggene, samt ved det at trærne gir en ver-

Figur 4.50

tikal tilleggsdimensjon. Her kan man velge å sette seg et sted med oversikt over hele Klostergangen, eller mer privat og tilbaketrukket langs en av sidene.

Klostergangen

Aktuelle arter i Klostergangen:

Jonsokklosterklokke	<i>Leucjum aestivum</i>
Klosterklokke	<i>Leucjum vernum</i>
Marianøkleblom	<i>Primula veris</i>
Marsfiol	<i>Viola odorata</i>

Figur 4.52

Figur 4.51 Visualisering av gravfelt L. Tydelig skyggespill

Snittlinje F-F'

Figur 4.53 Tverrsnitt gjennom Klostergangen, gravfelt L

0.5 1 1.5 2 2.5 m

Trehagen

Trehagen er det tredje av hovedelementene i Alberus Magnus sin middelalderske idealhage. Denne kunne være bestående av frukttrær, men også av store, skyggefulle løvtrær (Bruun, 2007). Ute i Europa var lind mye brukt i forbindelse med disse hagene, mens det i Norge var ask som stod i en særstilling (Bruun, 2007).

Det anlegges en trehage på Hovin hvor det er tiltenkt å være urnegraver, samt at det skal være anledning for askespredning. Sistnevnte er noe det må søkes om, og det er Fylkesmannen som må godkjenne dette i henhold til Gravferdslovens § 20, annet ledd (Gravferdsloven, 1996). I forskningsprosjektet til Inger Berglund (1994) påpekes det at skogen som minnelund ofte blir oppfattet som beskyttende og trygghetsskapende. Videre kom det fram at man bør sette et tydelig preg av kultur på disse stedene, slik at de ikke fremstår som ubearbeidete i for stor grad. Et annet viktig moment som påpekes av Berglund (1994) er dynamikken mellom lys og skygge, og betydningen av den symbolske spenningen dette utgjør. Disse tingene tas det hensyn til i Trehagen på Hovin. Det innføres et blomstrende bunndekke, og man har gravminner som tydelig, men dempet står ut fra det naturlige miljøet de omgis av. Det anlegges en lysning der skogen er på sitt dypeste. Det er også verdt å

Figur 4.54

merke seg at siden det er en åpen, nedadgående slette øst for stedet, så vil solen sørge for at skyggen inne i Trehagen ikke vil være like påfallende som i mange andre skogsmiljø. Dette er en dynamikk som endrer seg gjennom døgnet, og gjennom året.

Figur 4.55 Visualisering av gravfelt W

Trehagen

Aktuelle arter i Trehagen:

Ramsløk	<i>Allium ursinum</i>
Jonsokklosterklokke	<i>Leucojum aestivum</i>
Klosterklokke	<i>Leucojum vernum</i>

Figur 4.56

Snittlinje G-G'

Figur 4.57 Tverrsnitt gjennom Trehagen, gravfelt W

0.5 1.5 2.5 m

Gravminnernes form

Det vil være gravfelt med bestemt dimensjonering- og utforming av gravminner, og det vil være felter hvor det er anledning til å velge fritt i henhold til gravferdsforskriftens § 23 (Gravferdsforskriften, 1997).

Det er viktig for den arkitektoniske helheten på gravplassen at elementene innad i de ulike feltene snakker samme formspråk som den overordnede utformingen av - eller innholdet i, det aktuelle rommet. Det er også av stor betydning at dimensjonene mellom disse har en logisk sammenheng. Eksempelvis så vil et normalt dimensjonert gravminne som står i et unormalt lite rom, kunne oppleves som unor-

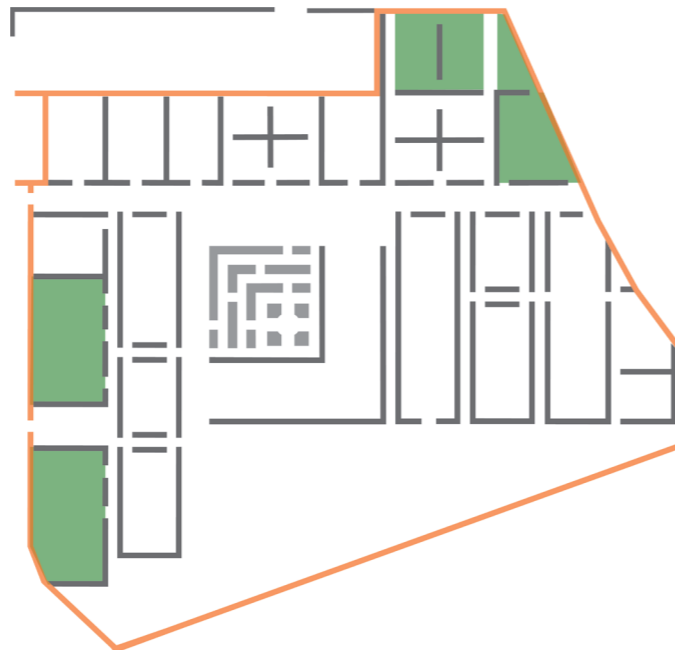
malt stort. Dette kan skje grunnet måten vi bruker omgivelsene til å bedømme størrelser (Holtsmark, 2018). I noen rom på Hovin er disse tingene av særlig betydning. Det er på disse feltene det vil være egne bestemmelser for gravminnernes form- og dimensjon.

Gravminner med bestemt form

Figur 4.58

Fritt valg av gravminner

Figur 4.59

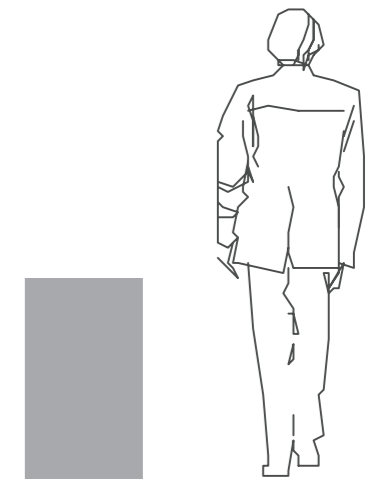
De smale, langstrakte feltene

Disse feltene er utpreget smale og langstrakte. Gravminnene her vil derfor til dels følge formen på det overordnede rommet de er en del av, noe som gir et smalere uttrykk enn det som ofte er vanlig å benytte. Det skal benyttes et høyde-bredde-forhold på 1,6-1 - noe som gir et "gyllent rektangel" - som betyr at proporsjonene svarer til det gyldne snitt.

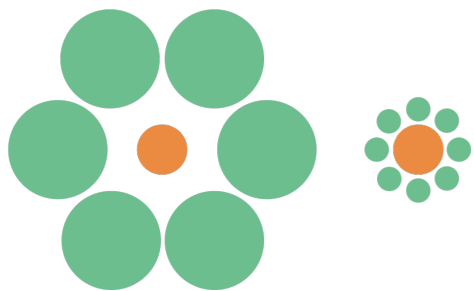
Maksimalt 50 cm bredde, og 7,5 cm tykkelse på gravminnene i disse feltene.

Figur 4.61

Figur 4.62 Eksempel på gravminne i de smale feltene

Figur 4.60 Ebbinghausillusjonen. De oransje feltene er nøyaktig like store. Fra Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Ebbinghaus_illusion

Kvanngardene

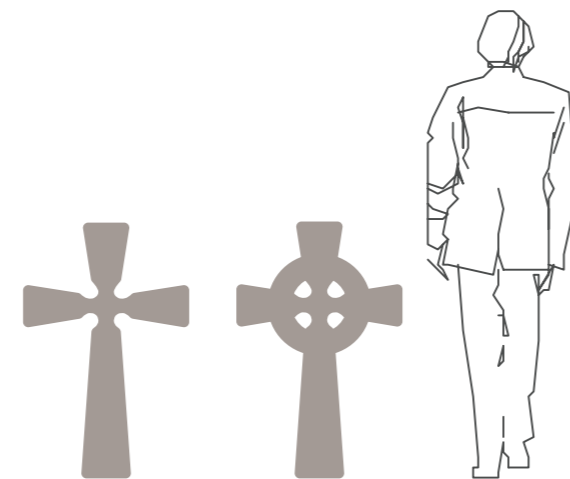
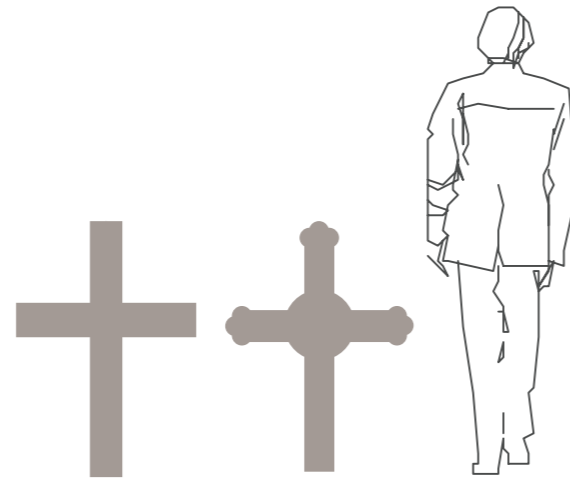
Dette er felter hvor innholdet, og dets idé, blir den styrende faktor for valg av type gravminne. Kvannhagene på Hovin spiller som nevnt tidligere på disse første av inngjerede hager i Norge. Viktige materialer her var muren, og trevirket som hegnet om stedet. Denne linken tar jeg med videre inn på disse feltene. Kvannhagene på Hovin er alle plassert inntil mur, og i tillegg innføres det trevirke som gravminne i flere av disse feltene. Dette blir i form av trekorsset. Det vil være anledning til å velge blant flere varianter av koret innenfor maksimumsmålene. Disse er: Høyde: 100 cm. Brekke på korsarm: 65 cm. Trevirket kan

ha en maksimal bredde på 15 cm, og en maksimal tykkelse på 7 cm.

Noen av trekorsene har avslutning i rundbuer, samt et hint til den norske ornamentikken og treskjærerhåndverket ved å ha rundbuene i et lite arrangement. Hos andre varianter er det tatt i bruk hjulkors som en del av designet.

Figur 4.63

Figur 4.64 Varianter av trekorsset

De mindre rommene

Dette er felter hvor det er henholdsvis urtehager og laukgarder. I disse feltene blir det forhåndsutsatt ubehandlet naturstein. Gravminner av denne størrelsen harmonerer godt med dimensjonen på rommene de står i, og deres uttrykk og materialitet har en link til gravrøysene på Hovin - som delvis er bygget opp av kampestein. Vegetasjonen i disse feltene komplementerer det røffe uttrykket som natursteinen har.

Figur 4.65

Figur 4.66 Natursteinsgravminne

De firkantede rommene

Disse feltene er firkantet overordnet sett, og de er videre delt inn i fire mindre rom. Her blir det brukt kubisk stein, med mulighet for navneplater på tre av sidene, i tillegg til på toppen. Steinene er 30 x 30 cm, stående på et fundament som er 35 x 35 x 5 cm. Fargen blir i en lys gråtone, som også tar opp igjen deler av blomsterfargen på vegetasjonen i disse feltene - som alle er Laukgarder. I tillegg blir det en god kontrast mellom den dypgrønne vegetasjonen, og de lysere grå steinene. Som nevnt tidligere så går også de glatte stenglene på løkartene fint sammen med denne type stein - som er stram i sin form, men som har en ru overflate. Noe av det samme går igjen i vegetasjonen - den er glatt, og dermed stram, i sin "materialitet", mens den i sitt voksesett har et

villere uttrykk. Her ligger det både gjenkjenning og kontraster i formuttrykkene mellom vegetasjon og steintype.

Figur 4.67

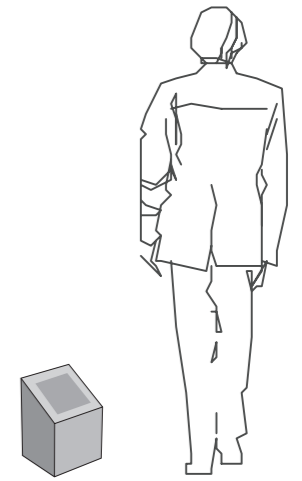
Figur 4.68 Kubisk gravminne

Trehagen

Som nevnt tidligere så ble det i Berglund (1994) funnet at de besøkende i skogsminnelunder ofte hadde ytre ønske om at disse ikke måtte framstå som for ubearbeidet. Som et ledd i å hensynta dette ønsket, så blir det i Trehagen brukt gravminner som tydelig står ut fra skogsmiljøet, men som samtidig er nedtonet. Gravminnene er 25 x 25 x 40 - 25 cm, og har en mellomgrå farge. Fargen hjelper til med å stå ut fra de mørkere omgivelsene, samtidig fungerer den strenge formen på steinen som en kontrast til det myke underlaget. Fargemessig er det også en gjenkjenning mellom steinen og den hvitblomstrende bunnvegetasjonen. Den skråskjærte formen på toppen har navneplate.

Figur 4.69

Figur 4.70 Skråskjært stein

5 Avslutning

Figur 5.01 Sett mot sør

Oppsummering

Hvordan kan Hovin middelalderkirkegård utvides med idéer fra middelalderen, samtidig som man ivaretar nåtiden?

Jeg skal i det følgende vise hvordan oppgavens problemstilling er besvart ved hjelp av disse kategoriene:

Romdannelse, dimensjonering og formuttrykk i lys av middelalderarkitekturen

I historiekapittelet ble det klart at det sentrale i middelalderens arkitektur var grepet med å plassere bygningsmassen omkring et åpent, indre grøntområde - midtpunktet i anlegget. Disse tankene er overført til utvidelsen på Hovin, og tolket i form av gravfelt som mange, små delrom, alle innhegnet av vegetasjon. Her blir da vegetasjonen den omkransende "bygningssmassen", og gravfeltet blir det indre midtpunktet. På den måten blir hver og én av disse sterke, selvstendige rom, samtidig som de er del av et større gravfelt-system. I midten av dette systemet ligger et nytt, omkranset rom kalt Klostergården. Det fungerer som det store fellesrommet, som ligger midt blant de andre smårommene som gravfeltene er. Utvidelsen på Hovin har med det fått mange rom i rom, og disse har tre nivåer: 1) Det store rommet som utvidelsesdelen utgjør som helhet, 2) Det sentrale midtpunktet som Klostergården fungerer som, og 3) Alle gravfeltene som hver er sitt eget rom, med sitt eget midtpunkt i form av gravarealet.

Gravfeltene er dimensjonert med henblikk på middelalderens romlighet. I dette prosjektet er den endelige dimensjoneringen av rommene et resultat av flere forhold. Blant disse er en sammenligning av ulikt kildemateriale som viser den horisontale utstrekningen av utearealene i middelalderarkitekturen. En annen tilnærming har vært å oppleve disse rommene selv ved å oppsøke ulike middelaldergravplasser og bevege meg i de aktuelle områdene. Dette har resultert i et inntrykk om de middelalderske uterommene, og gravplassene av tida, som små og intime - noe som over overført til prosjektet på Hovin.

Formuttrykket i klosterarkitekturen var det rettvinklede, stramme system. Både i form av den firkantede klostergården, og de strengt rektangulære og opphøyde bedene hvor de dyrket sine vekster. Dette uttrykket er brukt gjennomgående i utvidelsen på Hovin. Gravfeltene veksler mellom de mer firkantede variantene, mot de tydelig rektangulære. De er alle hegnet av klipte hekker, med stramt rektangulært uttrykk.

På hvilken måte besvarer dette problemstillingen?

Det foregående viser at Hovin middelalderkirkegård kan utvides med sentrale idéer fra middelalderarkitekturen til grunn.

Samtidig har forskningen til Berglund (1994) vist at mennesker av i dag også verdsetter det innhegnede, veldimensjonerte uterommet på gravplassen, og disse grepene ivaretar således nåtiden, såvel som middelalderens idéer.

Vegetasjonen

Vi vet at med klosterbevegelsen kom nye tanker om vegetasjonsbruk til landet. Klostrene var tuftet på å være så selvdrevne som mulig, og de begynte derfor å dyrke sine egne vekster. De kunne ha urtehager og grønnssakshager, og de dyrket legeplanter som ble brukt i klostermedisinen. Egne frukthager med eple, surkirsebær, plomme og pære, kunne man også finne. Vegetasjon var dessuten sentralt i den tids litteratur og malerkunst, og de første botaniske verk kom. Idealhagen skulle ha både urtehage, blomstereng og trehage. På kirkegården er det ting som tyder på at man plantet store vernetrær, og man kunne ha blomstereng.

Vissheten om disse tingene er brukt aktivt i arbeidet med utvidelsen på Hovin, og det er valgt å bruke vegetasjon som er kjent brukt i Norge i middelalderen. Hvis vi begynner øverst - hos de store tuntrærne, så er selve middelaldertreet fremfor noen - asken, innført. De rammer inn gravplassen på to sider, og former også en trehage. Videre er det innført et sjikt med mellomstore trær, hvor det er brukt arter hentet fra frukthagen. Disse artene ble også brukt på kirkegården i St.Gallen, ifølge klosterplanen fra år 830. Så er det plantet inn hekker i et system og uttrykk som står til det stramme, rettvinklede fra klosteranleggene. Her er det brukt hagtorn, som var en art man tenker seg kunne vært brukt som kirkegårdshegn i middelalderen. Det er anlagt staude- og buskfelt i flere av gravfeltene, her etableres det klosterplanter i henhold til et overordnet tema for gravfeltet. På gravarealet benyttes det også vegetasjon, og det innføres blant annet engbeplantning og urtehager. Det nederste nivået er gulvet på gravplassen, som er en blanding av hvitkløver og kryppjonsokkoll.

Vegetasjonsbruken i dette prosjektet søker å oppnå flere ting. Når det gjelder formuttrykk så er det en balanse mellom de stramme, rettvinklede hekkene og den asymmetriske formen på treartene som er brukt i forbindelse med hvert gravfelt. I tillegg vil den

oppmykende eng- eller staudebeplantningen løse opp ytterligere. Disse ulike uttrykkene balanserer hverandre. Hvis man eksempelvis bytter ut trærne i gravfeltene med arter som har et formelt voksesett, så har man plutselig en ubalanse i dette forholdet, og stedet vil etter mitt syn framstå som for stramt til å skape et uttrykk som harmonerer med det middelalderske bildet. Visst har denne oppgaven belyst at de kunne plante trær i et planmessig system, men artene de brukte hadde et uformelt voksesett, og jeg har ikke gjort noen funn som tyder på at trærnes form ble manipulert. Selv med dette til grunn så vil jeg hevde at hekkene og trærne alene også gir en viss ubalanse, dog noe mindre skjevhet. Etter mitt syn så er det gulvet, og staude- og buskfeltene som gjør at man oppnår et riktig forhold mellom det formelle og uformelle.

Det ble presentert prinsipper for plantekomposisjon tidligere i oppgaven. Dette kan sies å være et ledd i en nytolkning av klostervesenets plantebruk, hvor man ved å sette sammen arter etter enkle formmessige prinsipper kan oppnå spennende samplantinger som er interessante sesongen gjennom - også utenfor blomstring. En annen måte å nytolke vegetasjonsbruk i dagens gravplassanlegg er å beplante gravarealet med flerårige vekster. Den jevne gravplass i dag er ofte en typisk plenkirkegård, noe som gir et skjøttsel-sintensivt anlegg. Ved å innføre eng- eller staudebeplantning i disse arealene, i tillegg til å ha et gulv av kløver ellers i anlegget, så har man redusert behovet for klipping til å kun gjelde gangstiene. Dette er en moderne, og skjøttselvennlig måte å bruke vegetasjon i gravplassanlegg.

På hvilken måte besvarer dette problemstillingen?

Disse tingene viser at Hovin middelalderkirkegård kan utvides i tråd med middelalderens vegetasjonsbruk, og samtidig være nyskapende og ivareta nåtiden. Det gjør man blant annet ved å lage et anlegg som er betydelig mindre skjøttselsintensivt enn de tradisjonelle plenkirkegårdene, samtidig som man komponerer staudefelt av tusen år gamle klosterplanter i lys av moderne prinsipper for plantekomposisjon.

Gravformer

Diversitet i gravformer kan ikke sies å være et typisk kjennetegn ved middelalderen. Det at det innføres mulighet for ulike typer gravlegging på Hovin kan dermed ikke sies å være forankret i denne perioden.

Det innføres i overkant av 350 urnegraver på Hovin.

I dag er det ifølge statistikken én slik gravtype på stedet. Videre vil det anlegges en unavnnet minnelund, en navnet minnelund, samt mulighet for askespredning (krever dispensasjon). Den unavnede minnelunden i Klostergangen vil ha en kapasitet på omkring 1800 urner. Den navnedde minnelunden i Klostergården vil ha en kapasitet på omkring 600 urner, eller begrenset oppad i henhold til plass for navning. Det at fokuset på urnen som gravform er så stort, må ses som et framtidrettet grep. I dag er det et forhold mellom gravlegging i kiste og gravlegging i urne på ca. 89 % - 11 % på Hovin. Dette er et forhold man ser for seg vil utjevne seg med tiden. Det krever at man først tilrettelegger for en likeverdig gravlegging om denne endringen skal skje også ute i distriktene. I praksis vil det bety å lage gode alternativer til kistegravlegging i form av vakre minnelunder og urnegravfelt.

På hvilken måte besvarer dette problemstillingen?

Jeg nevner at diversitet i gravformer ikke kan tilskrives middelalderens typikaliteter. Det man imidlertid kan hevde, er at alle gravformene på Hovin anlegges i et system bygget på middelalderens uttrykk- og særegenhet, og er i forlengelse av det laget i den tids idé. Det er forøvrig aldri slik at det å fullføre det middelalderske skal gå på bekostning av nåtiden, eller fremtiden.

Nåtiden, og fremtiden, er ivaretatt ved å tilrettelegge for gode steder ment for urnenedsettelse eller askespredning. Dette gir et verdig alternativ til kistegravlegging.

Konklusjon

Det foregående viser at problemstillingen er besvart gjennom helhelte grep i lys av den middelalderske idéen, kombinert med tilrettelegging for nåtiden og det moderne samfunn.

Refleksjon

Oppgavens innfallsvinkel

Det å finne en innfallsvinkel - den samlende idéen som skal fungere som rettesnor og veileder gjennom prosjektet, har ofte sitt utspring i at man forsøker å finne en særegenhet ved stedet man skal jobbe med. Det å kunne gripe tak i noe ved de stedlige egenskapene, og omgjøre det til å bli et lesbart grep helt fra de store linjene og ned til detaljene, er gjerne det man søker å oppnå.

I tilfellet Hovin så var det den rike historien på stedet som presenterte seg som den definitive særegenhet. Det måtte imidlertid en viss indre diskusjon til for at jeg til slutt klarte å overbevise meg selv om at innfallsvinkel med utgangspunkt i det historiske var riktig veg videre med prosjektet. Det har bakgrunn i en iboende skepsis - i lys av vårt fag, mot å bli bakoverskuende. Faget vi utøver er fremtidsrettet i sin natur, og skal være med å sette standarden for nye måter å løse utfordringer på. Hvordan kan man se bakover og like fullt produsere nye, spennende løsninger? Jeg bestemte meg for å ta opp hansken. Når retningen for prosjektet var peilet inn, så tok jeg fatt på arbeidet med å tilegne meg informasjon, og gjorde som pleier; gikk grundig til verks. Det ble starten på en reise bakover i tid som innebar Spydeberg og Hovin, og hvor jeg etter hvert tok en rundtur sørover i Europa før jeg vendte tilbake til Norge med kristendommen og klosterbevegelsen. Jeg hadde funnet at Østfold - med Spydeberg og Hovin, var sentrale steder i middelalderen, og at den tids store kulturelle aktør var klosterbevegelsen. De stod i front i sin tid både med tanke på arkitektur og vegetasjonsbruk, og de tok med seg disse idéene til Norge. Skulle jeg se til hva som beveget seg i samfunnet i tiden Hovin kirke ble anlagt, så var ikke klostervesenet noe som burde utelates. Hva ville det bety å se dit hen for inspirasjon? Ville det kunne bli sånn at man bare gjenbraker andre sitt design- og idéer, uten å tilføre noe nytt? Hva med prinsippene jeg fant i middelalderens hagekunst, hvordan kan de brukes i lys av et moderne samfunn?

Noe som har vært interessant å oppdage i dette tilfellet er at ved å se tilbake i tid, så kan man hente inn igjen tusen år gamle tradisjoner som i lys av gravplassplanlegging i Norge i dag, kan sees på som moderne tanker. Det gjelder blant annet det å gå bort fra den typiske plenkirkegården og bevege seg mot en mer skjøtselfølgelig gravplass bestående av bunndekkende vegetasjon. Det at kirkegården var tilgrodd av vegetasjon i middelalderens anlegg var nok en selvfølge i samtiden, men kan fremstå som radikalt mange steder i Norge i dag. Videre kan man si at ved å anlegge en "trehage" i tråd med idealer fra middelalderens hagekunst - som en del av et gravplassanlegg i Norge, så er det et nyskapende grep. En slik "trehage" vil slekte direkte på skogskirkegården i sin form, og kunne leses som en mindre utgave av den.

Skogskirkegården i seg selv er i Norge å anse som et moderne tilskudd til gravleggingsformene.

Andre nyere gravleggingsformer - særlig i distriktene, er urnegraver og minnelunder. På Hovin så innføres det en tolkning av klostergården og klostergangen. Klostergården som navnet minnelund, og Klostergangen som unavnet minnelund. Lokalt sett så er disse gravleggingsformene moderne, og de etableres i form av nytolkninger av tusen år gammel arkitektur. Det samme åpnes det opp for i Trehagen, hvor det er både urnegraver og mulighet for askespredning. Ved å gjøre disse grepene så har man gjort nytolkninger av gammel kunnskap- og praksis og bygget videre på det med moderne forhold fra nåtiden.

Eller er dette å gjenbruke andre sitt design?

På den ene siden kan man hevde at dette ikke på langt nær er nyskapende arbeid, da det i bunn er en videreføring av grep som andre har gjort tidligere. I så tilfelle så er dette bare å trække i andres fotspor, uten å lage sin egen retning. Jeg velger heller å se på dette som en del av landskapsarkitekturens metode. Vårt arbeid inngår som bidrag i en felles kunnskapsbase med det formålet at vi skal lære av det vi sammen har tilført, og så skal vi bygge videre på det og tilføre nye bidrag. Slik skal vi fortsette å utvikle oss og ha det progressive som mål, men samtidig nyttegjøre oss av den kunnskapen som andre har tilstrebet seg, og gjort tilgjengelig for oss å beskue. På samme måte som dette prosjektet blant annet har sett til middelalderens klosterarkitektur for inspirasjon, har klosterbevegelsen i sin tid sett til antikken og brukt kjente arkitektoniske virkemidler derfra i sitt uttrykk. Det er heller ikke slik at grepene på Hovin er direkte overført fra klosterplanene. Eksempelvis så var klostrenes søyleganger - klostergangen, et overbygget rom båret av søyler med portaler ut mot klostergården. På Hovin er denne nytolket i form av grønne vegger av hekkbeplantning, med epletrær som link til søylene.

Med et kulturhistorisk blikk på oppgavens innfallsvinkel - hva betyr det at man nyanlegger en gravplass som i sin form ligner en annen tidsepoke? Framtiden vil ikke kunne studere dette anlegget og være i stand til å tidfeste det med bakgrunn i sitt formspråk? Og betyr ikke dette prosjektet at jeg i praksis går imot min egen argumentasjon fra kapittel tre? Der hevder jeg at det er viktig å bevare de gamle kulturmiljøene som middelaldergravplassene er, og ikke svekke de ved å forflytte hegnene, og endre deres opprinnelighet? Jeg hevder det blant annet under en argumentasjon om at man ved å bevare disse så nært sin opprinnelighet som mulig, gir både nå- og ettertiden mulighet til å lese historie av stedet, samt anledning til å bevege seg rundt i et konkret historisk miljø.

Men hva ville det i så fall bety å bruke dagens form-

språk? Hva er dagens formspråk? Noen vil kunne hevde at det er opp til meg å definere, som en representant for en kreativ fagtradisjon. Det er i tilfelle tanker jeg kjenner meg godt igjen i, og som jeg langt på veg sier meg enig i. Samtidig har jeg lært som en del av utdannelsen viktigheten av referanseprosjekter, da dette til stadighet har vært noe emneansvarlige i ulike fag har etterlyst. Min tolkning av det er at man helst ikke ser at formene skal oppstå ut av ingenting, og at det er viktig å belyse hva som har gjort at man har endt opp med det produktet man har gjort. Dette er også i tråd med den vitenskapelige metode, og metoden for faget vårt som jeg diskuterte tidligere i denne teksten. Andre igjen vil hevde at det er plenkirkegårdens uttrykk som er den store tidsmarkøren for de senere tiårene, og at jeg burde bruke elementer fra den om jeg vil legge igjen et tydelig spor fra nåtiden. Men så blir spørsmålet om jeg kanskje overdriver hvor epoketypisk for klosterbevegelsen gravplassutvidelsen på Hovin har blitt? Er det virkelig sånn at ettertiden vil studere gravplassen på Hovin og tenke at "dette må være klosterarkitektur"? Flere av komponentene i anlegget vil absolutt kunne leses som typiske for denne epoken, særlig Klostergården med brønnen som midtpunkt. Ellers er det kanskje slik at de aller fleste av grepene på Hovin er gjort i "ånd", i fortolkninger av den tids typikaliteter? Jeg mener at det er det siste som er tilfelle. Hovin gravplass sin utvidelsesdel er fortsatt et anlegg av i dag, og den bærer moderne elementer i seg som beskriver nåtiden - være seg gravformer, gravminner og vegetasjonsbruk.

Noe som kan synes opplagt gitt denne oppgavens innfallsvinkel, er spørsmålet om klostervesenets kjøkkenhage kunne blitt dratt inn som et moderne element i dagens nyanlegg på Hovin. Det ligger i tiden at man flere steder benytter gravplassen som et sted hvor publikum kan dyrke grønnsaker, og at dette gjøres som et ledd i å innføre flerbruk på de arealkrevende gravplassene. Dette var noe jeg tidlig vurderte på Hovin, og som jeg gikk noen sparringsrunder med meg selv på. Det ville være en svært opplagt link til oppgavens tematikk å innføre dette, samtidig som det ville være et moderne grep med historiske røtter. Jeg kom fram til at for meg, så er ikke Hovin riktig sted å innføre dette på - per i dag. Stedet ligger utenfor allfarvei, midt i et gårds- og jordbrukslandskap, og jeg ser det derfor som et lite hensiktsmessig grep å gjøre på Hovin. Slik jeg ser det er det mer naturlig at dette innføres på sentrums- eller bynære gravplasser. Når det er sagt så er det ingenting i veien for at dette kan innføres på et senere tidspunkt.

Når alt kommer til alt så er denne innfallsvinkelen en bærende idé, et tema, som hjelper til med å gjøre helhetlige grep gjennom arbeidsprosessens mange faser og nivåer.

Gravminnene

Jeg har i oppgaven valgt å legge bånd på majoriteten av gravfeltene hva angår størrelse- og utforming av gravminnene. Hva ville skjedd om jeg ikke gjorde det? Ville det i tilfelle bety at jeg fullførte idéen om den middelalderske gravplass på en bedre måte? Selv om denne oppgaven har vist til at det hersker tvil om hvordan gravplassene fra den tiden så ut, så har mange fortsatt et bilde av disse som uryddige og lite planmessige. Selv om det til slutt ble et hovedfokus på klosterbevegelsens strammere arkitektur og det veldimensjonerte rommet; ville det være en kvalitet om det var fritt valg av ulike typer gravminner som en link til denne uryddigheten? Noen vil hevde at det kunne blitt det. For å unngå det totale kaos i stil- og fasong kunne man satt et tak på gravminnens dimensjon, og dermed stått igjen med "begrenset variasjon". Da kunne man hatt både ubehandlet naturstein og rektangulære gravminner i samme gravfelt, og samtidig med det gitt pårørende et friere spillerom. Men hva ville det gjort med opplevelsen av stedet, opplevelsen av gravfeltene? Jeg tror det ville ha vært uheldig - av flere grunner. Det ene ville være de romlige forholdene. De fleste av gravfeltene på Hovin er små i størrelse, noe som betyr at man bør ha ekstra fokus på hvordan gravminnene ser ut, og hvordan de er dimensjonert. Som nevnt tidligere i oppgaven så kan en kjent størrelse, for eksempel et gravminne, oppleves som unormalt stort dersom dets omgivelser er unormalt lite. Det kan gi en opplevelse av de minste rommene som overfylte og trange, og det kan fort bli anmassende om det er for mange elementer av ulik form- og fasong å fokusere på. Jeg tror ikke det vil oppleves som et godt sted å være. Det ligger en harmoni i at rommene, og rommets elementer er dimensjonert i forhold til hverandre, og den harmonien er forsøkt oppnådd i denne oppgaven ved å båndlegge gravminnens form på deler av gravplassen. Det er åpnet for fritt valg av gravminne i de rommene hvor jeg anser dimensjonen på disse til å være av stor nok karakter til å kunne takle ulike uttrykk- og størrelser på gravminnene.

Så, kan det være andre måter man kan hinte til idéen om det uryddige ved middelalderkirkegårdene? Én måte man kan gjøre det på, er ved vegetasjonsbruk. Her blir dermed vegetasjonen et ledd i å - også - fungere som det uryddige element, i flere av gravfeltetmaene. Det være seg blomsterengene, hvor vegetasjonen står som det frie, ville elementet blant klippte hekker og rektangulære gravminner. Andre steder er vegetasjonen med på å understreke et uttrykk, blant annet der urtehagene møter natursteinsgravminnene. I disse tilfellene er det et samspill mellom steinen, vegetasjonen og rommet de står i.

Vegetasjonen

I dette prosjektet har jeg valgt å benytte kjent middelaldervegetasjon. Det er jo noe så unikt som levende kulturminner, og man har da muligheten til å få en faktisk opplevelse av hvordan det kan ha vært å vandre i de middelalderiske hager, med de syns- og duftinntrykk det måtte innebære. Ved å benytte disse artene så er man også med på å videreføre en kulturarv, og bevisstgjøre rundt deres plass i historien.

Det er imidlertid flere forhold som gjør det utfordrende å begrense seg til de kjente middelalderartene.

Når det gjelder trærne, så knytter det seg spesielle utfordringer til ask (*Fraxinus excelsior*). Den har de senere år blitt angrepet av soppsykdommen askeskuddsjuke (*Hymenoscyphus fraxineus*), og kan derfor være vanskelig å finne i norsk produksjon. En mulighet er å gjøre en spesialbestilling i form av kontraktsdyrking, under en instruks om at planteskolen underveis selekterer for individer som ikke blir rammet av sykdom. Det er en tidkrevende og dyr prosess, og det vil være å anta at det kan ta 5-10 år før trærne er leveringsklare. Et alternativ om det ikke finnes motstandsdyktige kultivarer på markedet, eller om spesialbestillinger viser seg vanskelig, kan være å benytte den motstandsdyktige arten rødask (*Fraxinus pennsylvanica*).

En annen art det kan være vanskelig å finne i norsk produksjon er villeple (*Malus sylvestris*). Denne er imidlertid bekreftet i produksjon i Nederland.

Samme prosess vil være gjeldende for staude- og buskbeplantning som måtte vise seg å ikke være i produksjon.

Annet det vil være spesielt verdt å merke seg angående vegetasjonsbruken i dette anlegget er hvordan uttrykket vil endre seg med trærnes alder. Når trærne er unge vil stedet fremstå som mye mer åpent enn det som vil være tilfelle når de har nådd sitt potensiale. Dette vil følgelig ha innvirkning på både romfølelse og lysforhold på stedet, og begge disse vil endres i takt med trærnes vekst. Angående endring i lystilgang, så vil man som nevnt tidligere måtte vurdere spesielt de urteaktige plantenes velbeingående med jevne mellomrom, og eventuelt gjøre utskiftninger i artssammensetningen. Videre er det av stor betydning at tuntrærne plantes så tett at de oppnår størst mulig volum, så tidlig som mulig. Dette gjøres med sikte på å tynne ut bestanden etter hvert som de vokser. Det er også slik at trærne som planlegges innført på Hovin bør etableres samtidig over hele anlegget, og ikke i etapper. Det samme gjelder hekkbeplantningene. Dette er viktig for å få et så helhetlig volum og uttrykk som mulig.

Litteraturliste

Askeladden (2008). *Hovin - Automatisk fredet - Arkeologisk minne - Østfold, Spydeberg*. Tilgjengelig fra: <https://askeladden.ra.no/> (Hentet: 9. mars 2018).

Berglund, I. (1994). *Kyrkogårdens meditative rum*. Stockholm: Verbum.

Borngässer, B. (2010) *Arkitekturens historie: fra antikken til vår egen tid*. Oslo: Spektrum forlag AS.

Bratberg, E. (2016). Hagebruk, *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/hagebruk> (Hentet 11. Mars 2018).

Brendalsmo, J., Myklebust, M. & Thowsen, A. (1996). *Livet i middelalderen*. PR-Produksjon A/S.

Bruun, M. (1987). *Hagekunstens historie*. Ås: Landbruksbokhandelen.

Bruun, M. (2007). *Norske hager gjennom tusen år*. Oslo: Andresen & Butenschøn.

Bucht, E. (red.) (1992) *Kyrkogårdens grønne kulturarv*. Alnarp: MOVIUM-sekretariatet i samarbeide med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet.

Christie, S. & Christie, H. (1959). *Norges kirker. Østfold 1*. Oslo: Forlaget Land og kirke.

Danielsen, R., Dyrvik, S., Grønlie, T., Helle, K. & Hovland, E. (1991). *Grunntrekk i norsk historie - fra vikingtid til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Flinck, M. (2013) *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Gravferdsforskriften (1997). *Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1997-01-10-16> (Hentet: 18. april 2018).

Gravferdsloven (1996). *Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-07-32> (Hentet: 3. april 2018).

Gunnarsjaa, A. (1999). *Arkitekturleksikon*. Oslo: Abstrakt forlag.

Hansen, E. & Hansen, O. B. (2007). *Trær og busker for norske hager*. Oslo: Tun Forlag AS.

Holm, H.E.C. (1999). *En gammel spydebergsmed forteller*. Spydeberg: Spydeberg historielag.

Holtmark, T. (2018). Optisk bedrag, *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/optisk_bedrag (Hentet: 17. april 2018).

Israelsson, L. (2008). *Klosterträdgårdar: Himmelska platser på jorden*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Juel, E. (red.) (2009). Spydeberg bygdebok: Folk og hjem - på gamle og nye tomter. Nordbygda med Stegen og Vassbygda. Bind 2/2. Spydeberg: Spydeberg bygdebokkomité.

Klingberg, H. (2013). *Gravminner gjennom tusen år*. Andebu: E-forlag.no

Klingberg, H. (2016). *Gravplassen - en håndbok*. Andebu: E-forlag.no

Kryger, K. (2015). Grøfter, tjørn og æbletrær, *Kirkegårdskultur 2015-16*, s. 17-35. Tilgjengelig fra: https://www.kirkegaardskultur.dk/fileadmin/group/532/Aarsskrift/Aarsskrift_2015_WEB.pdf (Hentet: 18.12.2017).

Kulturminneloven (1978). *Lov om kulturminner*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50> (Hentet: 28. Februar 2018).

Langeland, K. (2005). *Stauder i norske hager*. Oslo: Landbruksforlaget.

Mossberg, B., Stenberg, L., Karlsson, T., Moen, S. & Båtvik, S. (2012). *Gyldendals store nordiske flora*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Oudolf, P. & Kingsbury, N. (1999). *Designing with plants*. Portland, Oregon: Timber Press Inc.

Skaar, R. A. (2014). *Matkultur i norsk middelalder - Drep meg konge, men ikke med graut!* Masteroppgave. Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/42476/Skaar_Master.pdf?sequence=1 (Hentet: 11. mars 2018).

Skulberg, T. (1949) *Spydeberg bygdebok - kirker, prester og prestegård*. Halden: E. Sem A/S

Spydeberg kommune (2016). *Kommuneplanens arealdel - Spydeberg kommune 2016-2028*. Tilgjengelig fra: http://webhotel3.gisline.no/GisLinePlanarkiv/0123/201401/Dokumenter/201401_Kommuneplanens%20arealdel.pdf (Hentet: 4. januar 2018).

Tschudi-Madsen, S. (2016). Romansk Stil, *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/romansk_stil (Hentet: 13. februar 2018).

Åsen, P.A. (2015) *Norske klosterplanter: levende kulturminner fra middelalderen*. Kristiansand: Portal forlag AS.

Østfoldmuseene (2016). *Kvannehagen - håp og frelse fra svunnen tid*. Tilgjengelig fra: <https://ostfoldmuseene.no/kvannehagen-et-glemt/> (Hentet: 12. Mars 2018).

Litteratur brukt i vedlegg

Det norske hageselskap (2006). *Hageselskapets sortliste*. 10. utg., 2. oppl. Oslo.

Hansen, E. & Hansen, O. B. (2007). *Trær og busker for norske hager*. Oslo: Tun Forlag AS.

Israelsson, L. (2008). *Klosterträdgårdar: Himmelska platser på jorden*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Langeland, K. (2005). *Stauder i norske hager*. Oslo: Landbruksforlaget.

More, D., White, J., Ulshagen T. og Enzensberger, T. (2005). *Trær i Norge og Europa*. Oslo: N.W. Damm & Søn AS.

Mossberg, B., Stenberg, L., Karlsson, T., Moen, S. & Båtvik, S. (2012). *Gyldendals store nordiske flora*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Schul, J. (2015). *Hvilken plante hvor*. 3. Utg., 1. oppl. København: Politikens Hus A/S.

Kartdata

FKB-N20-data i UTM32 Euref89, lastet ned fra Norgedigitalt i mars 2018. Gjort tilgjengelig av Gunnar Tenge ved NMBU.

Figurliste

Figurer- og foto som ikke er listet opp er forfatterens egenproduserte materiale.

Figur 2.01: Kart over "Smaalene". Hentet fra: https://www.kartverket.no/historiske/amt2/jpg300dpi/amt2_smaalenenes-amt-179-8_1865.jpg (Hentet: 09.02.2018).

Figur 2.02: Middelalderkirkegårdens rangordning. Egenprodusert. Basert på informasjon i: Klingberg, H. (2013). *Gravminner gjennom tusen år*. Andebu: E-forlag.no

Figur 2.03: Rundbuer, hvelv og apsis. Egenprodusert. Etter figurer i: Gunnarsjaa, A. (1999). *Arkitekturleksikon*. Oslo: Abstrakt forlag.

Figur 2.04: Klosterplanen fra St. Gallen. Bearbeidet etter: Borngässer, B. (2010) *Arkitekturens historie: fra antikken til vår egen tid*. Oslo: Spektrum forlag AS.

Figur 2.05: Albertus Magnus' idealhage. Egenprodusert. Etter figur i: Bruun, M. (1987). *Hagekunstens historie*. Ås: Landbruksbokhandelen.

Figur 2.06: Maleriet "Paradisets hage". Hentet fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Upper_Rhenish_Master#/media/File:Meister_des_Frankfurter_Paradiesgärtleins_001.jpg (Hentet: 25.03.2018).

Figur 2.07: Eplerose. Hentet fra: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/5b/20150603Rosa_rubiginosa2.jpg/640px-20150603Rosa_rubiginosa2.jpg (Hentet: 25.03.2018).

Figur 2.08: Madonnalilje. Hentet fra: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/94/Lilium_candidum_%2814435460545%29.jpg/768px-Lilium_candidum_%2814435460545%29.jpg (Hentet: 25.03.2018).

Figur 2.09: Isop. Hentet fra: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Hyssopus-officinalis-flowers.jpg> (Hentet: 25.03.2018).

Figur 2.10: Trehagen på Reinskloster i Rissa. Hentet fra: Bruun, M. (2007). *Norske hager gjennom tusen år*. Oslo: Andresen & Butenschøn.

Figur 2.12: Hagtorn. Hentet fra: <https://pxhere.com/no/photo/176478> (Hentet: 27.03.2018).

Figur 2.13: Eiketree. Hentet fra: <https://pxhere.com/no/photo/1126445> (Hentet: 27.03.2018).

Figur 2.14: Epletree. Hentet fra: <https://pxhere.com/no/photo/658914> (Hentet: 27.03.2018).

Figur 2.15: Kart over deler av dagens Østfold. Hentet fra: https://www.kartverket.no/historiske/norgesavd/jpg300dpi/norgesavd_50_1720.jpg (Hentet: 09.02.2018).

Figur 2.16: Middelalderens "Viken". Bearbeidet etter: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fd/Kart_over_Viken.png (Hentet: 27.03.2018).

Figur 2.17: Hovin kirke, fasade og plan. Bearbeidet etter: Christie, S. & Christie, H. (1959). *Norges kirker. Østfold 1*. Oslo: Forlaget Land og kirke.

Figur 2.18: Hovin kirke, tverrsnitt og fasade. Bearbeidet etter: Christie, S. & Christie, H. (1959). *Norges kirker. Østfold 1*. Oslo: Forlaget Land og kirke.

Figur 3.03: Norgeskart. Bearbeidet etter: <https://cdn.thinglink.me/api/image/842062555428945920/1240/10/scaletowidth> (Hentet: 03.05.2018).

Figur 3.05: De tre kirkestedene i Spydeberg. Egenprodusert. Bildet av Heli kirke hentet fra: https://spydeberg.kirken.no/_service/92/display/img_version/23865/img_name/34_92_0f949a78e3.jpg (Hentet: 05.03.2018).

Figur 3.14: Arealplaner, Hovin. Egenprodusert. Etter: http://webhotel3.gisline.no/GisLinePlanarkiv/0123/201401/Dokumenter/201401_Kommuneplanens%20arealdel.pdf (Hentet: 04.01.2018).

Figur 3.29: Middelalderkirkesteder. Bakgrunnskart hentet fra: <http://www.norgebilder.no> (Hentet: 24.03.2018).

Figur 3.35: Hovin kirke, foto fra 1906. Hentet fra: Holm, H.E.C. (1999). *En gammel spydebergsmed forteller*. Spydeberg: Spydeberg historielag.

Figur 4.24 Tegninger av blomsterstand. Tegninger av Kirsten Tind, illustratør og fagforfatter. Gjengitt med tillatelse fra henne. Hentet fra: <http://denstoredanske.dk/@api/deki/files/70145/=293129.801-2.png?size=webview> (Hentet: 01.05.2018).

Figur 4.25 Kapsler. Bearbeidet etter: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Aquilegia_vulgaris_MHNT.BOT.2009.13.42.jpg og https://c1.staticflickr.com/1/53/190856180_3f180531d5_b.jpg (Hentet: 01.05.2018).

Figur 4.60 Ebbinghausillusjonen. Bearbeidet etter: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/bc/Mond-vergleich.svg/650px-Mond-vergleich.svg.png> (Hentet: 03.05.2018).

Vedlegg

Middelaldervegetasjonen

Det følgende viser et utvalg av kjent kloster- og kirkegårdsvegetasjon som ble brukt ved norske lokaliteter i middelalderen. Dette er planter som kan gjeninnføres i dagens anlegg med bakgrunn i sin historiske betydning som levende kulturminner - eller som vakre innslag med særegne kvaliteter som duft, dekorative blad- og blomsterfasonger, eller grein- og kroneform. Noen arter er utelatt på grunn av status som svartelistet i Artsdatabanken.

Artene er delt inn i følgende kategorier: "De urteaktige klosterplantene", "Buskene", "Trærne" og "Norske engplanter".

Utvalget baserer seg i hovedsak på Åsen (2015), Bruun (2007) og Israelsson (2008). Plantenes egenskaper er beskrevet etter informasjon fra Langeland (2005), Mossberg et al. (2012), Åsen (2015), Hansen og Hansen (2007), More et al. (2005), Israelsson (2008), Det norske hageselskap (2006) og Schul (2015).

- ↑ Høyde (cm)
- ↔ Høyde x bredde (m)
- 🌸 Blomstringstid
- ☀️ Full sol
- ☁️ Halvskygge
- ☁️ Skygge
- 🌬️ Duft

De urteaktige klosterplantene

Storhjelms
Aconitum napellus

Figur 0.01

↑100-150 🌸7-8 ☀️☁️☁️

Krypjonsokkoll
Ajuga reptans

Figur 0.02

↑15-20 🌸6-7 ☁️☁️

Pipeløk
Allium fistulosum

Figur 0.03

↑30-60 🌸6-7 ☀️☁️

Villøk
Allium oleraceum

Figur 0.04

↑35-60 🌸7-8 ☁️☀️

Sibirgressløk
Allium schoenoprasum ssp.

Figur 0.05

↑30-60 🌸5-6 ☀️☁️

Bendelløk
Allium scorodoprasum

Figur 0.06

↑40-100 🌸7-8 ☀️

Ramsløk
Allium ursinum

Figur 0.07

↑15-40 🌸5-6 ☁️☁️🌬️

Seiersløk
Allium victorialis

Figur 0.08

↑30-50 🌸6-7 ☀️☁️☁️

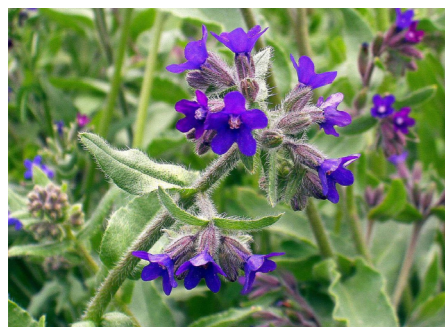
Strandløk
Allium vineale

Figur 0.09

↑20-70 🌸7-8 ☀️

Oksetunge
Anchusa officinalis

Figur 0.10

↑ 30-80 🌸 6-8 ☀️ ☁️

Fjellkvann
Angelica archangelica

Figur 0.11

↑ 50-100 🌸 7-8 ☀️ ☁️ 🌿

Akeleie
Aquilegia vulgaris

Figur 0.12

↑ 60 🌸 6-7 ☀️ ☁️

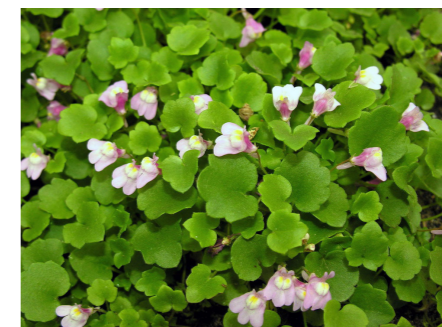
Svaleurt
Chelidonium majus

Figur 0.19

↑ 20-60 🌸 5-8 ☀️

Murtorskemunn
Cymbalaria muralis

Figur 0.20

↑ 3-10 🌸 6-8 ☀️ ☁️

Revebjelle
Digitalis purpurea

Figur 0.21

↑ 100-200 🌸 6-7 ☀️

Abrodd
Artemisia abrotanum

Figur 0.13

↑ 40-80 🌸 8-9 ☀️ ☁️ 🌿

Malurt
Artemisia absinthium

Figur 0.14

↑ 40-80 🌸 7-9 ☀️ 🌿

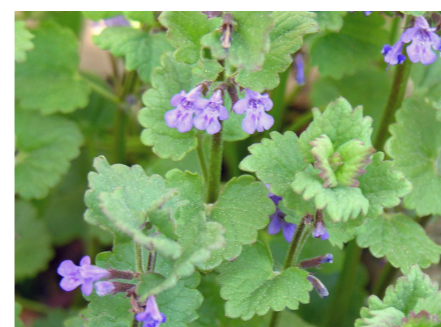
Hasselurt
Asarum europaeum

Figur 0.15

↑ 10-15 🌸 5 ☀️ ☁️ ☁️

Korsknapp
Glechoma hederacea

Figur 0.22

↑ 5-15 🌸 4-6 ☀️ ☁️ 🌿

Humle
Humulus lupulus

Figur 0.23

↑ 100-600 🌸 6-7 ☁️

Isop
Hyssopus officinalis

Figur 0.24

↑ 50-80 🌸 7-9 ☀️

Vanlig hunderot
Ballota nigra ssp. nigra

Figur 0.16

↑ 40-100 🌸 7-9 ☀️ ☁️

Stolt Henrik
Blitum bonus-henricus

Figur 0.17

↑ 10-80 🌸 6-8 ☀️

Karve
Carum carvi

Figur 0.18

↑ 25-60 🌸 5-7 ☀️ ☁️

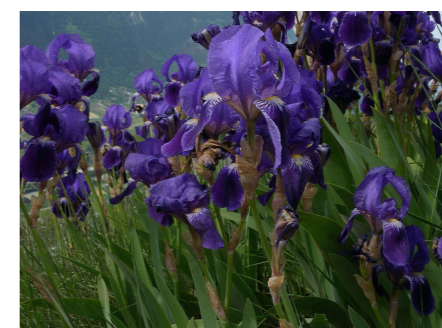
Alantrot
Inula helenium

Figur 0.25

↑ 80-200 🌸 7-9 ☀️ ☁️

Hageiris
Iris x germanica

Figur 0.26

↑ 50-100 🌸 6-7 ☀️

Daunesle
Lamium album

Figur 0.27

↑ 20-80 🌸 5-9 ☀️ ☁️ ☁️

Vanlig løvehale
Leonurus cardiaca

Figur 0.28

↑30-120 🌸 7-8 ☀️

Jonsokklosterklokke
Leucojum aestivum

Figur 0.29

↑30-60 🌸 5-6 ☁️ 🌿

Klosterklokke
Leucojum vernum

Figur 0.30

↑10-30 🌸 3-4 ☁️ 🌿

Opiumsvalmue
Papaver somniferum

Figur 0.37

↑30-100 🌸 6-7 ☀️ ☁️

Mesterrot
Peucedanum ostruthium

Figur 0.38

↑40-100 🌸 7-8 ☀️ ☁️ 🌿

Marianøkleblom
Primula veris

Figur 0.39

↑15-25 🌸 5 ☀️ ☁️

Løpstikke
Levisticum officinale

Figur 0.31

↑100-250 🌸 7-8 ☀️ ☁️ 🌿

Madonnalilje
Lilium candidum

Figur 0.32

↑100-180 🌸 7-8 ☀️

Kattost
Malva sylvestris

Figur 0.33

↑60-120 🌸 7-9 ☀️

Vinrute
Ruta graveolens

Figur 0.40

↑25-50 🌸 7-8 ☀️ ☁️ 🌿

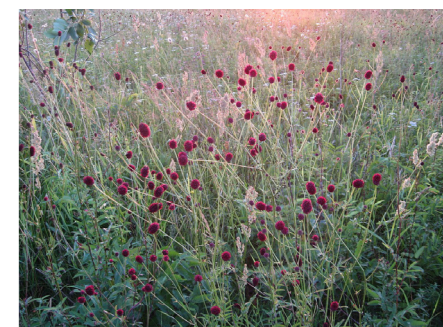
Salvie
Salvia officinalis

Figur 0.41

↑30-70 🌸 6-7 ☀️

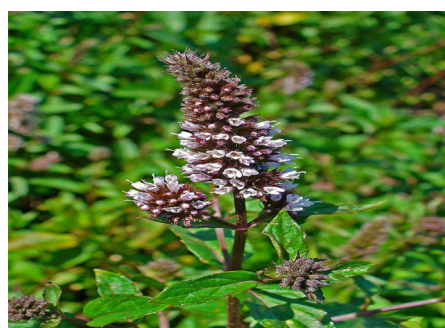
Legeblodtopp
Sanguisorba officinalis

Figur 0.42

↑50-100 🌸 6-8 ☀️ ☁️

Peppermynthe
Mentha piperita

Figur 0.34

↑30-70 🌸 7-9 ☀️ ☁️ 🌿

Legekattemynthe
Nepeta cataria

Figur 0.35

↑60-90 🌸 7-9 ☀️ ☁️ 🌿

Klosterpeon
Paeonia officinalis

Figur 0.36

↑40-60 🌸 5-6 ☀️

Balsamblad
Tanacetum balsamita

Figur 0.43

↑80-120 🌸 7-9 ☀️ ☁️ 🌿

Reinfann
Tanacetum vulgare

Figur 0.44

↑50-100 🌸 7-9 ☀️ ☁️ 🌿

Norsk timian
Thymus praecox ssp. arcticus

Figur 0.45

↑2-10 🌸 6-7 ☀️ 🌿

Legevendelrot
Valeriana officinalis

Figur 0.46

↑60-140 🌸 7-8 ☀️ ☁️

Nyserot
Veratrum album

Figur 0.47

↑80-120 🌸 7-8 ☁️ 🌐

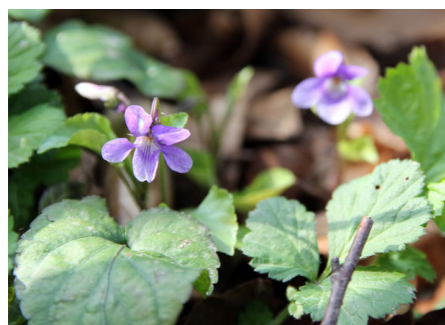
Kongslys
Verbascum nigrum

Figur 0.48

↑60-100 🌸 7-8 ☀️

Marsfiol
Viola odorata

Figur 0.49

↑10 🌸 4-5 ☀️ ☁️

Buskene

Berberis
Berberis vulgaris

Figur 0.50

↑1-4 (m) 🌸 5-6 ☀️ ☁️ 🌐

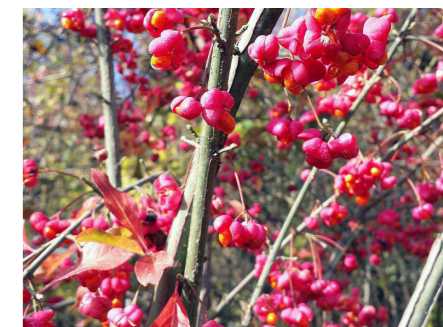
Hagtorn
Crataegus monogyna

Figur 0.51

↑4-10 (m) 🌸 5-6 ☀️ ☁️ 🌫️

Spolebusk
Euonymus europaeus

Figur 0.52

↑2-6 (m) 🌸 6-7 ☀️ ☁️ 🌫️

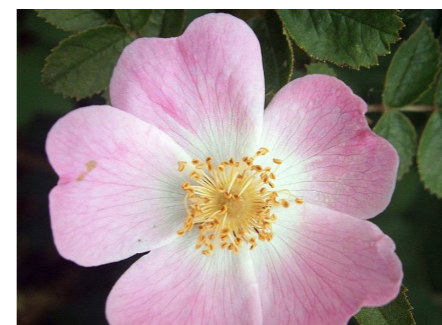
Jomfrurose
Rosa majalis foecundissima

Figur 0.53

↑1-2 (m) 🌸 5-6 ☀️ ☁️ 🌐

Eplerose
Rosa rubiginosa

Figur 0.54

↑1-3 (m) 🌸 6-7 ☀️ ☁️ 🌐

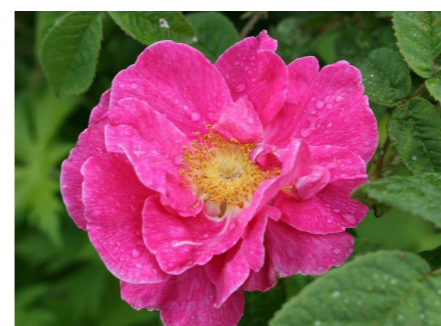
Prestegårdsrose
Rosa x alba

Figur 0.55

↑1-1,5 (m) 🌸 7-8 ☀️ 🌐

Apotekerrose
Rosa x gallica 'officinalis'

Figur 0.56

↑1-1,5 (m) 🌸 6-7 ☀️

Svarthyll
Sambucus nigra

Figur 0.57

↑3-5 (m) 🌸 6-7 ☀️ ☁️ 🌐

Slyngsøtvier
Solanum dulcamara

Figur 0.58

↑20-200 🌸 6-8 ☀️ ☁️

Trærne

Hestekastanje
Aesculus hippocastanum

Figur 0.59

↔ 20-25 x 16-20 🌳 5-6 ☀️

Ask
Fraxinus excelsior

Figur 0.60

↔ 25-30x20-25 🌳 4-5 ☀️ ☁️

Villeple
Malus sylvestris

Figur 0.61

↔ 4-9 x 4-8 🌳 5-6 ☀️ ☁️

Hageeple
Malus x domestica

Figur 0.62

↔ 4-10 x 4-6 🌳 5-6 ☀️ ☁️

Surkirsebær
Prunus cerasus

Figur 0.63

↔ 4-8 x 8-12 🌳 5 ☀️ ☁️ ☁️

Plomme
Prunus domestica

Figur 0.64

↔ 6-12 x 4-6 🌳 4-5 ☀️ ☁️

Hagepære
Pyrus x communis

Figur 0.65

↔ 5-15 x 5-10 🌳 5 ☀️ ☁️

Eik
Quercus sp.

Figur 0.66

↔ 20-25x25-35 🌳 5-6 ☀️ ☁️

Norske engplanter

Blåklokke
Campanula rotundifolia

Figur 0.67

↑ 10-50 🌳 7-9 ☀️ ☁️

Engknoppurt
Centaurea jacea

Figur 0.68

↑ 30-80 🌳 7-9 ☀️ ☁️

Skogstorkenebb
Geranium sylvaticum

Figur 0.69

↑ 15-80 🌳 5-7 ☀️ ☁️ ☁️

Firkantperikum
Hypericum maculatum

Figur 0.70

↑ 20-100 🌳 7-9 ☀️ ☁️

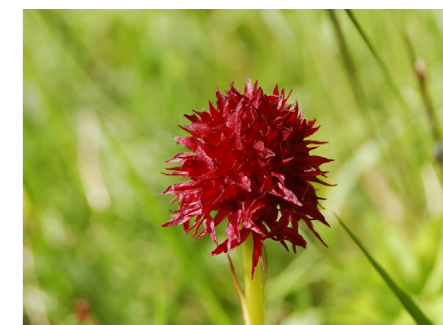
Tiriltunge
Lotus corniculatus

Figur 0.71

↑ 10-30 🌳 6-8 ☀️ ☁️

Svartkurle
Nigritella nigra

Figur 0.72

↑ 10-20 🌳 6-7 ☀️ ☁️ 📶

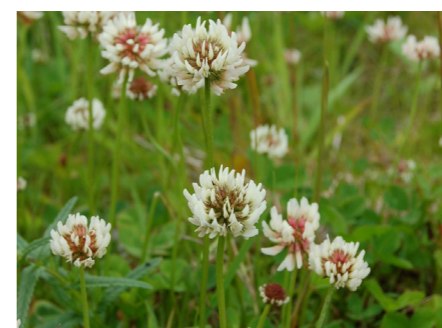
Blåknapp
Succisa pratensis

Figur 0.73

↑ 20-60 🌳 8-9 ☀️ ☁️

Hvitkløver
Trifolium repens

Figur 0.74

↑ 10-30 🌳 6-9 ☀️ ☁️

Ballblom
Trollius europaeus

Figur 0.75

↑ 20-80 🌳 5-6 ☀️ ☁️

Tveskjeggveronika
Veronica chamaedrys

Figur 0.76

↑ 5-35 🌸 5-8 ☀️ ☁️

Legeveronika
Veronica officinalis

Figur 0.77

↑ 10-30 🌸 6-8 ☀️ ☁️

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway